خداآفرین

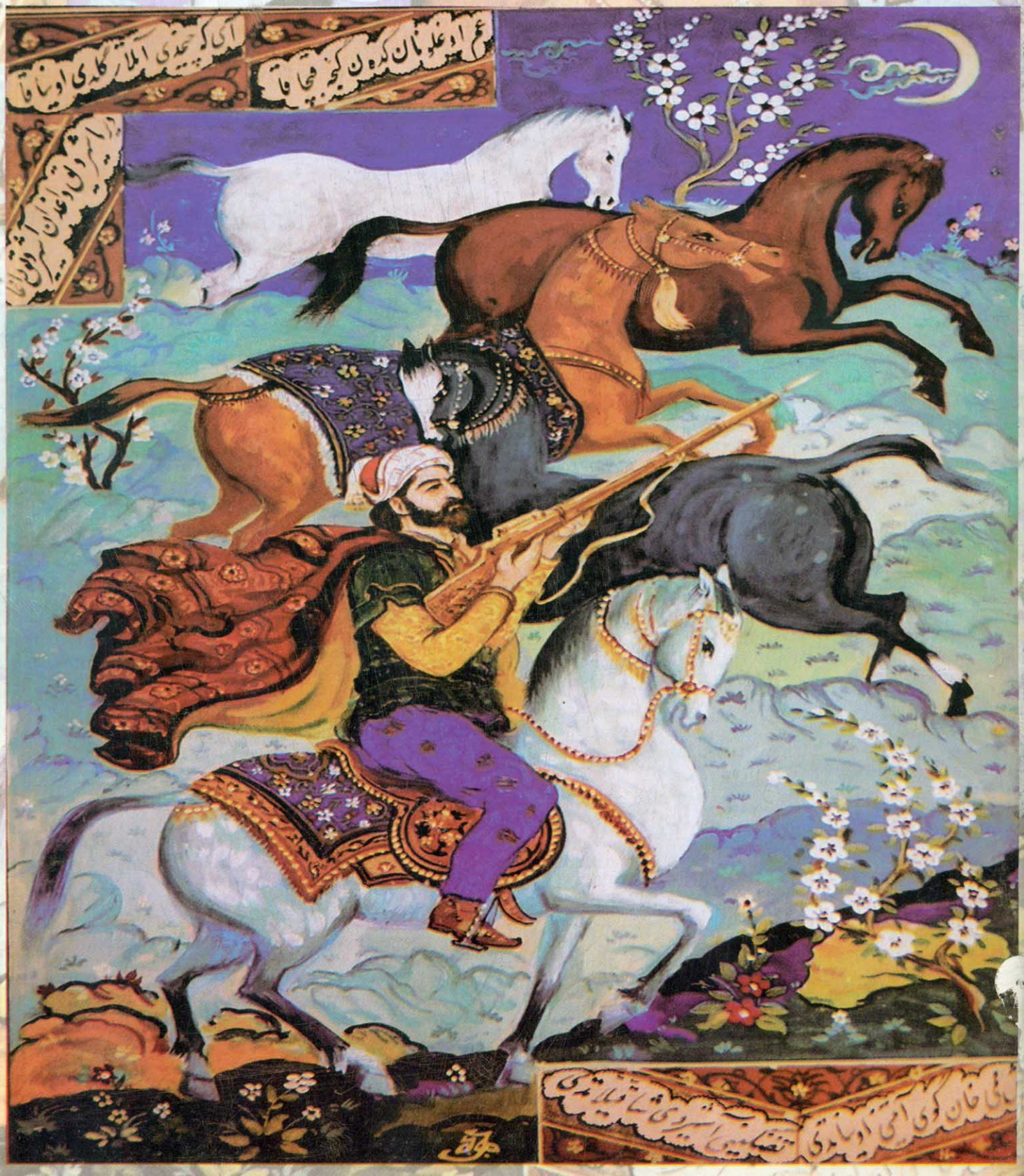
ترکی - فارسی

اجتماعی - مدنی آیلیق درگی

سال ششم شماره ۵۶ - ۵۵ فروردین و اردیبهشت ۸۸

Apr - May 2009,Say 55,56 - IL 6

۱۰۰۰ تومن

بسم الله الرحمن الرحیم

خدا آفرین ۵۵-۵۶

ایچینده کی لر

سورواملو مودیر...../ ۴

سخن سر دبیر / ۶

حمله جلوها/ ۷

اشک سبلان /۱۰

کیم کیم دیر؟ / ۱۶

دستخط شیخ بهائی / ۲۰

قوندارما ارمنی سوی قیریمی / ۲۲

آذربایجان تورکجه سینین تشکّولوتاریخینه دایر / ۲۴

قاچاق کرم اوبرازی دراماتورگییادا/۲۸

شاعیر نبی /۳۱

ماماغاندا آت قوودو ده بی/۳۳

صبیرداش/۳۴

خبرلر/۳۸

آذربایجان خالق شاعیری بختیار وهاب زاده/۳۹

حسین عارف/۴۱

شعریمیز/۴۴

ماشاللاهین پانئلی/ ۴۹

حیکایه /۵۳

دونیا ادبیاتی/۵۵

اونودولماز خاطیره/۵۸

مطبوعات دیلی و آلینما سؤزلر پروبلئمی/۵۹

ماهنامه فرهنگی و اجتماعی خدا آفرین

سال ششم / شماره ۵۵-۵۶ / فروردین و اردیبهشت ۸۸/ ۶۰ صفحه /۱۰۰۰تومان

مدیر مسئول و صاحب امتیاز : دکتر حسین شرقی

سردبیر و مدیر اجرایی : دکتر (افتخاری) صدیار وظیفه
مدیر داخلی : علی محمد نیا

امورتایپ و ادیت : منوچهر فضلی (آزرائللی)
طرح روی جلد : پرفسور علی فخرالدین
صفحه آرایی : ثقفی زاده / شهریار وظیفه

چاپ فرشیوه : ۶۶۹۵۰۸۳۲

تهران ، خیابان ولیعصر ، نرسیده به جمهوری ، کوچه فلاح زادگان، بن بست نجات

لیتوگرافی ندا :۷۷۵۲۳۱۶۹

زمینه مجله:فرهنگی،مسایل اجتماعی،معلومات عمومی،طنز و سرگرمی سالم
روش مجله: آموزشی ، تحلیلی ، خبری ، اطاع رسانی ،پژوهشی
گستره توزیع : استانهای آذربایجان شرقی و غربی ، اردبیل و تهران

Xudafarin
Cultural & Social Monthly Magazine
Managing Director& Concessioner:
Dr . Hossein Sharghi Darehjak(soy turk)
Executive Editor: Dr Sadyar Vazife(Eloglu)
P.O.Box : Iran,Tehran ,131145-147
Tel: 09192281916 Email: Kudafarin@yahoo.com

ماهنامه در ویرایش و اختصار مطالب آزاد است.
مطالب ارسالی پس فرستاده نخواهد شد.
مطالب چاپ شده الزاماً نظر ماهنامه نمی باشد.
صاحبان آگهی ها مسئول نوشته های خود هستند.
خدا آفرین نشریه ای مستقل است.
زبان نشریه ترکی – فارسی است.

نشانی مجله : تهران ، خیابان انقلاب ، ابتدای وصال شیرازی، پلاک ۹ ، طبقه سوم، واحد ۵
تلفن : ۶۶۴۶۰۸۹۵ / تلفکس : ۶۶۴۹۳۰۸۴
صندوق پستی : تهران۱۴۷ - ۱۳۱۱۴۵

هر صبرین آرخا سیندا کین قونچه سی وار.

دکتر حسین شرقی

مولانایا گؤره عشق سیز یاشاماق عومورو بوشا سورماق دئمکدیر. او عشقین نه قدر چئشیدلی و رنگارنگ بر - بزه کلی اولدوغو حال دا درحال ایسنانین معنوی و داخلی اینکیشافینا سبب اولاجاغینی و توپلومون داها گؤزللشمه سینه گتیریب چیخاراجاغیندان خبر وئریر.

هر که را جامه ز عشقی چاک شد

او ز عیب و نقص کلی پاک شد

مولانا حضرتلری عشقی تاری نین تانیما سیندا بیر اسطرلاب کیمی خاطیرلادیر. عشقی اینسا نلارین داورانیشلاریندا نئجه تاثیر گؤسترمه سیندن صؤحبت آچاراق اونون نه قدر گرکلی و اولوملو اولدوغونو دئییر. او پئسیکولوژی با خیمدان دا عشقی یارادیحی ،سئودیریحی و ایصلاح ائدیجی حئساب ائدیر. ایسنانلارین اؤز - اؤزلرینی درد و آغریلاردان قورتارما سیندا عشقین نه قدر تاثیرلی اولووغونو وورغولایر عشق بصیرت دیر، عشق یارادیلیشین معناسیدیر.بوتون ایسنا نلیق دوشونجه سیند. اولدوغوکیمی بیزیم ده ایسنانلارین معنوی عالمینده عشق یارادیلیشین اؤزولویودور. اونسوز هیچ نه یارانمیر. هربیر حادیثین فنایا اوغراماسی بیرداها عشقین ابدی اولدوغونوگؤستریز. تانریئین بوتون جانلیلاری یاراتماقدان مقصدی، عشقی بیزلره آشیلاماق اولموشدور. عشق توپلومو، عشق و سئوگی دولو اینسانلیق عالمی بیزدن مقدس لییه، پاکلیغا و یوکسکلیه دوغرو اوزانان هیچ قیریلمایان باغلار تئلی یارادیر.نئجه کی قرآن کریم ده دئییر: انا اقرب من حبل اولورید» من سیزه بوینوزون دامارییندان دا یاخینام یعنی بورا دا بیر عشق اولکری یانماقدادیر. اودا وارلیغا اومید واینام هم دوام وئرن تانریییا وتانری نین سئوگیلیسی اولان اینسان باریش وسئوگی گؤزلری ایله باخیب، آچیق اورکله یاناشماق لازیمدیر. بیزیم تورک توپلومو حقیقتا باریشجیل، قیل وقالدان اوزاق امک سئور و سایقی گؤسترن دیر. چونکی بیزیم توپلومون آنالاری بیزلری تانری سئوگیسله بسله میشلر. عشق ایله یوغورموشلار، تاریخ بویو عشق وسئوگینی اؤزونه بایراق ائدن تورک ایندی ده هر زامان. ساغلام باریشجیل توپلومون اولوشماسیندان اؤز وارلیغندان سرمایه قدیور.

"گر عشق نبودی سخن عشق نبودی

چندین سخن نغز که گفتی که شنودی"

بیزه قارشی طرف اگر بوعشق دن بئله بیر داملا دادمیش اولساید. اؤزآنالارینا اؤز وارلیقلارینا سایقی ایله یاناشسایدی، اوندا بیله ردی من هانسی عشقدن صؤحبت آچیرام.

بیزی معبودا چاتدیران، اولولاشدیران، یوکسلدن همان عشق دیر. بیزی سیخیب وارلیغیمیزا نان کورجاسینا. باخانلار، عشق توپلومونون علیهینه دیرلر. واللاه بیزلر عشق توپلومو وورغونویوق:

در تمام عمر اگر یک روز عاشق بوده ای

ازحساب زندگانی روز حشر آسوده ای

اونلارکی بیزلره تحقیر، جوکلار و هده قورخولار خوخانی گلیرلر ایستردیم ائله جه موولانانین قئید اولان مصراعیسینی اوخوسونلار. اگر بویولدا غفلت ائدیبلر بوندان سونرا داها غفلت ائتمه سینلر.عشقین بیراوجو تانریدا، بیراوجو اورکلریمیزده دیر. بیزلر ساغلام توپلوم نامینه عاشقجه سینه هر زامان اؤلکه میزده سئوگی گؤسترمیشیک ـ ایستر بوسئوگینی جانیمیز، مالیمیز و قانیمیز و گونو-گوندن قولاق آردی ائدیلین دیلمیز و مدنی وارلیغمیزلا. گلین مدنی - معنوی بؤیوکلریمیز سئوگی کلاملارینداا اؤلکه نین قارداشلیق وسئوگیی و عشق منظره سینی تابلوکیمی گؤزلر اؤنونه سره ک.

اگر از دل حصار شاید کرد

مهربانیت را شماری نیست (ابولحسن علی بن الیاس)

چکیریک؟.... دو غرودان نییه بیر - بیریمیزین آراسیندا حصارلار

ای گشته من از غم فراوان تو پست

شاید قامت من زدرد هجران توشست

ای شسته من از فریب و دستان تو دست

خود هیچ، کس بسیرت و سان تو هست؟

(بوشکور بلخی)

شاعیرین دئدیی کیمی بیزلره سیزلرین درد کدرینیزدن ارمغان اولان اگیلمیش، بوکولموش قامیتمیزدی. نییه بوسایاق گره ک اولسون نه واخت گؤزلریمیزی آچاجاغیق. گنجیلیه قیمت وئریب اونو اؤیه جاغیق اونون سئوگیسینه ده یر وئره جاغیق. تاکی، یوخاریداکی شعرلرین مصداقی اولمامیش اولاق.

از غمزه تو خسته شد آزرده دل من

وین حکم قضائیست : جراحت بجراحت(ب. بلخی)

غرب دونیاسی نین رنگارنگ آلادیجی حیات طرزی، گؤز قاماشدیران مدنیت طمطراقی روحوموزو آلداتماقدادیر. قارداش ـ قارشا یامان اولاندا، قارداش ـ قارداشی سئومه یندە قونشونون قوجاغی ایستی گلیر. غافیل اونداکی:

ما را جگر به تیر فراق تو خسته گشت

ای صبر بر فراق بتان نیک جوشنی (محمد ترمذی)

آلداتمادان، قورخوتمادان، سئوه ـ سئوه سئوگینی گنجلیگین اوره گینه آشیلاماق لازیم دیر.

هیچ دوشونموسوز اصفهانلی تبریزلییه نه قدر غریبه دیر. آرتیق بلوچی ارومیه ای تانیمیر، خورستانلیدان زنجانلی دان بئله خبری یوخدور. نییه بئله دی ـ بوکیمین خئیرینه دی؟ بونه یین نتیجه سی دیر.

با ما به حدیث عشق ما چه ستیزند

هر مرغی را بپای خویش آویزند (طاهر چغان)

آیا فیکیرلشمیشیک کی غرب، صهیونیزم مگر بیزی بیربه بیریمیزدن اوزاقلاشدیرماق اوچون نه قدر چالیشیبلار ایچیمیزده اولان عشقی سوندورمه یه چالیشسینلار. اما بیز سئوگی توپلومو یارادارق اونلارا ابوطاهر خسروانی نین دیلیله بئله جاواب وئرک:

نهنگ است هجران و دریاست عشق

بدریا بود جاودانه نهنگ

یقین قارداشلیق، برابر لیک توپلودا بئله اولور و بئله اولاندا دوشمنین زهرلی اوخونون اثری آرادان گئدیر. صبیرلی توپلومدا، دوزملو جامعه ده همیشه یارادیجی، اوره تیجی (تولید) و نیک بین لیک حؤکوم سورور.

با عشق تو درخاک نهان خواهم شد

با مهر تو سر زخاک بر خواهم کرد (بوسعیدابوالخیر)

بیزلر، بیز تورکلر وطنی ـ ائلی، دوستلوغو وقارداشلیغی بئله سئویریک اونا گؤره ده ساده و قانی ایستییک . ایللردیر سیزلره قیشقیرا قشیقرا، قولاغیئیزا فسیلدایا، فسیلدایا، گاه اوز شجاعت و شهامت لریمیزله لال اولموش دیلیمیزله دئییریک:

ربود عشق تو از من قرار و طاقت و هوشم

چرا نمی شنوی این همه فغان و خروشم

یادا

عنان صبر منوچهری ار زدست برون شد

ز چشم غیر من این راز را همیشه می پوشم (احمد دامغانی)

من شعرلری زنگین فارسی ادبییاتیندان سئچدیم، اوناگوره کی اؤلکه میزین بئله زنگین رنگین معنوی ـ مدنی وارلیغی اولدوغو حالدا بس بیز نییه صبیرلی توپلومون سئوگی توپلوما چئوریلمه سینده یئنه ده حاضیرلیق گؤسترمیریک؟. من ادبیاتین لیریک و صوفیانه هم ده عاشقانه دیلیله مووضوعونو آچماغا چالیشدیم. چون کی رحمت لیک **یوسف خیال اوغلو**نون دئدیی کیمی : *هر بیرصبیرین آرخاسیندا کین قونچه سی یاتیور.*

سایقیلی خداآفرین سئورلر و مدنییت سئور وطنداشلار

خداآفرین درگیسی ۱۳۸۸-جی ایلدن باشلایاراق هر ایل ائلیمیزین چالیشقان ضییالی‌لارینا موراجیعت‌له اونلارین چالیشمالارینی قییمت‌لندیرمک اوچون درگیمیزین یازارلار بیرلییی‌نین سئچیمی‌ایله، بیر عالیم ان دیرلی چالیشماسینا گؤره اودوللنه‌جک دیر.

خداآفرین درگیسی اولاراق بو عنعنه‌نی داواملی ائتمک اوچون و بیزدن گله‌جک نسل‌لره مدنی ایرث کیمی قویوب و اونلاری داها دولغون و کوره‌سل ایشلر گؤرمه‌یه سوق ائتمک نامینه بو اؤدول وئرمه‌نین تملینی قویاراق اونو داواملی، هر ایل مؤحتشم صورتده قئید ائتمه‌یی آرزو ائدیریک.

خداآفرین درگیسی قرارا آلیر کی:

۱- ۱۳۸۸-جی ایلدن خداآفرین اؤدولو (جایزه) یارادیلسین.

۲- بو اؤدول هر ایل خداآفرین درگیسی‌نین بودجه‌سیندن تامین ائدیلسین.

۳- اؤدول اؤلکه‌میزده (مدنییته، ادبییاتا، اینجه صنعته، عئلمه و اینسانلیغین موعاصیر سورونلارینا یونه‌لیک هر هانسی بیر، یوکسک درجه‌لی چالیشمایا) حصر اولونسون.

۴- اؤدول منصفلر هئیتی طرفیندن لایییق گؤرولن شخصه وئریلسین.

۵- اؤدول آلان شخصین میللییتی اؤنملی دئییل.

۶- اودول هر ایل بیر شخصه، خداآفرین درگیسی‌نین بیرایل للیک قازانجیندالده ائدیلن پول فوندوندان اؤده‌نیلمه‌لی دیر.

۷- بو ایشده خئییر سئور آداملارین قاتقیسی دا نظره آلینیر.

۸- بوتون انیسانلاردان بیزه بو ایشده یاردیمجی اولمالارینی و بیلدیکلری ایشیقلی آداملاری تانیتیرمالارینی ریجا ائدیریک.

۹- بو یولدا اینکیشاف یولو آچیقدیر، زامانلا ده‌ییشیکلر نظره آلینمالی دی

سخن سردبیر

سلام ، سال نو مبارک، بهروزی و پیروزی شما آرزوی همیشگی ماست . ماه فروردین است و خاطرات رنگارنگ سفرهای نوروزی. یقین که از میان این همه خاطرات خود مطالبی قابل چاپ در ماهنامه ی خداآفرین بوده وهست. شاید هر تک – تک ما نویسنده ای حرفه ای نباشیم، ولی ،ارسال هرمطلبی به ماهنامه وچاپ آن بعد از اصلاحات لازمه (در صورت نیاز) خود باعث ایجاد ارتباط شما با طیفهای گونا گونی از جامعه میشود و شما تجربه و خواسته- ی خود را به آسانی در اختیار جامعه قرار میدهید. تقریبا تمامی نویسندگان حرفه ای و غیر حرفه ای جهان رهرو این مسیر بوده و هستند. پیشنهاد ما این است که، شما با هر نوع تجربه ای که دارید ، همکاری با ما را از همین امروز شروع کنید. جوانان عزیز و فرهنگ دوست، باور بدارید که نسل جدید نویسندگان حرفه ای کشور از میان شماها قدّ علم خواهند کرد . ای بسا که، یکی از آنها خود شما باشید. برای حفظ فرهنگها، آیین ها وانتقال زیباییهای زندگی و اندیشه ، باهر سطحی از سواد و معلومات ، همکار و همگام ما شوید(صد البته با در نظر گرفتن ضوابط ودیگرمسائل مجلّه). هم میتوانید مطالب قابل چاپ خود را به زبان **ترکی** و یا فارسی بنویسید . یقین که شما نیز مانند ما همه ی زبانهای دنیا را دوست ، و زبان مادری خود را مقدس میدارید.البتّه وظیفه بشری و انسانی هر فردی است که از زبان مادری خود بعنوان میراث ملّی و میراث فرهنگی و میراث بشری محافظت نماید، آنرا از گزند نابودی محفوظ بدارد. حتما میدانیم که، یکی از روشهای حفظ زبان مادری علاوه بر تکلّم آن درخانه و ببرون از خانه، خواندن مطالب و نشریات و نوشتن یادداشتهای خود با آن می باشد . شاید این امر در اوایل برای ما کمی سخت باشد، امّا در مدت بسیار کوتاهی ما به نوشتن و خواندن آن عادت خواهیم کرد . تمامی کسانی که امروز در کشور به زبان ترکی کتاب و یا مقاله مینویسند ،آن را در هیچ مدرسه ای فرا نگرفته اند.چون که بعد از دولتی شدن مدارس و امورتعلیم وتربیّت در عصر رضاشاه خائن که از نوکران حلقه بگوش استعمار پیر (انگلیس) بود، تحصیل درمدارس با زبان مادری برای ما میسر نشد . وجود دهها جلد نصابها و کتب درسی ترکی، باقیمانده از ادوار گوناگون تاریخ به زبان ترکی و یا ترکی – فارسی ویا ترکی – فارسی – عربی ، در میان نسخه های خطّی موجود درکتابخانه های مختلف جهان، که برلی محصلین ترک زبان در قرنهای متمادی واعصار دیرین شاهد این مدّعاست.

ما، آموزش و فراگیری آنرا، بامطالعه در خانه شروع کردیم . چون ، کسانی که علاقه مند به این امر هستند چاره ای جر این ندارند. هر انسانی که برای حفظ فرهنگ و حفظ اصالتهای خود باشد، باید کتابت زبان مادریش را بخوبی بلد باشد.

ما برای چاپ نوشته های مفید شما (در حدود قوائد نشرمان)آماده هستیم . بر این باوریم که ، جهانیان در حلقه اتحاد و عقلانیّت توام با همگرایی به آرمانهای بشری خود دست خواهد یافت.

و میدانم،چند صباحی دیگر، در حالی که این شماره ماهنامه را برای مطاله ورق میزنید ، زحمتکشان جهان برای نکوداشت روز جهانی کارگر آماده میشوند. و بخوبی میدانیم که ، اتحاد زحمتکشان جهان برای عقد قوانین کار و تدوین حقوق منصفانه خود ، مسیری بسیار- بسیار طولانی را طی کرده اند. مسیری که انتهای آن همیشه توام باکامیابی برای زحمتکشان بوده، واین بدون اتّحاد و انسجام جهانی امکان پذیر نبوده است. در این مسیر،جبهه های خودکامه گان و تمامیت خواهان و هم اندیشان امپریالیست آنها موفقیّتی پایدار نداشته و نخواهند داشت .

پیروزی عدالت خواهان جهان فقط با همدستی و همگامی صادقانه آنها میسر بوده و خواهد بود. گر چه کارگران و زحمتکشان جهان هنوز راه طولانی برای احراز حقوق خود دارند، ولی، دست آوردهای شیرین آنها حاصل اتحادشان بوده است . اتحاد صنفی آنها تاکنون جبّارن زیادی را تسلیم حقیقت کرده و درسهای فراوانی به تکرویها داده است. از طرف خود و همکاران ارجمندم، زوزجهانی کارگر را به همه ی زحمتکشان ایران وجهان بعنوان خانواده واحد کارگری تبریک میگویم .

اوّل ماه مه ، روز جهانی کارگر گرامی باد

حمله جلوها

حاج غلامحسین یزدانی

(۱۳۸۱-۱۲۸۹)

اشاره :

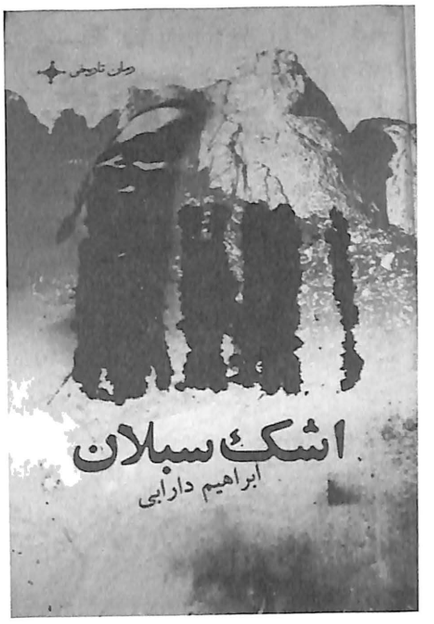
چندسالی بود که رفیق دیرینم آقای مهندس یزدانی عزیز را ندیده بودم . او دستی و ذوقی در شعر ترکی هم دارد. پاک نهادی بااحساس،راست کردار و نیک اندیشی است کهبر اشعار احساسی اش ارادت دیرینه دارم.روزی سعادت دیدار ش نسیبم شد و صحبت از شعر و ادبیات وتاریخ آذربایجان عزیز پیش آمد، آقای مهندس صحبت از یادداشتهای پدر مرحومشان کردند که از نظر تاریخی دارای اهمیت وافریست. بصورت مجموعه ای باسلیقه، توسط همشیره محترمشان خانم ف یزدانی تایپ وآرایش شده بود.نام اثر: "خاطرات زندگانی من و وقایع تاریخ منطقه " به قلم حاج غلامحسین یزدانی ،است . آن روزها ، سردبیری ماهنامه خدا آفرین را تازه به عهده گرفته و مشغول نشر آن بودم و فرصت چاپ این مجموعه را بصورت پا ورقی نیافتم .اینک بخش نخست آن را تقدیم خوانندگان و علاقه مندان بتاریخ منطقه خوی وسلماس میکنیم . امید واریم سایر هموطنانی که آثاری با ارش و تاریخی از این نوع را در اختیار خود دارند، جهت درج در مجله و انتقال مفاهیم آن به نسلهای آینده برای ما ارسال بدارند. بجاست از آقای مهندس یزدانی که، این یاداشتهای تاریخی را در اختیار بنده قرار داده اند و همچنین از خانم یزدانی که آرایش قبل از چاپ آنرا عهده دار بوده اند سپا س قلبی خود را ابراز بدارم **(سردبیر)**

(۱)

از وقایع شومی که باعث کشته شدن هزاران زن ومرد و کودک و ویرانگری منطقه شد حمله قوم جلو بود که این قوم از مرز ترکییه عبور کرده، وارد سلماس شده ، و در اطراف کهنه شهر چادر زده بودند. پسرانشان روزها به گدایی به کهنه شهر می آمدند. اتفاقا آن زمان قوای روس در سلماس بود که ،در روسیه انقلاب شد. قوای روس تصمیم گرفتند به روسیه برگردند و بدین جهت مهمّات و اسلحه های خود را به رهبر جلوها که مارشیمون نام داشت تحویل داده و رسید گرفتند . این مسئله سبب بدبختی اهالی منطقه شد ،چون جلوها با تحویل گرفتن این مهمّات قویتر شدند و کم کم راهزنی و شرارت را شروع کردند. ایام عید نزدیک بود و برادرم برای خرید اجناس بزّازی به تبریز رفته بود. پدر بزرگم که اوضاع را آشفته می دید به تبریز تلگراف کرد و به برادرم پیغام داد و او فقط یک چهارم خرید خود را وارد کهنه شهر کرد. قریب ۲ هزار تومان جنس به علاوه وسایل خانه از جمله فرش و رختخواب و غیره در تبریز ماند. تقریبا ده الی دوازده روز به چهارشنبه آخر سال مانده بود و برادرم شیرینیجات عید را از تبریز آورده بود. همه تدارک عید را می دیدند در این روز ها اسماعیل آقا سمیتقو نامه ای بماشیمون مینویسد و تقاضا می نماید که با هم متحد شوند و آذربایجان را اشغال نمایند. قرار گذاشته بودند که در روز دوشنبه مصادف با ۱۶ اسفند ماه در کهنه شهر در خانه کربلایی عبداله حضور بهم رسانند و مذاکره نمایند. در روز مزبور یک ساعت ونیم به غروب مانده مارشیمون به اتفاق قریب با پنجاه نفر سوار آمده و جلوی خانه مزبور توقف کردند. مارشیمون با ۳ نفر وارد خانه شد و بقیه سواران در حالیکه عنان اسبها را در دست گرفته بودند در میدان کوچکی که در نزدیکی خانه آنها بود ایستادند. پشت بامهای منطقه پر از اکراد بود که به دستور اسماعیل آقا گذاشته شده بودند. وقتی مذاکره سمیتقو و ماشیمون خاتمه یافت و آنها خواستند بروند، سمیتقو در آستانه-ی در با مارشیمون دست داد و فورا به پشت بام برجست و دستور آتش داد. اکراد از هر طرف مارشیمون و همراهانش را گلوله باران کردند مارشیمون و

همراهانش به قتل رسیدند، به جز ۳ نفر که توانستند بگریزند و به خسرو آباد خبر بردند. اکراد شروع به لخت کردن جنازه ها کردند. نیم ساعتی طول نکشیدکه تمامی جنازه ها لخت شدند. یک ساعت و نیم بعد از واقعه به سمیتقو خبر دادند که جلوها برق آسا به طرف کهنه شهر می آیند. سمیتقو با یاران خود فرار کرد و بیچاره اهالی کهنه شهر گرفتار بلای عظیمی شدند. چون نزدیک عید بود تمام دکاکین پر از اجناس گوناگون و دکانداران دکان ها را آراسته و برای شب عید آماده کرده بودند. جلوها وارد کهنه شهر شدند. آنها وحشی ترین و جنگی ترین مردمان بودند. اول دکاکین و بازار را آتش زدند، اهالی بدبخت از پشت بام ها تیراندازی می کردند ،همسایه ها از جمله خانواده های آقای متولی بزرگ و برادرش سید اسماعیل و سایرین شب در خانه ما بودند. صدای شلیک گلوله گوشها را کر می کرد. زنان و دختران همه سراسیمه گریه و زاری می کردند. چند نفر در پشت بام خانه ما که نزدیک بازار بود تیراندازی می کردند. خلاصه تا نصف شب درگیری ادامه داشت. بعد از نصف شب جلوها به محل خود برگشتند. همینکه صبح شد خانواده ما را به خانه مشهدی عبّاس وکیل بردند. خانه او از سمت شمال به صحرا منتهی می شد در پشت بام آنها چند نفر تفنگچی سنگر گرفته بودند. یک ساعت بعد از طلوع آفتاب حمله جلوها آغاز شد. پاره ای از سنگرها شکست خوردند ، تفنگچی هایشان کشته شدند و یا فرار کردند.در خانه ای که ما بودیم قریب به هفتاد نفر زن و بچه و دختران چهارده پانزده ساله و نو عروس جمع شده بودند.صدای گلوله نزدیکتر شد تفنگچی ها بدون اینکه یک گلوله شلیک کنند فرار کردند زنان و پیر زنان وقتی آگاه شدند که تفنگچی ها فرار کرده اند فریاد می کشیدند و از خدا کمک می طلبیدند بیش از چند خانه نمانده بود که به خانه ما برسند، پیرزنی بنام ملا ماهی زولفهایش را پریشان کرد و قرآن را بر بالای سر خود نهاد و فریاد زنان از خداوند کمک می طلبید، که ناگهان جوان شجاعی بنام غلامعلی که گویا داماد ذکریای مرحوم بود. وارد خانه شد یکدستش را که تیر خورده بود با پارچه سفید از گردنش آویخته بود و در دست دیگرش تفنگ گرفته وارد شد، همینکه این منظره-ی وحشتناک گریه و زاری زن ها را دید گفت: پس مردان شما کجا هستند؟گفتند: فرار کرده اند. گفت لعنت به غیرت ایشان. بعد زن ها را دلداری داد و گفت الان من شما را با خود به جای امنی می برم و بعد با یکدست نردبانی را که در حیاط بود بلنده کرده و به دیوار تکیه داد و همه زنان و کودکان را به پشت بام راهنمایی کرده و بام به بام به خانه کربلای علیقلی رسانید. در پشت بام آنها عده ای تفنگچی جمع بودند تا صبح در آن خانه ماندیم همینکه صبح شد ما را به خانه کربلای باقر می بردند که، موقع رد شدن از دم در آنها ، مادر و خواهر کربلا حسن آقا به نام های نرگس و شوکت توسط جلوها کشته شدند. به هر حال بخانه کربلای باقر که دایی ما بود رسیدیم، چند حیاط را به هم متصل کرده بودند صدها نفر زن و بچه -ی یک محل، در آنجا جمع شده بودند چون تیمور آقا با برادرانش با سایر جوانان سلحشور در سنگرها جنگ می کردند. خانه تیمور آقا که خانه وسیعی بود به خانه کربلا باقر ملقب به امین الرعایا چسبیده بود. قریب دوازده روز آرامش بر پا شد که گاهگاهی صدای گلوله می آمد .آغ تپه را جلوها گرفته بودند و یک دستگاه توپ در آنجا نهاده بودند . بعضی وقتها با آن توپ شلیک می کردند ولی درختان انبوهی مانع اصابت آنها به سنگرها می شد . محل سکونت جلوها را قریه ارمنی ها خسرو آباد، پتور ، هفت خوان، قلعه سرو، پکاجوک بود. ارامنه سلماس با جلوها متحد شده بودند و چون محلی بودند بیشتر کارها را آنها انجام می دادند(ارامنه سلماس) شب آخر آرامش قبل از اذان صبح یک مرتبه حمله جلوها از هر طرف شروع شد صدای گلوله ها آسمان را می خراشید، تمامی سنگرها سقوط کردندغیر از سنگرهای تیمور آقا با برادرانش، مهمات کم بود. همین که تمام کهنه شهر را تسخیر کردند، از هر طرف به سنگرهای تیمور آقا و یارانش حمله آوردند. موقع عصر بود حلقه محاصره تنگتر می شد. زنان و مردان سال خورده فریاد وا حسین سر می کشیدند و فغان و شیون می کردند صدای جلوها که می گفتند تیمور آقا تسلیم شو، بگوش می رسید. تیمور آقا از سنگر سفارش داد که ملا قاسم را بگویند در جای بلند رو بسنگرها یک روضه شجاعت ابوالفضل بخواند. ملاقاسم که صدای بسیار رسا و خوبی داشت. بالای نردبان رفت رو به سنگرها کرده و یک شجاعت ابوالفضل خواند. این موضوع بسیار موثر شد یک مرتبه از سنگرها صدای یا ابوالفضل بلند شد و تفنگ چی ها رشادت و دلیریهای زیادی از خود نشان دادند چندین نفر از جلوها کشته شدند یکی از جوانان از پشت بام بزمین پرید و اسلحه کشته شدگان را جمع کرده و ۹ قبضه اسلحه آورد. شب تیمور آقا آمد و با امین الرعایا صحبت کرد و گفت که فشنگ ما در حال اتمام است فردا سقوط خواهیم کرد، علاجی باید کرد و تصمیم گرفتند که از همان لحظه مردم کم کم از دامنه های کوه انبت به سوی دیلمقان حرکت نمایند. هر خانواده مقداری لحاف و غیره در دوش گرفتند. از طرف آغ داش به سوی دیلمقان حرکت نمودند بعضی از تفنگ داران سواره در اطراف مردم حرکت می کردند و سفارش می دادند که آهسته صحبت کنید و سر و صدا نکنید. خدا می داند در آن وقت مردم در چه حالی بودند، اول وارد اهرنجان شدند و بعد به دیلمقان رسیدند دروازه های دیلمقان را بسته بودند خبر دادند که اهالی کهنه شهر آمده اند. دروازه ها را باز کردند و مردم داخل شهر شدند، ولی اشخاصی که تفنگ دار و سواره بودند با خانواده های خود به خوی و مرند رفتند. ما اول به خانه کربلا خلیل دایی رفتیم بعد از سه روز که در آنجا ماندیم ناگهان از کنار خسرو آباد جلوها با توپ شلیک کردند و گلوله توپ به دیوار باغچه خلیل دایی اصابت کرد و دیوار را خراب کرد. کربلا حسن آقا بزرگ ما از واقعه نگران شد و ما را به خانه کربلا حسن آقا صراف زاده پدر عباس آقا صراف زاده که با خانواده ما دوستی و رفت و آمد داشتند و از تجاوز معتبر بودند، بردند. در

اندرون حیاط جایی را به ما واگذار کردند که ما با شما دعوا نداریم جلوها روزها به دیلمقان می امدند و بعضی از خانه ها را بازرسی می کردند. در جستجوی اسلحه بودند و مردم در هراس بودند در این گیر و دار اتفاقا در ترکیه در شهروان ارامنه قیام نمودند و خواهان خود مختاری شدند و حکومت وان و سایر مناطق اطراف را به دست گرفتند از مرز ترکیه قوای ارتش آمدند و پس از جنگ بالاخره ارامنه را شکست دادند و اکثر آنها به دست ترکها به قتل رسیدند ولی عده ای از مردان مسلح و خونخوار به ایران فرار کردند و به جلوها پیوستند و بدین وسیله قوشون جلوها بسیار تقویت شد پس از چند روز آرامش در دیلمقان چون جلوها روزها وارد دیلمقان می شدند و موقع غروب به محل خودشان می رفتند یک شب عده ای سرباز البته غیر رسمی وارد دیلمقان شدند که حدودا صد و پنجاه نفر بودند وقتی جلوها این مسئله را شنیدند از این قضیه ناراحت شدند . دور تا دور شهر دیلمقان دیواری بوده که بندر نامیده می شود. بسیار بلند بود به بلندی صد متر و به عرض سه متر که علاوه از آن در بالای بندها دیوار کشی به ارتفاع یک متر بود که برای دفاع و تیراندازی مناسب بود روزها سربازها شروع به کشیک دادن در بالای دیوارها کردند و اهالی هم داخل بندرها کشیک می دادند و گاهی صدای شلیک به گوش می رسید بندرها دارای دروازه های بزرگی بودند که در چهارراه خروجی شهر کار گذاشته شده بودند دروازه کهنه شهر، اهرنجان، خوی ، صدیقان ودروازه هفت خوان جلوها یک روز اول صبح حمله را آغاز کردند با شدت تمام جنگ شروع شد نزدیک های غروب مدافعین بعضی دروازه ها شکست خوردند و علت شکست هم نبودن فرماندهی، و رسمی نبودن قشون و فرسوده بودن اسلحه ها بود. بالاخره نتوانستند با آن حصارهای محکم دیلمقان جلوی هجوم جلوها را بگیرند و من افسوس می خورم که با وجود آن دروازه های محکم اگرصد نفر سر باز رسمی با یک فرماندهی لایق بود ، هیچ وقت آن فجایع بوجود نمی آمد.نزدیک غروب همان روز که مردم نالان و هراسان به این طرف و آن طرف می دویدند پدر بزرگ ما دست من و محمد حسین را گرفته به طرف دروازه صدیقان رفتیم که شاید از صدقیان فرار کنیم . وقتی به دویست قدمی دروازه رسیدیم ،مردم انبوهی به هم دیگر فشار می آوردند و جلوی دروازه ها جمع شده بودند . چون دروازه ها را بسته بودند و نمی گذاشتند مردم بیرون بروند بالاخره امکان بیرون رفتن نشد پس از سه ساعت ایستادن در آنجا از فرار مایوس شدیم . چند نفر اشخاص معتبر که حدود سی نفر بودند در یک خانه دو طبقه در اطاق بزرگی جمع شده بودند و همه دعا و نماز می خواندند. نزدیکی های صبح تمام دروازه ها را جلوها باز کردند و مدافعین یا فرار کردند یا کشته شدند. قوم جلوی وحشی و حشیتر از آنها ارامنه ترکیه که به خون مردم تشنه بودند وارد شهر شدند. آفتاب تازه در آمده بود در خانه را زدند و دو نفر روحانی و یکنفر دیگر رفتند در را باز کردند افراد جلو وارد شدند لوله تفنگ را بر روی مردم می گرفتند و می گفتند پول ، پول و پس از لخت کردن انها را می کشتند بیچاره کربلا حسن آقا به یکی از جلوها گفت که من اینجا پول ندارم. شما مرا با این بچه ها ببرید پیش مادر اینها و آنجا پول هست من به شما بدهم و او قبول کرد و ما را برد در راه چند نفر خواستند پدر بزرگ ما را بکشند که آن جلو نگذاشت در کوچه ها جنازه ها روی هم انباشته شده بود در بعضی جاها به ناچار از روی اجساد ردّ میشدیم. بالاخره به دشواری مارا به نزد مادر ومادر بزرگ رسانید، درهمانجا پنجاه تومان پول که در جیب من گذاشته بود درآورد به او داد چند قدمی دور شده بود که دوباره برگشت پدربزرگم را شهید کرد. دسته دسته جلوها وارد اطاقها می شدند و گاهی به روی مردم شلیک می کردند چنانچه برادرم محمد حسین به پهولیش تیر خورد کسی جرات نفس کشیدن را نداشت کشت و کشتار تا عصر آنروز ادامه داشت بعد شروع کردند به جمع آوری اسرا زنها و بچه ها و بعضی پیرمردان فقیر را دسته دسته به سوی هفت خوان بردند.از آنجا دسته ما را بسوره بردند که در آنجا محمد حسین برادرم را پانسمان کردند. در آن وقت که ما بی صاحب بودیم خداوند فیض الله و کربلای بخشعلی را به ما رسانید. عیال کربلا بخشعلی با ما بود ایشان درجایی پنهان شده بودند و بعد از قتل و عام به دسته های اسرا داخل شده بودند و بعد از جستجوی فراوان ما رادر سوره در بین اسرا پیدا کردند. در سوره در یک ایوان بزرگ که جلوی ایوان به حیاط باز بود صدها نفر زن و بچه و دختران زیبای چهارده و پانزده ساله در ایوان نشسته بودند دختران و نوعروسان به صورت خودشان زغال می مالیدند که خودشان را از شر جلوها و ارامنه حفظ نمایند، با این حال باز جوانانشان می آمدند و بعضی دخترها را می بردند و چه فجایعی ببار می آوردند پیرمردان وقتی این صحنه ها را می دیدند گریه می کردند و به سر و صورت خود می کوبیدند در ایران در آن زمان دولت نبود و ملت بی صاحب بود و ولیعهد بی ناموس در تبریز حکومت می کرد، ولی ناموس مردم در دست قوم جلو و ارامنه لکه دار میشد. چهار و پنج روز در سوره ماندیم که دختران کربلا و هاب و خانمش خانم باجی در نزد ما بود. دختر خانم باجی به نام نگار مریض بود بعدا ما را از سوره حرکت دادند و اسیران را به قلعه سر بردند از میان دیلمقان می گذشتیم دکاکین را آتش زده بودند و شهر درهم و برهم و کسی پیدا نبود و کاملا مخروبه بود خلاصه از آنجا بقلعه سر رسیدیم یک ساعت در یک اطاق استراحت کردیم پس از یک ساعت تمام اسیران را حرکت دادند بیچاره نگار دختر خانم باجی در همان اطاق ماند و نتوانست به علت مریضی با ما بیاید و خان باجی و دختر دیگرش طاووس با گریه زاری با ما حرکت کردند تمامی اسیران را در یالقیز آغاج استراحت دادند خودشان برگشتند و اسرا آزادانه تا شب در آنجا ماندند روز بعد به طرف خوی روانه شدند بهار بود از یالقیز آغاج رد شدیم به کنار رودخانه زولا رسیدیم که آبش طغیان کرده بود و گذشتن از آنجا خیلی مشکل بود یک عدد چوب بلند در عرض رودخانه در قسمت کم عرض رودخانه انداخته بودند که گذشتن از روی آن هم مشکل بود ولی بعضی ها می توانستند از روی آن عبور کنند عالم(روحانی)کهنه شهر به نام مجید آقا سیف الشرعیه خواست از روی پل عبور کند توی رودخانه افتاد و آب برد ...(ادامه دارد)

نقدی بر رمان

اشک سبلان

دکتر حسین محمدزاده صدیق

رومان **اشک سبلان** از جمله آثاری است که در اندک زمانی بعد از نشر خود، توانسته است نقل محافل ادبی شود. آقای "خسرو دارابی " نویسنده توانای آن ، از جمه کسانی است که جان تازه ای به رومانهای رئالیستی بخشیده است و اوستاد گرانقدر آقای دکتر حسین محمدزاده صدیق نقدی عالمانه بر رومان اشک سبلان نگاشته اند که تقدیم خوانندگان گرامی می گردد. انتظار است که اهل قلم و اندیشه در هر بابی از مسائل قابل طرح در مجلّه خداآفرین ،آثار قلمی خود اعم از نقد و برسی و.... برای ما ارسال نمایند، تا در شماره های بعدی درج کنیم. این رومان توسط نشر نگاه به چاپ رسیده است. (سردبیر)

بسیاری از داستان‌های بلند و رمان‌های معروف جهان مانند «جزیره‌ی گنج» اثر رابرت استیونسن اسکاتلندی (۱۸۵۰ – ۱۸۹۴ م.) و رمان «پیتر مان» نوشته‌ی جیمز باری (۱۸۶۰ – ۱۹۳۷ م.)خیالی هستند. این گونه قصه‌ها به قصد تفریح و سرگرمی خواننده نوشته می‌شود. برخی دیگر مانند «کمدی الهی» اثر الیگیری دانته (۱۲۶۵- ۱۳۲۱ م.) و «سفرهای گالیور» اثر جوناتان سویفت (۱۶۶۷- ۱۷۴۵ م.) و «فاوست» نوشته‌ی یوهان گوته (۱۷۴۹- ۱۸۳۲ م.) در عین تخیلی بودن، به قصد سرگرم کردن خواننده نوشته نشده‌اند، بلکه با گرایش به تمثیل‌نگاری به تحلیل حقایقی از حیات انسان پرداخته‌اند. دسته‌ی سوم از رمان‌های جهان، واقعی هستند و حوادث و وقایع آن‌ها در زندگی انسانی رخ می‌دهند. مانند آثار ویکتور هوگو (۱۸۰۲- ۱۸۸۵ م.)، ارنست همینگوی (۱۸۹۸- ۱۹۶۸ م.) و ویلیام فالکنر (۱۸۹۷- ۱۹۶۲ م.) که همه در دنیای واقع سیر می‌کنند. اما هیچ یک هدفمند نیستند و بلکه مجموعی از زنجیرهای وقایع مربوط و نامربوط به هم هستند که برای خواننده هم باوربخش و هم جذاب می‌نماید. مانند رمان «مردی که می‌خندد» اثر ویکتور هوگو که جز سرگرمی و تفریح برای خواننده چیزی ندارد، ولی به هر حال واقعی است. خواننده‌ی این گونه رمان‌ها به دنبال تأمین نیازهای عاطفی و درونی خود نیست، او سرگرمی نمی‌خواهد، و طالب آن نیز نیست که برای وقت گذرانی و احساس تلذذ رمان بخواند، و به یک سخن «توقعات مشخص» از رمان ندارد و دنبال هیجان و یا پایان خوش‌آیند و حتی تأیید پیش‌داوری‌های او درباره‌ی فرجام حوادث نیست. بلکه هر لحظه و در هر فصل از رمان به دنبال آن است که چه خواهد شد؟ چه پیش خواهد آمد؟ البته خواننده‌ای که آگاهی‌هایی درباره‌ی اوضاع و شرایط اجتماعی و سیاسی دوران مطرح شده در رمان را داشته باشد، می‌تواند مثلاً از فصل پنجم به بعد، تقریباً انتاج برخی حوادث را حدس بزند. مثلاً اگر خواننده‌ی «عمو تُم» از حوادث مبارزات برده‌ها در سده‌ی نوزدهم در آمریکا و وقایع زمان آبراهام لینکلن آگاهی داشته باشد، خواهد توانست از فصل پنجم به بعد بسیاری از نتایج حوادث آتی را پیش‌بینی کند و اگر خواننده‌ی رمان «اشک سبلان» نیز با حوادث سیاسی و اجتماعی ایران و مبارزات مردم با رژیم پهلوی دوم مطلع باشد، خواهد توانست به چنین مهارتی دست یابد. اما پیوسته و با ولع حوادث را دنبال می‌کند، قوّه‌ی تمییز در او تقویت می‌شود.

من در این جا سعی می‌کنم رمان «اشک سبلان» را با چند رمان ایرانی و غیر ایرانی مقایسه کنم.

۱. نخستین رمان که از سوی ایرانیان نوشته شده «آلدانمیش کواکب» اثر آخوندزاده است که با نام «ستارگان فریب خورده» به فارسی نیز ترجمه شد. پس از آن «شمس و طغرا» نوشته‌ی محمد باقر خسروی انتشار یافت. به دنبال آن طالبوف «مسالک المحسنین» را نوشت، زین العابدین مراغه‌ای «سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم بیگ» را به قلم آورد. و اگر تاریخ انتشار را مبدأ نخستین رمان فارسی بدانیم باید رمان «سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم بیگ» را که در سال ۱۲۷۴ ش. انتشار یافته است، نخستین رمان یا رمان‌واره‌ی فارسی به حساب آوریم. اما ظاهراً اولین رمان تاریخی که از سوی ایرانیان و به زبان فارسی نوشته شده است، رمان سه جلدی «شمس و طغرا» است که آن را محمد باقر میرزا خسروی (۱۲۹۸- ۱۲۲۶ ش.) یکی از نوادگان فتحعلیشاه در سال ۱۲۸۷ ش. آن را انتشار داد.

ماجرای رمان از آنجا آغاز می‌شود که شمس - شخصیت اصلی داستان- طغرا دختر خان مغول را در حادثه‌ی آتش سوزی خانه‌ی خان، نجات می‌دهد و این حادثه، بهانه و آغازی بر ذکر ماجراهای این رمان سه جلدی است.

دارابی هم در «اشک سبلان» گرفتار شدن الیاس - شخصیت اصلی داستان - به دست خان را بهانه و آغازی بر ذکر ماجراهای رمان دو جلدی خود قرار می‌دهد. توصیف صحنه در رمان خسروی ادیبانه و آمیخته و سرشار از عنصر خیال است، اما دارابی صحنه را بسیار روان و واقعی و ملموس و باوربخش تنظیم می‌کند.

رمان خسروی یک ساختار خطی و یکنواخت دارد و از مجموعه‌ی نقل دام‌هایی است که شمس برای رسیدن به طغرا می‌چیند، در آغاز جلد دوم با او ازدواج می‌کند و در پایان جلد دوم، او را از دست می‌دهد و کنیزش ماری را به عقد خود در می‌آورد، در جلد سوم نویسنده شرح عشق طغرل پسر شمس به هما را شرح می‌دهد و بدین گونه نویسنده

در شرح مسأله‌ی وصال یار گرفتار دور باطلی می‌شود و قصه در دل قصه می‌آورد تا بر صفحات کتاب خود بیافزاید.
اما ساختار رمان دارابی یک ساختار محوری است. یعنی خواننده همه‌ی سال‌ها را و حوادث را در محور شخصیت اصلی دنبال می‌کند. در جلد اول شخصیت اصلی، الیاس و شانای هستند. حتی شخصیت‌های فرعی نیز کارها و اهداف شخصیت اصلی را دنبال می‌کنند. مانند آن که تامارا در تظاهرات سی تیر شرکت می‌کند و یا در جلد دوم در تسخیر پادگان سی تیر در ۱۳۵۷ هم فعال است و همانجا هم شهید می‌شود.
به لحاظ اندیشگی نیز دو اثر خسروی و دارابی تفاوت‌های عمده با هم دارند. قهرمان خسروی حرمت نگهدار مالکان، خان‌ها و نجیب‌زادگان است، ولی گاهی حتی حاضر می‌شود رکاب و چکمه‌های خان مغول را ببوسد و لیس بزند و می‌گوید:«تا ما به این‌ها تعظیم نکنیم، زیر دستان به ما احترام نمی‌کنند، مال خود را نمی‌توانیم حفظ کنیم.»
اما الیاس - قهرمان اصلی رمان دارابی- حرمت نگهدار توده‌های مردم و فقرا و مظلومان است، گرچه خان او را وادار می‌کند که چکمه‌هایش را بلیسد، او تمام دشخواری‌ها را به جان می‌خرد و از این کار ابا می‌کند. و یا در شکنجه‌های ساواک نیز در مقابل استغاثه‌های کلارا مقاومت می‌کند و به او تفهیم می‌کند که نباید تسلیم شد.
خسروی در دورانی می‌زیست که مردم ایران در هر گوشه و کنار بر ضد استبداد و استعمار برخاسته بودند، و او با نگارش رمان تاریخی – تمثیلی خود سعی در آن داشت که مردم را آرام نگه دارد و با شرح ماجراهای جذاب و شیرین عشق‌بازی‌ها سرگرم کند.
اما دارابی تلاش دارد با بیان واقع‌گرایانه‌ای از حوادث و تلاطمات اجتماعی، توده‌های مردم را به حرکت وادارد، خواننده را شدیداً تحت تأثیر قرار دهد و قهرمان رمان خود را دوست داشتنی‌تر بکند و برای نسل‌های انقلاب الگوسازی و نمونه‌پروری بکند.
خسروی غم فئودال‌ها و شاهزادگان و تیولداران و زمین‌داران شکست خورده در جنبش‌های مردمی را می‌خورد ولی دارابی غمخوار توده‌های عظیم زحمت‌کش است که پس از آن همه جان‌فشانی‌ها برای احقاق حقوق خود، پی در پی کلاهشان پس معرکه می‌ماند. و فرزندان و برگزیدگان آنان گرفتار غیر انسانی‌ترین شکنجه‌ها و عذاب‌ها می‌شوند.
خسروی، رمان تاریخی نوشته است. خود نویسنده در مقدمه ادعا می‌کند:«چون نیک بنگرید این کتاب مجمل است از وقایع بیست و چهار ساله‌ی فارس و زمان پادشاهی آبش خاتون.»
اما جالب است بگویم که وی به هیچ روی بستر تاریخی به داستان نداده است و خواننده از حوادث واقعی تاریخی چه در عهد مغول و چه در عصر خود مؤلف، چیزی دستگیرش نمی‌شود. اما دارابی یک بستر گسترده‌ی تاریخی دارد که تکوین شخصیت‌ها فقط در آن بستر امکان‌پذیر است. او در واقع یک دوره‌ی تاریخی از ۱۳۲۵ تا ۱۳۵۷ را با توجه به رویدادهای اجتماعی و سیاسی بستر اصلی رمان خود کرده است.
رمان «شمس و طغرا» در ماجراسازی، پیرو آثار آلکساندر دوما است که در آن سال‌ها از سوی محمد طاهر میرزا (۱۲۷۹- ۱۲۱۳ ش.) به فارسی ترجمه شده بود. اما «اشک سبلان» اثر کاملاً خودویژه است، من نتوانستم رمانی در ترکی یا فارسی پیدا کنم که نویسنده آن را سرمشق خود قرار داده باشد. «شمس و طغرا» را می‌توان به جهاتی ادامه‌ی داستان‌هایی مانند «حسین کرد شبستری» و «امیر ارسلان نامدار» و حتی «هزار و یک شب» دانست، اما به هر حال به عنوان رمان و یک پدیده‌ی جدید اروپایی نگاشته شده است. و رمان مطرحی است. جمالزاده در باب آن گفته است:«این کتاب (= شمس و طغرا) در ادبیات نثر قرون اخیره‌ی ما به کلی بی‌نظیر و بی‌مانند است و بدون شک، تنها کتابی است که به عنوان نمونه‌ی ادبیات جدید فارسی شایسته است که به زبان‌های خارجی ترجمه گردد.»

- ۲ -

دومین رمان تاریخی فارسی از سوی محمد حسین رکن‌زاده‌ی آدمیت (۱۳۵۲ – ۱۲۷۸ ش.) با نام «دلیران تنگستان» در سال ۱۳۱۰ ش. و جلد دوم آن با عنوان «فارس و جنگ بین الملل» در سال ۱۳۱۲ ش. انتشار یافت.
گرچه این رمان را به لحاظ محتوا می‌توان هم‌سنگ رمان «اشک سبلان» دانست، اما به جهات زیر، اشک سبلان بر آن برتری‌ها دارد:
نخست آن که آدمیت تنها از طریق گفتگوها خواننده را از وقایع مطلع می‌کند. گرچه در اشک سبلان نیز گاهی گفتگوها بر شرح وقایع می‌چربد، اما دارابی با مهارت توانسته است در هر فصل خواننده را در صحنه‌ی روی دادن وقایع قرار دهد و رمان خود را بر شالوده‌ی دیالوگ‌ها و توصیف صحنه‌ها پی‌ریزی کند.
دوم آن که آدمیت تنها در شکل یک وقایع نگار تاریخی ظهور می‌کند و در رمان خود به شرح حالات روحی و روانی شخصیت‌ها نمی‌پردازد و آن‌ها را مانند مهره‌های کوکی به حرکت در می‌آورد، اما دارابی توجه اصلی خود را به عوالم درونی آدم‌ها معطوف می‌کند، با شگردهای مختلف داستان‌پردازی، خواننده را به کشف آن‌ها سوق می‌دهد.
سوم آن که دیالوگ‌ها در کتاب آدمیت لفظ قلم و تصنعی است. اما در کتاب دارابی، گرچه قهرمانان بویژه در جلد اول بایستی به ترکی حرف زده باشند، و همه می‌دانند که جملات فارسی از زبان آن‌ها جاری نشده است، اما همین جملات نیز بسیار روان و طبیعی است و حتی بوی ترجمه از ترکی را هم می‌دهد. حتی گاه بی‌اختیار الفاظ ترکی بر زبان قهرمانان جاری می‌شود. مثلاً در حادثه‌ی اخراج سولماز از کارگاه و پناه آوردن وی به خانه، مادر شانای بی‌اختیار می‌گوید:«سولمازیم سولدو.»
چهارم آن که گرچه رمان آدمیت جانمایه‌ای از عشق به آب و خاک و وطن‌دوستی و مبارزه با اجنبی دارد، اما نویسنده فاقد درک عمیق اجتماعی است تا فرق میان استعمار و استثمار را دریابد و به استثمارگران داخلی تنها به این دلیل که ظاهراً با استعمارگران خارجی جنگیده‌اند ارج و بها می‌نهد و در انتهای کتاب این گونه شعار می‌دهد که:«زنده باد سردار سپه که حقیقتاً بار دیگر ایران و ایرانی را زنده کرد.»
اما نویسنده‌ی اشک سبلان به این درک عمیق رسیده است و جانمایه‌ی رمان او ستیز بی‌امان با استثمارگران داخلی است که خود خیزابگاه و منشأ مبارزه با استعمار خارجی نیز به شمار می‌رود.
در جایی که گلزار، شانای را به کلبه‌ی تالاب برده است، در آنجا سعید – صیاد پیر- می‌گوید:«تو در اینجا فقر و مسکنت را دیدی، خان را هم دیدی، اما پشت پرده نیروهای دیگری هست که خان را چون عروسکی خیمه‌شب‌بازی می‌رقصاند و ما پشت پرده را ظاهراً نمی‌بینیم.»

- ۳ -

هر رمان تاریخی، خواه ناخواه به رمان سیاسی نیز تبدیل می‌شود. اما جنبه‌ی اجتماعی- سیاسی رمان اشک سبلان، از این جهت بر رمان‌های

مشابه آن می‌چربد. با این رویکرد می‌توان آن را با رمان «سووَشون» اثر خانم سیمین دانشور نیز رو در رو نهاد و مقایسه کرد.
نخست آن که هر دو رمان، تاریخی- سیاسی هستند. بستر تاریخی در سووشون، دگرگونی‌های اجتماعی- سیاسی منطقه‌ی فارس در جنگ جهانی دوم و بستر تاریخی در اشک سبلان همین رویکرد در سرزمین آذربایجان و شمال غرب ایران است.
دوم آن که جانمایه‌ی هر دو رمان معرفی جانفشانی‌ها و فداکاری‌های شخصیت اصلی رمان به عنوان مبارزان دوران ستمشاهی است که بسیار پررنگ و با دقت و وسواس ترسیم شده‌اند. الیاس در اشک سبلان و یوسف در سووشون هر دو شخصیت اصلی رمان، قهرمانان مبارزه‌های نستوهانه هستند. خواننده از آغاز تا پایان با آن‌ها محشور است، از رنج‌ها و مصائب آنان، متأثر و دگرگون حال می‌شود.
سوم آن که همه‌ی این‌ها بهانه است تا هر دو نویسنده، حیات سر تا پا مظلومیت و پر درد و رنج توده‌های مردم یک منطقه از کشورمان را در دوره‌ی خاصی از تاریخ باز نمایند.
چهارم آن که هر دو رمان‌نویس به اهمیت توصیف وقوف دارند و با توصیف‌های ماهرانه‌ای که می‌کنند، فضای اجتماعی – سیاسی عصر مورد بحث را می‌آفرینند.
پنجم آن که در هر دو رمان وقایع با ترتیب و توالی تاریخی و زمانی پیش می‌روند و نویسندگان به زندگی قهرمانان برش نمی‌زنند و پا به پای وقایع تاریخی آن را رشد می‌دهند. این دو رمان یعنی اشک سبلان و سووشون با هم دو تفاوت عمده هم دارند.
تفاوت نخست این که رمان اشک سبلان یک رمان سیاسی کاملاً لخت و عریان است و هیچ رمزگونگی آن را نپوشانیده است و حتی اهل محل که آن سال‌ها را دیده‌اند، با اندک اغماض در برخی شاخ و برگ‌های ناشی از تخیل نویسنده و نام‌های مستعار عناصر داستان، می‌توانند تقریباً همه‌ی ماجراها را کم و بیش به یاد آورند. اما رمان سووشون یک داستان سیاسی- رمزی و سمبلیک است و هاله‌ای از نمادگرایی و سمبولیسم غلیظی آن را پوشانده است. و این نیز چیزی جز ضرورت زمانی بوده است.
دوم آن که رمان سووشون راوی دارد. زری، قهرمانی است که از سوی نویسنده برای روایت ماجراها خلق شده است و در همه جا حضور دارد. اما اشک سبلان راوی ندارد، و راوی خود نویسنده است و گرچه ماجراها در آویزش با شخصیت اصلی داستان انقطاع حاصل نمی‌کنند، اما در چند جا، و در چند ماجرا عناصری غیر از شخصیت اصلی در صحنه حضور پیدا می‌کنند.
در ساختارسازی رمان سووشون با اشک سبلان به یک تفاوت مهم نیز برمی‌خوریم و آن این است که با توجه به این که خانم سیمین دانشور اساس ساختار رمان خود را روایت از زبان زری برگزیده است، همین داستان از زبان اول شخص مفرد نقل می‌شود، در چند جا، راوی حذف می‌شود و تک گویی‌های عناصر دیگر داستان می‌آید و این ضعف داستان‌سرایی به شیوه‌ی اول شخص مفرد است. حتی در ساختارهای سنتی داستان‌گویی هیچ گاه در شیوه‌ی اول شخص مفرد، داستانسرا حذف راوی را مجاز ندانسته است. چنانچه در «هزار و یک شب» پیوسته ما شهرزاد قصه‌گو را حاضر و ناظر می‌بینیم. تک‌گویی‌ها در رمان سووشون مانند قصه‌های فرعی و گاه بی‌ربط به بستر اصلی داستان در چند جا از رمان، غفلت خواننده را از ماجرای اصلی فراهم می‌کند. مانند تک‌گویی افسر زخمی از چگونگی برخورد نیروهای ارتشی با عشایر که در آن زری، راوی داستان نقشی ندارد و خواننده از بستر اصلی داستان کنده می‌شود و گوش به یک قصه‌ی فرعی می‌سپارد. دو تک‌گویی ملک ماهون و عمه خانم نیز چنین ویژگی دارد. آوردن داستان آبستن و زایش داستان‌های فرعی از آن، شیوه‌ی حکایت‌پردازی گذشته‌ی ماست که خانم دانشور در رمان‌نویسی مدرن خود ظاهراً گریزی از پرداختن به آن نداشته است. اما دارابی به ساختارسازی و اصول رمان‌نویسی تاریخی- سیاسی کاملاً آگاه است و اجازه نداده است ضعف ساختاری در رمانش پیش آید.

- ۴ -

اشک سبلان را به عنوان یک رمان تاریخی- سیاسی و به لحاظ محتوای بستر اصلی آن، می‌توان یا رمان‌های «قصه‌های کوچه‌ی دلبخواه» اثر اسلام کاظمیه (۱۳۱۵-۱۳۷۶ ش.) که در سال ۱۳۴۸ ش. چاپ شد و «همسایه‌ها» اثر احمد محمود که در سال ۱۳۵۳ ش. انتشار یافت و «دایی جان ناپلئون» اثر ایرج پزشکزاد (متولد ۱۳۰۶ ش.) نیز مقایسه کرد که هر سه تقریباً موضوعی مشابه با اشک سبلان دارند و کم و بیش حوادث همان زمان را که بستر اصلی رمان آقای دارابی است، دنبال می‌کنند.
در میان این‌ها، رمان «همسایه‌ها» نیز مانند سووشون به شیوه‌ی اول شخص مفرد نگاشته شده است و مانند اشک سبلان توالی زمانی در آن رعایت شده است. در این جا، جای «زری» در سووشون را «خاله» گرفته است و وی به نوعی، تالی و هم‌پایه‌ی «الیاس» در اشک سبلان نیز است. اغلب وقایع در اطراف شخصیت او می‌چرخد و وی مانند الیاس یک مبارز نستوه سیاسی در رژیم ستمشاهی است. با این تفاوت که «خاله» در فرجام رمان تغییر می‌یابد، اما الیاس با جانشینانی که برای خود یافته است، بشارت گر شکافتن پگاه آزادی در کشور خون و قیام است.
رمان اشک سبلان یک رمان تاریخی و تحلیلی و پر از حقایق و واقعیت‌هاست. رمانی نیست که کسی آن را بخواهد برای تفریح و لذت و وقت‌گذرانی بخواند. رمانی است که برای جستجوگران و پژوهشگران در حوادث تاریخی مفید است که عنصر خیال نیز در آن حضور دارد. یعنی نویسندگان مو به مو واقعیت‌ها را دنبال نمی‌کنند، زیرا آن‌ها تاریخ‌نویس نیستند، رمان‌نویس‌اند و البته رمان هم چیزی باید غیر از واقعیت باشد.
نویسنده‌ی اشک سبلان، هم به حوادث و هم به شخصیت‌ها پر و بال داده است، آن‌ها را در خیال و تصور خود به گونه‌ای که خواسته، خلق کرده است. مثلاً شخصیت «خان» را در آغاز رمان در خمیرمایه‌ی خیال خود پخته و ساخته است ولی هیچ گاه حضور این شخصیت برای خواننده «غیر محتمل» نیست، بلکه یک «کشف» است.
معمولاً نویسندگان رمان‌هایی تاریخی به مثابه‌ی یک گزارشگر ظهور می‌کنند و خواننده در خواندن آن‌ها احساس می‌کند که با یک گزارش تاریخی به صورت داستان رو در رو است. اما ابراهیم دارابی مانند نویسنده‌ی «کلبه‌ی عمو تُم» مواد و مصالحی را که در اختیار دارد، شکل می‌دهد و حوادث را به گونه‌ای ترسیم می‌کند که خواننده را در مسیری که انداخته است، آموزش دهد و اطلاعاتی را که نیاز دارد به او بدهد.
نویسنده‌ی رمان اشک سبلان یک کاشف است، مخترع نیست. او، دست خواننده را می‌گیرد و به ژرفای حوادث و وقایع سیاسی و اجتماعی عصر خود می‌برد و به خواننده می‌گوید:«ببین، این اتفاقات افتاده است و تو

از آن خبر نداری!» حتی خواننده را به پشت صحنه‌های سیاسی و اجتماعی رهنمون می‌شود.
خواننده‌ی رمان «اشک سبلان» پیوسته کشف می‌کند و از کشف‌ها کیفور می‌شود. مثلاً در فصل هفتم از صفحه‌ی ۳۰۱ تا ۳۱۶ با یک حادثه و قصه‌ی جدیدی که ظاهراً ربطی به موضوع رمان ندارد مواجه است آن را با ولع دنبال می‌کند و یکباره در صفحه‌ی ۳۱۶ نویسنده با هنرمندی خاصی خواننده را در جریان برش‌زنی به مقطعی از رمان می‌گذارد آن هم فقط با این جمله:

اگر اهالی دهکده، آیاز را به خانه‌ی آن‌ها آورده‌اند، او را به پاسدار زندگی سپرده‌اند. (ص ۳۱۶)

و خواننده با همین جمله به خیلی از کشف‌ها می‌رسد و با فروکش شدن هیجانش، قصه را دنبال می‌کند.

– ۵ –

رمان اشک سبلان را می‌توان با رمان معروف «کلبه‌ی عمو تُم» مقایسه کرد و هر دو را رو در رو نهاد و سنجید. هر دو رمان، سرگذشت‌نگاری داستان‌واره است. یعنی در هر دو رمان موضوع اصلی، سرگذشت و ماجراهای زندگی قهرمان داستان به تصویر در می‌آید. مرکز ثقل رمان «کلبه‌ی عمو تُم» برده‌ای به نام «تُم» است و مرکز ثقل رمان «اشک سبلان» دو فعال سیاسی و اجتماعی آذربایجان به نام‌های «الیاس» و «شانای» هستند و در هر دو رمان همه‌ی وقایع و حوادث در محور و اطراف مرکز ثقل می‌چرخند.
مرکز ثقل یا «شخصیت اصلی» در هر دو رمان، گونه‌ای سازگار (Protagonist) هستند. یعنی شخصیت محوری با صفات مبارزه و مجادله، توأم با عشق و اشتیاق با همه‌ی جهات منفی و نیروهای منفیِ بستر اصلی داستان که آن را ناسازگار (antagonist) می‌نامیم، در تضاد میان این دو نیرو، و دارای ارزش‌های اخلاقی، اجتماعی و سیاسی هستند.
این رمان در واقع شرح ماجرای سی و دو سال از زندگی شخصیت‌های اصلی آن یعنی از سال ۱۳۲۵ ش. تا ۱۳۵۷ ش. است، اما این دو تن، در بستر تمامیت جامعه‌ی ایرانی، این ماجراها را از سر می‌گذرانند. قهرمانان داستان جدای از کلیت اجتماع نیستند و نمی‌توانند باشند. به دیگر سخن شاید بتوان گفت که ماجراهای رمان «اشک سبلان» با استقرار پادگان‌های نظامی شاهنشاهی در آذربایجان در آذرماه ۱۳۲۵ آغاز می‌شود و با برچیده شدن آن‌ها در بهمن ماه ۱۳۵۷ ش. پایان می‌یابد. چنان که رمان «کلبه‌ی عمو تُم» هم با استقرار نیروهای مسلح برده‌دار در آمریکای شمالی آغاز و با برچیده شدن آن‌ها خاتمه می‌پذیرد.
«اشک سبلان» در واقع به شرح جذاب تاریخ مبارزات مردم ایران با رژیم شاهنشاهی، ملی شدن صنعت نفت، ماجراهای سی‌ام تیر و کودتای ۲۸ مرداد، حوادث دهه‌ی سی و چهل، آغاز جنبش مسلحانه‌ی سال ۴۹ تا پیروزی انقلاب سال ۱۳۵۷ می‌پردازد.
ویژگی مهم هر دو نویسنده در آن است که زندگی‌نگاری قهرمانان خود را در بستر حوادث و وقایع مهم سیاسی و با بیانی بسیار ماهرانه و آوردن حکایات ضمنی یا اپیزودها و شرح و بسط جذاب آن‌ها انجام می‌دهند. و در واقع به ضرس قاطع باید گفت که زندگی‌گزاری قهرمانان رمان برای آنان بهانه است تا آگاهی‌های سیاسی، اجتماعی، اخلاقی و فلسفی بایسته و واجبی را به خواننده بدهند.

– ۶ –

امتیاز دیگر و قابل توجه دارابی در نگارش اشک سبلان، حیاگرایی اوست. با توجه به این که برخی از نویسندگان رمان‌های سیاسی مهم دچار «پلشت نگاری» شده‌اند، «اشک سبلان» از این دیدگاه، جایگاهی معقول و مطلوب دارد. مثلاً رمان تاریخی- سیاسی «رازهای سرزمین من» اثر رضا براهنی (متولد ۱۳۱۴ش.) را در نظر آوریم. رمان «رازهای سرزمین من» با «اشک سبلان» هم‌حجم است. هر دو رمان در ۱۲۷۰ صفحه چاپ شده‌اند. حوادث هر دو رمان در سرزمین آذربایجان اتفاق می‌افتد. هر دو فساد و مظالم رژیم شاهنشاهی را افشا می‌کنند. نقطه‌ی شروع «رازهای سرزمین من» هفت سال پس از نقطه‌ی شروع اشک سبلان یعنی پس از کودتای ۱۳۳۲ ش. است. هر دو رمان رئالیستی و واقع‌گرایانه با آمیزه‌ای از عنصر خیال تکوین یافته‌اند، با این تفاوت که نویسنده‌ی «رازهای سرزمین من» گاهی مفاهیمی تمثیلی را نیز چاشنی رمان خود کرده و از صناعت سوررئالیستی بهره برده است. نماد مورد توجه در این رمان نماد «گرگ» است. در بخش نخست رمان وقتی در دامنه‌ی پر برف سبلان، گرگی گروهبان آمریکایی را که قصد تجاوز به نوامیس مردم داشته است، می‌کشد، مردم می‌گویند:«وقتی که ما بیچاره می‌شویم، کاری از هیچ کداممان ساخته نیست، رگ غیرت [گرگ] اجنبی کش می‌جنبد.» این نماد در همه‌ی بخش‌های رمان حضور دارد.
تفاوت عمده‌ی این رمان با «اشک سبلان» در آن است که شرح فساد جنسی از هر نوع در عوامل رژیم شاه و مستشاران آمریکایی مقیم تبریز، درون مایه‌ی رمان «رازهای سرزمین من» را تشکیل می‌دهد و حتی خواننده گاهی خیال می‌کند رمانی را که روابط گوناگون نامشروع جنسی را شرح خواهد کرد، برای خواندن انتخاب کرده است و در درک عمیق‌تر به این نتیجه می‌رسد که نویسنده آشکارا به چرکاب نگاری درون فاسد سران حکومتی پرداخته است. این رمان در هشت جلد یا بخش تنظیم شده است و بخش اصلی آن «حسین میرزا» نام دارد که در ۷۵۰ صفحه نوشته شده است. این قهرمان پس از آزادی از زندان در انقلاب، مانند همه‌ی آدم‌های دیگر رمان می‌میرد.
اشک سبلان با این رمان، علیرغم تفاوت و اختلاف جدی در آرمانگرایی و نیز ساختارپردازی، وجوه مشترک زیادی دارد و از همه مهم‌تر این که هر دو نویسنده آذربایجانی هستند و قلم به دست گرفته‌اند که مظالم رفته بر سر ایل و تبار خود در سال‌های پیش از انقلاب را به زبان فارسی به نگارش درآورند. از نگارش هر دو بوی «زبان دوم» (Second Language) می‌آید. گرچه هر دو رمان به ویرایش فنی ادبی سپرده شده است ولی باز هم این بو به مشام می‌رسد. ولی به هر صورت مانند همه‌ی هم‌زبانان خود، این هنر عجیب را دارند که در زبان دوم و یا حتی «زبان غیر» (Foreign Language) شاهکارهای ادبی از گونه‌ی گویشی ابداع کنند. مانند مرحوم غلامحسین ساعدی (گوهر مراد) که که او را بنیانگذار و خالق رمان، داستان کوتاه، پانتومیم و نمایشنامه‌نویسی نوین در فارسی می‌شناسیم که هم‌سنگ برتولد برشت و فراتر از او به واگویی مسایل سیاسی عصر خود پرداخته است. آثار ساعدی نظیر: «عزاداران بَیَل»، «واهمه‌های بی‌نام و نشان»، «دیکته و

زاویه» و «پنج نمایشنامه از مشروطیت» در ادبیات داستانی جهانی، در موضوع خود بی‌نظیرند.

– ۷ –

برخی از صحنه‌های رمان اشک سبلان با مهارت ایجاد استقلال تنظیم شده است. یعنی می‌توان آن را به عنوان یک داستان کوتاه مستقل ارزیابی کرد. مانند فصل نهم کتاب از صفحه‌ی ۳۴۶ تا ۳۵۶ صحنه‌ی مقابله و درگیری «رباب با ژاندارم» ضمن آن که در کل به هم بسته‌ی رمان، جزیی از زنجیره‌ی آن را تشکیل می‌دهد، اگر جداگانه خوانده شود، خود داستان کوتاهی است که «رباب» به شخصیت اصلی آن بدل می‌شود و جزیی از زندگی او و یک حادثه‌ی بسیار تأثرانگیز در آن ترسیم شده است. و یا داستان فرار بزغاله از دست تامارا در جلد اول که خود داستان کوتاه چند صفحه‌ای است.

در تحلیل رمان اشک سبلان نکته‌ی بسیار مهم این است که آن یک رمان واقع گرایانه‌ی محتمل الوقوع و دور از هر گونه سمبولیسم و تمثیل است. رمان‌هایی وجود دارند که به سبک رئالیستی نوشته شده‌اند، اما پیوسته صحت و درستی وقوع حوادث در آن‌ها مورد سؤال خواننده است. از سوی دیگر «اشک سبلان» را می‌توان یکی از گزارش‌های کامل از زندان‌های سیاسی رژیم شاه در ادبیات معاصر ایرانی دانست. در این رمان از انفرادی‌ها، شکنجه‌ها، زندان‌ها، تبعیدها، کشتارها، در به دری‌ها، اعدام‌ها سخن گفته می‌شود. مانند صحنه‌های نیرباران در صفحه‌های ۸۸۴ – ۸۸۶ .

– ۸ –

در برخی از رمان‌های سیاسی، پیش از «اشک سبلان» به موضوع‌های پیش پا افتاده‌ای نظیر شارلاتان‌بازی‌های اداری پرداخته می‌شد. مثلاً محمد حجازی در رمان «زیبا» که در سال ۱۳۱۲ انتشار یافت، حسینقلی مستعان در رمان «آلامد» که در ۱۳۲۲ چاپ شد، مصطفی رحیمی در رمان «باید زندگی کرد» که در سال ۱۳۵۶ انتشار یافت و نیز محمد نورایی در رمان «زیر گنبد کبود» (۱۳۲۵) با هدف انتقادهای اخلاقی از سیستم‌های اداری و افشای برخی روشنفکران متملق و چاپلوس و به قول شهید صمد بهرنگی:«روشنفکران اخته و چوخ بختیار»، دست به قلم برده‌اند. در این رمان‌ها رشوه‌خواری، دسته‌بندی‌های سیاسی، فرقه‌گرایی، سالوس و ریا، بیماری اخلاقی، بند و بست‌های سیاسی و مالی، انحطاط سیاسی و اخلاقی و جز آن افشاء می‌شود. اما «اشک سبلان» فراتر از این دیدگاه‌های سطحی جامعه‌نگرانه حرکت می‌کند.

برخی دیگر از رمان‌های سیاسی مانند «دایی جان ناپلئون» اثر ایرج پزشکزاد (متولد ۱۳۰۶ ش.) مسایل سیاسی را با طنز و شوخی و هزل و مطایبه در آمیختند. گرچه همین رمان، خود حرف‌ها و پیام‌های فراوانی در چند سال پیش از انقلاب برای خواننده داشت، اما عنصر خنده در آن، مانع از ادراک عمیق نسل جوان آن روزگار از پیام‌های سیاسی نویسنده می‌شد. به گونه‌ای که حتی در رژیم گذشته، سریال تلویزیونی پرگرم‌کننده‌ای نیز از آن ساخته شد.

در مقایسه با همه‌ی این‌ها، ما «اشک سبلان» را رمانی بسیار عاطفی، سرشار از صداقت در نقل حوادث و برخورد با عقاید گوناگون سیاسی می‌شناسیم. مهارت نویسنده در توصیف چنان است که گاهی با چند جمله صحنه را با همه‌ی زوایای آن جلوی چشم خواننده مجسم می‌کند مانند:

بوی چیغیرتماج در فضای اتاق پیچید. مستوره در گوشه‌ی اتاق، سفره را پهن کرد، نان و ماست آورد و چیغیرتماج را در دیس مسی، وسط سفره گذاشت. (ص ۹۹)

نویسنده با همین چهار جمله، شیوه و گونه‌ی ناهارخوری ایلاتی را ترسیم کرده است. در توصیف، بسیار از شگردهای وصف موازی استفاده می‌کند. مثلاً وقتی می‌گوید:

همه جا پر از برف، همه جا سفید، همه جا کفن پوش شده بود. (ص ۶۳)

در واقع به توصیفی از زمستان دست می‌زند. اما با آوردن ترکیب «کفن پوش» خواننده را آماده‌ی پذیرش جملات بعدی می‌نماید که به آن در تحلیل‌های داستانی «فضاسازی» (setting) می‌گوییم:

غم از در و دیوار می‌بارید. سایه‌ی مرگ همه جا کشیده شده بود. رودخانه یخ بسته بود. بیدهای دو سوی کوچه سرافکنده، گذر درشکه را تماشا می‌کردند. مردم کوچه نیز سرافراز نبودند، در تمام لحظات نفس‌گیرِ روز و شبی که آبستن حوادث بود، اقدامی نکرده بودند . . . (ص ۶۳)

نویسنده از تکنیک جزء به کل بارها استفاده کرده است. یعنی صحنه را به گونه‌ای آرایش داده است که خواننده از جزئیات حوادث می‌تواند به کل موضوع و یا از یک جزء به جزء دیگر پی ببرد. مثلا وقتی آیاز در جستجو به دنبال الیاس به مسافرخانه‌ی کریم می‌رسد، از او سراغ مسافری با مشخصات الیاس را می‌گیرد و سپس از او اتاق خالی می‌خواهد:

- اتاق خالی دارید؟

- برای چند روز؟

- چند ساعت می‌خواهم استراحت کنم.

- برو قهوه‌خانه صرفش بیشتر است. اگر از اتاق استفاده کنی، کرایه‌ی یک شب را باید بپردازی.

- حق با شماست.

کریم مردد بود. نمی‌دانست آیاز چه نسبتی با الیاس دارد. از آن بیم داشت که او از نحوه‌ی دستگیری الیاس خبر داشته باشد و در صدد انتقام برآید. برای این که نشان دهد تنها نیست و از اقدام احتمالی آیاز جلوگیری کند، شاگردش را صدا زد. (ص ۲۷۸)

خواننده در این جا به طور غیر مستقیم به خیلی چیزها پی می‌برد. حداقل می‌فهمد که الیاس را کریم لو داده است و آیاز از آن بی‌خبر است.

در «اشک سبلان» به ده‌ها مورد تکنیک جزء به جزء و جزء به کل برمی‌خوریم. به کارگیری مکرر این تکنیک توسط دارابی تحسین‌برانگیز است. نویسنده از جزئیاتی که خواننده را همزمان به مقاصد دیگری راهنمایی کند، فراوان سود برده است. او آگاه به این است که این گونه تشریح حوادث، طرح داستان را بهتر جلو می‌برد و مهم‌تر از تشریح

هدف اول یا هدف دوم است. این گونه کاربرد تکنیکی، رمان را برای خواننده بسیار جذاب می‌کند.

- ۹ -

هنر دیگر نویسنده در این رمان، مهارت در گزینش نام‌هاست. نویسندگان ماهر برای کمک به خواننده در رهیابی مقاصد پوشیده در رمان، به تکنیک نامگذاری نیز چنگ می‌زنند و بدین وسیله چیزهایی درباره‌ی شخصیت‌ها می‌گویند. مثلاً نویسنده‌ی رمان سه‌گانه‌ی «فورسایت‌ها» Forsyte که موضوع آن میل و حرص به ثروت اندوزی است، نام فامیلی شخصیت‌های اصلی را «فورسایت» برگزیده است تا دوراندیشی و تدبیر آن‌ها را به خواننده القا کند. یا مثلاً یاشار کمال نام قهرمان رمان خود را به این دلیل «اینجه ممد» گذاشته که لاغر بودن او را القا کند. دارابی هم در گزینش نام به همه‌ی شخصیت‌های اصلی و فرعی رمان خود، از این تکنیک نیز استفاده کرده است.

خواننده‌ی «اشک سبلان» مقدار کثیری نظریه‌های فلسفی و اخلاقی نیز می‌آموزد. در هر صفحه از رمان، مستقیم یا غیر مستقیم این نظریه‌ها تبیین و القا می‌شود و نویسنده اصولاً برای تبیین و تشریح جهان‌بینی فلسفی و اخلاقی خود زمینه‌چینی و صحنه‌سازی می‌کند. مثلاً در صفحه‌ی ۳۲۱ در انتهای یک اپیزود می‌خوانیم:

> *آیاز بار دیگر با انسان‌هایی مواجه شده بود که همانند عمویش اصلان و زن عمویش مستوره، بخشنده و مهربان بودند. از تمدن ظاهری بهره‌ای نداشتند، ولی در فرهنگ روستایی‌شان با داد و ستدهای کاسب‌کارانه بیگانه بودند. بزغاله مفید بود، اگر به انسانی فایده برساند. مرغ و خروس مفید بودند، اگر سوپ مریضی شوند و در تن ناتوان بیماری، نیرو و تحرک ایجاد کنند. خانه مفید بود، اگر جان‌پناه انسانی باشد. در خانواده‌ی رباب، همه با قلوبشان به هم بسته شده بودند و آیاز فکر می‌کرد دلیل تحمل آن همه فشار فقر در این خانواده، همین است. چه، اگر فقر از صافی عشق‌های بزرگ نگذرد و پالایش پیدا نکند، تباهی می‌آفریند. در حریم خانه‌ی رباب تباهی سوخته و نابود شده بود. (ص ۳۲۱)*

به نظر می‌رسد که اگر از این رمان، نظریه‌ها و تعالیم اخلاقی استخراج شود، خود کتابی صد صفحه‌ای خواهد شد.

نویسنده بی‌گمان از منابع مکتوب گرچه به حداقل می‌رسد نیز استفاده کرده است. مثلاً سربریدن افراد در حادثه‌ی آذر سال ۱۳۲۴ اردبیل را مرحوم باباصفری نیز در کتاب «اردبیل در گذرگاه تاریخ» ذکر کرده است. او از یازده نفر سخن می‌گوید که آن‌ها را به بیرون شهر هدایت می‌کنند که گویا آزاد شده‌اند و در آنجا پس از تیرباران سرهاشان را می‌برند و بعدها روستائیان سرها و بدن‌ها را به هم وصل کرده و دفن می‌کنند.

در انتها خواننده احساس می‌کند که تمام زحمات وی که برای خواندن ۱۲۰۰ صفحه از رمان کشیده است، دارد به ثمر می‌نشیند. آنجا که یاشار از مادر خود یک مسلسل واقعی هدیه می‌گیرد و می‌گوید:

> *تو به قولی که به پدرم داده بودی، عمل کردی و راحت شدی مادر. حالا می‌توانی با غرور و خیالی راحت سرت را بالا بگیری، اما کار من تازه شروع می‌شود و امیدوارم بتوانم به خواست‌های پدرم و به قولی که به دایی الیاس داده‌ام جامه‌ی عمل بپوشانم. (ص ۱۲۰۶)*

زبان به کار گرفته شده در رمان، گویش رسمی و ادبی عادی و نرمال است. نویسنده نه ادای فخامت‌نگاری «شمس و طغرا» را درمی‌آورد و نه به گویه‌ی شکسته و خودمانی می‌نویسد. به همان گویه‌ای که جاری و رسمی است. یکی از کسانی که درباره‌ی رمان «اشک سبلان» اظهار نظر کرده، گفته است:

> *این رمان به لحاظ ویژگی‌های خاص آن، در ردیف رمان‌های منحصر به فرد و قابل بحث و تفکر است و تأثیر جادویی دارد.*

مسأله‌ی بسیار مهم در این رمان آن است که وی تاریخ فجایع آذربایجان و بلایایی را که بر مردم این دیار در عصر حاضر گذشته است به زبان می‌آورد. این بیان را در بسیاری از ماجراهای رمان می‌توان شاهد بود. گاه از زبان «صیاد پیر» و گاه از زبان کس دیگر.

از ایرادهای ویرایشی جزیی، یکی آن است که متن گاهی به یک نفس خواندن رها شده است. مثلاً هر یک از صفحات زیر را می‌توان به سه و گاه هفت پاراگراف تقسیم کرد، در حالی که مطالب، پشت سر هم و در تمام صفحه آمده است:

۳۹۲، ۳۹۳، ۴۴۱، ۴۴۲، ۵۱۲، ۵۱۶، ۵۳۴، ۵۵۷

از ایراداتی که بر رمان اشک سبلان گرفته‌اند، یکی این است که گاهی شرح ماجرا تبدیل به خطابه‌خوانی حزبی و گروهی می‌شود. به نظر این جانب، این برداشت، از زبان بسیار صمیمی نویسنده در توصیف و بیان حالات عاطفی و عوالم درونی قهرمانان ناشی شده است. من به عنوان یک خواننده ادعا می‌کنم که هنگام خواندن این رمان، احساس کرده‌ام که با قهرمانان آن زندگی می‌کنم و دچار تجرید از سوی‌های خود و محیط اطراف شده‌ام. این، هنر است که نویسنده بتواند قهرمان خود را با اعمال و گفتار خودش معرفی کند و توصیفی از شخصیت وی به دست ندهد

مسابقه شماره ۲-

۱-دانشگاه تبریز در چه سالی تاسیس شده است؟

۲-حسن رشدیه بنیان گذار مدارس نوین در چه سالی متولد شده است؟

۳-نام قبلی میاندوآب چه بود؟

۴-ارک علیشاه تبریز در چه دوره ای ساخته شده است؟

۵-اولین ارتش مبین در ایران به وسیله چه کسی پایه گذاری شد؟

کیم کیم دیر؟

توپلایان: بابک دلالی ممقانی

حسن بی زردآبی

حسن بی ملیکوف (زردآبی) ۱۸۷۳اینجی ایل ایونون ۲۸ده گؤی چای -ین زردآب کندینده آنادان اولموشدور. حسن بی ایلک تحصیلینی ملّاخانادا آلمیش، سونرا شاماخی قضا مکتبینده اوخوموش، اورتا تحصیلینی ایسه تیفلیسده تاماملامیشدیر. ۱۸۶۱اینجی ایلده موسکوا اونیورسیته‌سینه داخیل اولان حسن بی زردآبی دؤرد ایل سونرا همین اونیورسیته‌نین طبیعت- ریاضیات فاکولته‌سینی بیتیرمیشدیر.

عالی تحصیل اوجاغیندا اوخودوغو مودتّده حسن بیک طلبه‌لر آراسیندا خوصوصی اولاراق سئچیلدیگینه گؤره فاکولته‌نی اعلا قیمتلرله باشا ووردوقدان سونرا عئلمی ایش اوچون اونیورسیته ده ساخلانیلمیشدیر. لاکین وطنینه، دوغما آذربایجانینا اولان سونسوز محببتی، خالقینا و میللتینه خیدمت ائتمک آرزوسو بو گنج پرسپئکتیولی موعللیمی آذربایجانا چکیب گتیردی. بیر موددت تیفلیسده قوللوق ائدندن سونرا قوبادا محکمه ده ایشله‌ین زردآبی داها سونرا باکییا گله‌رک بورادا روسجا اورتا مکتبده طبیعتدن درس دئمه‌یه باشلادی.

گونده‌لیک حیاتیندا و ایشینده خالقلا سیخ باغلی اولان زردآبی آسوده واختلارینی خالق آراسیندا کئچیریر، اوشاقلاری و یئنی یئتمه‌لری عئلمه، مدنییته، موعاریفه هوسلندیریردی. اونون آپاردیغی تبلیغاتین کؤمگی ایله باکی گیمنازیاسیندا اوخویان طلبه‌لرین سایی آز بیر زاماندا خئیلی چوخالمیشدی.

او زامان آذربایجان ین مرکزی شهری کیمی باکی‌نین سورعتلی اینکیشافی میللی مطبوعاتین یارانماسی ضرورتینی دوغوردو. دوغما آنا دیلینده قزئت بؤیوک ائحتییاج اولدوغونو درک ائدن حسن بی زردآبی قزئت چاپ ائتمک اوچون حؤکومته موراجیعت ائتدی. بونونلا علاقه دار بؤیوک موتفککیر ایستانبولدان حروفات گتیردی و نهایت خئیلی زحمتدن، عذاب- اذیّتدن سونرا ۱۸۷۵اینجی ایلین ۲۲ اییولوندا باکیدا قوبئرناتورون مطبعه‌سینده آذربایجان دیلینده «اکینچی» قزئتی‌نین نشرینه مووفّق اولدو. بو مطبوع اورقانلا میللی مطبوعاتین اساسی قویولدو.

۱۸۷۵اینجی ایلین ۲۲ اییولوندان ۱۸۷۷اینجی ایلین ۲۹ سئنتیابرینا قدر چاپینی داوام ائتدیرن «اکینچی» آیدا ایکی دفعه ۳۰۰-۴۰۰ تیراژلا نشر اولونوردو. بو ایللر عرضینده قزئتین ۵۶ نؤمره‌سی چیخمیشدیر. «اکینچی» قزئتینده نجف بی وزیروفون، عسگرآغا گورانی‌نین موسکووادان، محمد تقی علیزداه شیروانی‌نین شاماخی دان، حیدری‌نین دربنددن گؤندردیکلری مکتوبلار، سید عظیم شیروانی‌نین شئعرلری ومیرزه فتحعلی آخوندزاده‌نین "وکیل نامعلوم میللت" ایمضاسی ایله مقاله‌لری درج اولونوردو. حسن بی زردآبی‌نین یاراتدیغی «اکینچی» قزئتی‌نین «دست خطّی» اساسا بیر ایده اوزه‌رینده قورولموشدو. زردآبی و اونونلا بیرلیکده قزئتده چالیشان بیر سیرا معاریف‌پرور، دئموکراتیک حقیقی آزادلیغین اولماماسیندا گؤروردولر. اونلار اؤز سؤزلرینی دولایی یوللا اولسا بئله، بو قزئت واسیطه‌سی ایله خالقا چاتدیرا بیلیردیلر. او دؤورده خالقین باشا دوشه‌جگی ساده دیلده یازیلان بو قزئتده بئله فیکیرلرین سسلنمه‌سی طبیعی کی، آذربایجانی اسارت آلتیندا ساخلایان ایمپئریا مامورلارینی جیددی ناراحات ائدیردی.

ایلک مطبوع اورقانی کیمی «اکینچی» اؤز اساس ایده یاسینا اویغون اولاراق اینجه صنعت و ادبییاتا دا عایید یئنی دئموکراتیک طلبلر ایره لی سورودو. آذربایجانین بؤیوک دراماتورقو نجف بی وزیروف کؤهنه شئعرلرله یاناشی، شاعیرلری موعاصیر حیاتدان یازماغا، خالقی جهالت و غفلت یوخوسوندان آییلتماغا، موعاصیر روحدا تربییه ائتمه‌یه چاغیریردی. بونونلا زردآبی‌نین سسینه آذربایجانین بیر چوخ گؤرکملی، معاریف‌پرور اینسانلاری سس وئریردی. طبیعی کی، بوجور دئموکراتیک مقاله‌لرْندن سونرا چاریزمین دیقته‌سی ایله اؤزلرینی ضیالی سایان بعضی اوزدن ایراق اینسانلار یئربه یئردن «اکینچی»نین اوزه‌رینه هوجوا کئچدیلر. نهایت، ۱۸۷۷ اینجی ایل سئتیابرین ۲۹دا «اکینچی» اؤز نشرینی دایاندیرماغا مجبور اولدو. میللی مطبوعاتین ایلک قارانقوشو اولان بو قزئت ایکی ایل لیک عؤمور یاشاسادا خالقین میللی و موعاصیر روحدا تربیه اولونماسیندا چوخ بؤیوک رول اویناندی. معاریفچی و دئموکراتیک ایده‌یالارین جارچیسی اولان «اکینچی» رئالیست ادبییاتین اینکیشافیندا موستثنا خیدمتلر گؤسترددی. محض بونا گؤره ده بئله ترقی پرور قزئت مورتجع ایشغالچی بیر رژیمین اسارتی آلتیندا چوخ یاشایا بیله‌دی.

بئله‌لیکله ۱۸۸۰ اینجی ایلدن باشلایاراق حسن بی دوغما کندی زردآبدا یاشاماغا باشلادی. او، کند تصرروفاتی ساحه‌سینده کندلیلره یاخشی مصلحتلر وئریر، مقامی یئتشینده یئرلی جاماعاتا اؤز معاریف‌پرور، دئموکراتیک ایده‌یالارینی دا چاتدیریردی. باکیدان کناردا یاشاماسینا باخمایاراق زردآبی یئنه ده مطبوعاتدا فعال ایشتیراک ائدیردی. بئله کی، ۱۸۸۰-۱۸۹۰ اینجی ایللرده ناشیرین باکیدا و تیفلیسده چیخان «ضیاء» «کشکول»، «کاسپی»، «نوویئه اوبوزرئنیه» و س.قزئتلرده آذربایجان و روس دیللرینده چوخلو عئلمی- کوتلوی مقاله‌لری نشر اولونموشدور.

حیاتی‌نین سون ایللرینده زردآبی باکی شهر دوماسیندا موعاریف شوعبه‌سینده رسمی وظیفه‌ده چالیشاراق باکی و اطراف کندلرده کی مکتبلره باشچیلیق ائدیردی. ۱۹۰۶ اینجی ایلده باکیدا کئچیریلن آذربایجان موعللیملری‌نین بیرینجی قورولتاییندا فعال

نومایندەلردن بیری ده قوجامان موعاریف خادیمی، گؤرکملی موتفکیر زردآبی اولموشدور.

گرگین عئلمی فعالییتله مشغول اولان حسن بی زردآبی حددیندن آرتیق ایشلەییب اؤزونو یوردوغو اوچون ایفلیج خستەلیگینه توتولدو و ۱۹۰۷ اینجی ایل نویابر آیی‌نین ۲۸ده وفات ائتدی. او ۱۹۰۷ اینجی ایلده کؤهنه بیبی هئیبت مسجیدی‌نین یاخینلیغیندا دفن اولونسادا، ۱۹۳۷اینجی ایلده همین اراضی داغیدیلیب. مرحومون سوموکلری بیر نئچه ایل ائوده عائیلەسینین یانیندا قالیب نهایت، حسن بی زردآبی‌نین ۵۰ایللیک یوبیلئیی قئید اولونارکن اونون سوموکلری فخری خیاباندا دفن اولونوب.

میرزه علی اکبر صابیر

علی اکبر زین‌العابدین اوغلو طاهیرزاده ۱۸۶۲اینجی ایل مایین ۳۰دا آنادان اولموشدور. آتاسی کیچیک باققال دوکانی اولان دیندار بیر کیشی ایدی و علی اکبری گلەجکده روحانی گؤرمک ایستەییردی. بونا گؤره اوغلو سککیز یاشینا چاتاندا اونو موللاخانایا قویموشدور.

موللاخانادا شاگیردلرین ایلک وظیفەسی قورآنی اوخوماق ایدی. آنجاق علی اکبر قورآنی اوخویوب باشا وورمادان یازی یازدیغی اوچون موللاسی طرفیندن فالاققایا سالینیب دویولموشدو. اونو سیخان یالنیز موللاخاناداکی دؤزولمز قانون- قایدالار، ماراقسیز کئچن درس‌لر ایدی. ائوده آتا و آناسی سککیز یاشلی اوغوللارینی اوروج توتماغا، ناماز قیلماغا مجبور ائدیردیلر. صابیرین اوشاق واختی یازدیغی اوچ میصراعلیق ایلک شئعرینده بو آجی حقیقت چوخ تاثیرلی ایفاده اولونور:

توتدوم اوروجو ایرمضاندا،
قالدی ایکی گؤزوم قازاندا،
موللا دا دؤیور یازی یازاندا،

صابیر ۱۲ یاشینا قدر موللاخانادا اوخوموش، سونرا مشهور شاعیر سید عظیمین آچدیغی یئنی اوصوللو مکتبه کئچمیشدی. بو مکتب اونون اوچون فایدالی اولموش، خوصوصیله بیلیگی‌نین و شاعیرلیک ایستعدادی‌نین اینکیشافینا کؤمک ائتمیشدیر. موعللیم علی اکبره فارس دیلیندن شئعرلر ترجومه ائتدیریر. سونرا بو ترجومه‌لری اوخویوب اونا مصلحتلر وئریر، مکتبلی شاعیرین یارادیجیلیق هوسینی آرتیریردی.

سید عظیم اؤز شاگیردی‌نین ترجومه‌لری ایله برابر، اورژینال شئعرلرینی ده اوخویوب رئداکته ائدیرمیش. لاکین بیر- ایکی ایل سونرا آتاسی علی اکبری تحصیلدن آییریب اؤز دوکانیندا کؤمکچی ایشلەدیر. آنجاق عئلمه و ادبییاتا هوسی سؤنمەین گنج یئنه اوخویوب یازماغیندا داوام ائدیر. دوستو عابباس صحتین یازدیغینا گؤره، صابیر آلیش- وئریشدن زیاده اوخویوب- یازماغا هوس گؤستردیگی اوچون آتاسی حیرصله تئز- تئز اونو مذممت ائدیرمیش. حتتا بیر دفعه شئعیر دفترینی ده جیریمیش.

آتاسی‌نین بو حرکتی گنج صابیره آغیر تاثیر ائتسەده، اونو موطالیعەدن و شئعیر یازماقدان چکیندیره بیلمیر. عکسینه، بو موناسیبتده یازدیغی بیر قطعەسینده او، شئعیر دفتری‌نین آتاسی طرفیندن جیریلماسینا جاواب اولاراق شاعیرلیکدن ال چکمەیەجیگینی، آتاسی اونو بیر ده اینجیدرسه، شاماخیدان چیخیب گئدەجەیینی قئید ائدیر.

دوغرودان دا، صابیر آتاسی‌نین وئردیگی عذاب- اذییتددن خیلاص اولماق اوچون ۱۸۸۵اینجی ایلده زیارت آدی ایله سیاحته چیخیب، اورتا آسیایا، اورادان ایرانا گئدیر. او، سبزوار، نیشابور، سمرقند، بخارا و باشقا شەهرلری گزیر. بیر طرفدن یئرلی فئوداللارین تالادیغی بو یئرلرین یوخسوللوغو و جهالتی شاعیره آغیر تاثیر باغیشلاییرسا، او بیری طرفدن بو شەهرلرده ترققی پرور عالیم و یازیچیلارلا گؤروشوب تانیش اولور.

ایلک سفریندن قاییداندان سونرا ۱۸۸۷انیجی ایلده او، قوهوملاریندان اولان بلورنیساء آدلی قیزلا ائولەنیر. اون بئش ایل عرضینده اونون ۸قیزی، بیر اوغلو دونیایا گلمیشدیر. بئله بؤیوک عاییله صاحیبی اولماق صابیرین وضعییتینی اولدوقجا چتینلشدیرمیشدی. باشقا بیر صنعتی اولمایان شاعیر عاییلەسینی دولاندیرماق اوچون صابون بیشیریب ساتیر، عاییلەسینی چوخ چتینلیکله دولاندیریردی. بونا باخمایاراق او، یئنه دؤورونون قاباقجیل ضییالیلاری‌ایله علاقه ساخلایییر، بدیعی یارادیجیلیقلا مشغول اولوردو. ۱۹۰۲اینجی ایلده باش وئرمیش دهشتلی زلزله شەهری تار- مار ائتمیشدی. یانغین نتیجەسینده شەهرده یوزلرجه عمارت یانیب کوله دؤنموش، اهالی‌نین چوخ قیسمی ائوسیز- ائشیکسیز، قورو یئرده قالمیشدی. بو زامان صابیرین ائوی ده داغیلمیشدی. شاعیر تک باشینا بؤیوک بیر چتینلیکله عاییلەسی اوچون مووقتی بیر داخما دوزلتمیشدی.

خاطیرەلرده دئییلیر کی، چوخ فداکار، قایغیکئش، مئهربیان عاییله باشچیسی اولان صابیر اوشاقلاری‌نین یالنیز ماددی ائتییاجینی دئییل، معنوی راحاتلیق و ترققیسینی ده تامین ائتمەیه چالیشمیشدیر. او آروادینی و قیزینی ساوادلی گؤرمک ایسته‌ییر، اونلارا الیفبا اؤیرەدیرمیش. شاعیرین قیزی سرییه سونرالار یازیردی

کی، حیاتی‌نین اولدوقجا آغیر، سیخینتیلی کئچمه‌سینه باخمایاراق، آتام خوش اوزلو، ظارافاتچی، صمیمی ایدی.

۱۹اونجو عصرین سونو، ۲۰اینجی عصرین ایلک ایللرینده آغیر عاییله قایغیسی چئکن صابیر شئعردن بیر قدر اوزاقلاشسادا، تامام آیریلمامیشدی. ۱۹۰۱اینجی ایلده شاماخی یا قاییدان عاباس صحتین بو زامان اونو معنوی جهتدن بؤیوک کومه‌یی ده‌یمیشدی. اونلار بوش واقتلاریندا شاماخی‌نین او زامانکی ضییالاریندان آغا علی بیک ناصح و محمد طراح‌لا کیچیک بیر ادبی مجلیس دوزه‌لدیب، آخشاملار کئلاسیک شاعیرلرین و یا اؤزلری‌نین شئعیرلرینی اوخویوب تحلیل و موذاکیره ائدیردیلر.

۲۰اینجی عصرین اوولریندن باشلایاراق صابیرین شئعرلری مطبوعات صحیفه‌لرینده گؤرونور. ۱۹۰۳ اؤنجو ایلده «شرقی روس» قزئتینده اونون شئعری چاپ اولونور. بیر قدر سونرا ایسه او، حیات قزئتینده شئعر چاپ ائتدیریر. ۱۹۰۶اینجی ایلده «موللانصرالدین» ژورنالی‌نین اؤز آرزولارینا مووافیق اونون ان سئویملی شاعیری، ان فعال موالیفلریندن بیری اولدو.

بو زاماندان جلیل ممد قولوزاده ایله صابیر آراسیندا قیریلماز دوستلوق موناسیبتلری یاراندی. هر ایکی صنعتکار امکچی خالقین قانینی سوران ظالیملره، یالتاقلارا، ساتقین ضییالی‌لارا سارسیدیجی ضربه‌لر ووروردو. بوتون بونلارین نتیجه‌سی اولاراق صابیر اؤزونه چوخلو دوست قازاندیغی کیمی، دوشمن ده قازانمیشدی. شئعیرلرینی قیزیل ایمضالارلا باکی‌دا، ایسترسه ده آذربایجانین باشقا یئرلرینده و ایراندا بیر چوخ ایرتیجاعچیلار شاعیرین اثرلرینی پیسله‌یبر، اونون یازدیغینی اوخویانلاری کافیر ائعلان ائدیردیلر.

۱۹۰۷اینجی ایلین اوولرینده صابیر صابون بیشیریب ساتماقدان ال چکیب، مطبوعات و موعاریف ساحه‌سینده چالیشماق، شئعیر یارادیجیلیغینی داها مونتظم داوام ائتدیرمک قرارینا گلیر. او باکی‌یا گئدیب بیر مووددت «ایرشاد» قزئتی‌نین رداکسیاسیندا کوئکتور ایشله‌یبر و موعللیم‌لیک ایمتیازی الده ائتمه اوچون ایمتحان وئرمه‌یه حاضیرلاشیر. بو آرادا قوری (Qori) موعللیملر سمیناریاسیندا ایشله‌ین موعللیم دوستلاریندان بیر نئچه فرحلی مکتوب آلیر. همین مکتوبلاردا دئییردی کی، یاخین زامانلاردا سمیناریانین آذربایجان شؤعبه‌سینده موعللیم یئری بوشالاجاقدیر. دوستلاری شاعیره همین یئری توتماق اوچون تشببوث ائتمه‌یی مصلحت گؤرور و بو ایشده اونا کؤمک ائده‌جک‌لرینی بیلدیریر.

۱۹۰۸اینجی ایل آپرئلین ۱۱ده باکی قوبئرنیا روحانی ایداره‌سینده ایمتحان وئرن شاعیر مایین ۷سینده تیفلیسه گئدیب، قافقاز شیخ‌الاسلامی ایداره‌سیندن آنادیلی و شریعت موعللیمی دیپلومو آلیر. قوری‌دان آلدیغی بیر مکتوبدان سونرا او، سمیناریادان ومیدیئنی مکتب‌لریندن بیرینده کؤمکچی موعللیم صیفتیله درس دئییر. موعللیم یولداشلاری اونون درین بیلیک و پئداقوژی اوستالیقلا وئردیگی درس‌لری چوخ به‌یه‌نیرلر.

همین ایلین سنتیابر آیینده‌ا صابیر چوخدان آرزولادیغی «اومید» مکتبینی آچماغا مووفق اولور. بو مکتبده ۶۰-آ قدر شاگیرد اوخویوردو. یئنی اوصولدا اولان باشقا مکتبلرده‌کی کیمی بورادا دا شاگیردلر صندلی ده اوتورور، یانی وسائطلردن ایستیفاده ائدیردیلر. مکتبده آنادیلی، فارس دیلی، حئساب، جغرافییا و طبیعته دایییر معلومات وئریلیر، قورآن و شریعت درس‌لری تدریس ائدیلیردی.

۱۹۱۰اونجو ایلین اوولریندە صابیر باکی‌یا ایشلمه‌یه گئدیر. اوولجه «زنبور» ژورنالی‌نین مکتبینده بؤیوک هوسله درس دئمه‌یه باشلاییر. موعللیم‌لیگی ایله برابر، شاعیر بالاخانی نفت معدنلرینده ایشله‌ین فهله‌لرله، یئرلی اینقیلابچیلارا یاخینلاشاراق، اونلارین آچدیقلاری «نور» کیتابخاناسی‌نین فعال عوضوو اولور. ایلین یازیندان صابیر باکی‌دا چیخان «گونش» و «حقیقت» قزئتلری‌نین رئداکسیاسیندا ایشله‌یبر. «گونش» قزئتی هر هفته‌نین جومعه گونو «پالاندوز» سرلؤوحه‌سی ایله گولوش صحیفه‌لسی بوراخیردی. صابیر بو صحیفه‌ده «نیزه‌دار» و «چووالدوز» ایمضالاری ایله مونتظم صورتده ایفشاچی اثرلر چاپ ائتدیریر. شاعیر عئینی زاماندا «موللانصرالدین»ه ده یازماقدا داوام ائدیر.

آیلارلا ائحتیاج ایچینده، ایشسیز، عذاب- اذییتله دولانان بؤیوک شاعیر ۱۹۱۰اونجو ایلین آخیرلاریندا جیگر خسته‌لیگینه توتولوب، شاماخی‌یا قاییدیر. ۱۹۱۱اونجو ایلین مای آیینده او، موعالیجه اوچون تیفلیسه گئدیب، دوستو جلیل ممدقولوزاده‌نین ائوینده یاتیر. «موللانصرالدین»ین امکداشلاری شاعیره بؤیوک قایغی کئشلیک گؤستریرلر. خسته‌لیگی‌نین گئتدیکجه شیددتلندیگینه باخمایاراق، صابیر یئنه شئعیر یازماغا داوام ائدیر، یئنی- یئنی تازیانه‌لر اوزه‌رینده ایشله‌یبر، «موللا نصرالدین» ژورنالی‌نین رئداکسیا ایشلرینه یاخیندان کؤمک ائدیر.

ایییون آیینده‌ا حکیملر شاعیره جرّاحیه عملیاتی آپارماغی تکلیف ائدیرلر. لاکین خسته بونا راضی اولمور. او، شاماخییا قاییدیر. آخیر گونلریندن بیرینده شاعیر دئییر:

ایسته‌رم اؤلمه‌یی من، لئیک قاچار مندن اجل،
گؤر نه بدبختم، اجلدن ده گرک ناز چکم!

«موللا نصرالدین» ژورنالی ۱۹۱۱اینجی ایل ۱۴اؤنجو سایینده‌ا خسته شاعیره ماددی یاردیم ائتمه‌یه چاغیران بیر ائعلان درج ائدیر. بو ائعلاندان سونرا روسیانین و شرقین بیر چوخ شه‌هرلریندن اونلارلا اوخوجو بؤیوک خالق شاعیرینه محببت و حؤرمت علامتی اولاراق «موللا نصرالدین»ین عونوانینا اعانه گؤنده‌ریرلر.

خسته‌لیگی‌نین چوخ شیددتلیگینی و اونا باشقا بیر علاج اولمایاجاغینی گؤرن شاعیر جراحیه عملیاتینا راضی اولوب. ایییولون

۸ده باکی‌یا گلیر. لاکین آرتیق حکیملر جراحیه‌نین ده هئچ بیر فایدا وئرمه‌یه‌جگینی سؤیله‌یه‌رک، اونا تئز شاماخی یا قاییتماغی مصلحت گؤرورلر ژورنالیست قاسیموف خسته شاعیرله باکیدان سون گؤروشونو خاطیرلایاراق یازیر: "...قزئتده یازاراسان، صابیر دئییردی کی، من ووجودومدا اولان اتیمی خالقیمین یولوندا چوروتدوم. اگر عؤمور وفا ائتسه‌یدی، سوموکلریمی ده خالقیمین یولوندا قویاردیم".

۱۹۱۱اینجی ایل ایییولون ۱۲ده، حیاتی‌نین و یارادیجیلیغی‌نین ان پارلاق بیر واختیندا صابیر وفات ائدیر. شاعیرین جنازه‌سی شاماخیدا «یئددی گونبز قبریستان»یندا دفن اولونور.

صابیرین خاطیره‌سینه حؤرمت علامتی اولاراق وفاتیندان بیر ایل سونرا، ۱۹۱۲اینجی ایلده آروادی بلورنساء خانیم، دوستلاری عاببباس صحت و م.محمود بیک‌اوفون سعی‌ایله اونون شئعیرلری «هوپ هوپ نامه» آدی‌ایله چاپ اولوندو. اوخوجولار کیتابی حرارتله قارشیلادیلار. ایکی ایل سونرا خالقین اعانه‌سی ایله «هوپ هوپ نامه»نین ایکینجی، داها موکمل نشری بوراخیلدی.

سووئت حاکیمییتی ایللرینده صابیر ایرثینه ماراق گؤرولمه‌میش درجه‌ده آرتدی، «هوپ هوپ نامه» بؤیوک تیراژلا بیر نئچه دفعه چاپ اولوندو. صابیر بدیعی یارادیجیلیغا کیچیک یاشلارینda، سید عظیم شیروانی‌نین مکتبینده اوخودوغو زامان باشلامیش، ایلک شئعیرلرینی شرقین سعدی، فضولی کیمی بؤیوک کلاسیکلری‌نین تاثیری‌ایله یازمیشدیر. بو اثرلر لیریک اوسلوبدا و اساسن غزل ژانرینda دیر. باشقا آذربایجان صنعتکارلاری کیمی، صابیرین ده غزللری‌نین آنا خطی محببت دویغولاری‌نین تصویر و ترننومودور.

صابیرین لیریک قهرمانی عاشیق دیر. او، سئوگیلیسی حاققیندا اورتا عصر پوئزییاسیندان تانیدیغیمیز عاشیقلرین دیلی‌ایله دانیشاراق اؤز دردلرینی، حسرتینی ناغیل ائدیر، آیریلیقدان، هیجراندا، سئوگیلی‌نین رقیبه اویماسیندان شیکایتله‌نیر.

بو غزللرین مضمونو کیمی، بدیعی تصویر و ایفاده واسیطه‌لری ده اورتا عصر شئعریندن چوخ ایشله‌نن، حتتا بیر قیسمی ثابیت‌لشمیش سؤز و ایفاده‌لرین عیبارت‌ایدی. عاشیق چوخ واخت اؤزونو مجنونلا، سئوگیلیسینی ایسه لئیلی‌ایله موقایسه ائدیردی. پروانه، شمع کیمی اوبرازلاردان، آدم، ضحاک، ب ابیل کیمی افسانوی و جوغرافی آدلاردان تئز- تئز ایستیفاده اولونوردو.

شاعیرین یئتکین واختیندا ۱۹اونجو عصرین آخیری، ۲۰اینجی عصرین اوولینده یازدیغی لیریک شئعرلرین بیر قیسمی ایجتیماعی مؤوضوعدا دیر. محببت و گؤزللیک دونیاسیندا یاشایان عاشیقدن فرقلی اولاراق، بوراداکی لیریک قهرمان موباریزه مئیدانیندا چاپیشان مودریک و آتشین وطنداشدیر. اونون آرزوسو «دلبری حوریبته» چاتماقدادیر. مؤوجود جمعییتین ضیددییتلرینی دریندن باشا دوشن بو قهرمان اوچون حیات زیندان دیر:

من بئله اسراری قانا بیلمیرم،
قانماز اولوب دایانا بیلمیرم،
نئیله‌مه‌لی، گؤز گؤرور، عاغلیم کسیر
من گونشی گؤیده دانا بیلمیرم.

شاعیره گؤره دونیادا اینسان یا عوام اولمالی، شعورسوز، ایدراکسیز، دویغوسوز بیر عؤمور کئچیرمه‌لی، یا دا موباریزه آپارمالی، حقیقی حیاتا چاتمالی‌دیر. صابیرین لیریک قهرمانی مین بیر عذاب و اذییته دوشسه‌ده، شوعورلو، موباریز بیر حیات کئچیرمه‌یی اوستون توتور. شوعور، دوشونجه، دویغو ایسه اونون نظرینده حیات، آزادلیق، خوشبختلیک اوغروندامووباریزه اونون اوچون اساس عامیللردندیر.

صابیرین ساتیریک اوسلوبلو بیردن بیره فورمالاشمامیشیدر. بو نوقطه‌یه چاتانا قدر او، اوزون بیر حاضیرلیق مرحله‌سی کئچمیشدیر. هله چوخ- چوخ اوللر گنج شاعیر مورتجع آداملارلا، گئری‌لیک و مؤوهوماتا تنقیدی یاناشماغا باشلامیشدی. ۱۹۰۵اینجی ایل اینقیلابی ایسه صابیرین دونیا باخیشیندا و بدیعی یارادیجیلیغیندا اساسلی دؤنوش عمله گتیرمیشدیر. شاعیر اینقیلابی حرکاتا رغبت بسله‌مک، اؤزونه مخصوص اوسلوبدا ایده‌یالار تبلیغ ائتمک درجه‌سینه یوکسلمیشدیر.

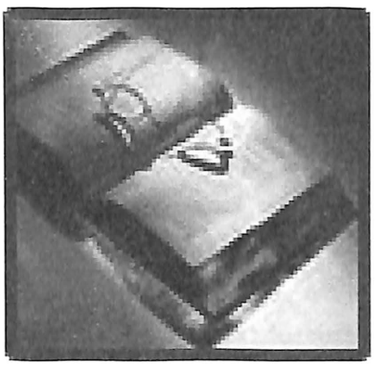
صابیرین بدیعی فورما ساحه‌سینده ده بؤیوک بیر نوواتور سوییه‌سینده قالدیران، اونون اثرلرینی دموکراتیک بدیعی فورمانین پارلاق تیمثالینا چئویرن یئنه همین تاریخی دؤور- ۱۹۰۵اینجی اینقیلابی اولموشدور.

۱۹۰۵اینجی ایلین شوعورلارینda عمله گتیردیگی یئنی‌لیگه، سوسیال و میللی اویانیشا سئوینن صابیر ایرتیجاعچیلارین بو تاریخی اینکیشافدان ناراضیلیغی گؤروب اونلاری ایستهزالی گولوشله قارشیلاییردی. بو، شاعیرین اینقیلابی اؤزونه مخصوص بیر یول ایییله آلقیشلاماسی، اونون تاریخی اهمییتینی قییمتلندیرمه‌سی دئمک ایدی.

دؤورون ان جیددی سوسیال- سیاسی موناسیبتلرینی، موختلیف ایجتیماعی باخیشلاری چوخ جانلی، حیاتی شکیلده، حتتا بیر چوخ حاللاردا معیشت صحنه‌لری‌ایله عکس ائتدیرن صابیرین فیکیر و خیالی‌نین مرکزینده خالق دورواردو. اثردن- اثره کئچه‌رک قووتله‌نن، داییم یئنی معنا و ایفاده فورمالاری الان خالق مووضوعسو ایدی. اؤزو ده بو مؤوضوع موختلیف بدیعی اوصوللارلا ایشلنمیدشدیر.

اثرلری‌نین بیر قیسمینده صابیر زحمتکئشلرین قودرتلی مودافیعه چیلرینdن بیری اولاراق بیلاواسیطه خالقی اؤز حاققینی باشا دوشمه‌یه، بیرلشمه‌یه چاغیریر. او، امکچی اینسانا محببتینی آچیق بیلدیره‌رک، «بویوکلرین»، «زوبالارین» ظولموندن نیفرتله دانیشیر. بئله اثرلرینده او، فیکیرلری اؤز دیلیندن سؤیله‌ییر. اثرلری نین چوخوندا ایسه شاعیر ایستیثمارچی صینیفلرین نومایندە‌لرینی دانیشدیرماق اوصولوندان ایستیفاده ائدیر. بئله اثرلرده منفی صورتین اؤزو عئیبلرینی اعتیراف ائدیب، داخیلی عالمینی آچیر. او اؤز سؤزلری ایییله اوخوجونو اؤزونه گولدورور. باشدان- آیاغا کینایه و ایستهزا ایفاده ایدن بئله شئعرلره «ساتیریک مونولوق» آدی وئرمک اولار.

بو اثرلرده منفی تیپلری دوشوندورن اساس مساله امکچی خالقدا عمله گلن ده‌ییشیکلیک، اونون فعاللاشیب سیاسی گئتدیکجه داها چوخ قاریشماسی، داها چوخ قووه، باجاریق الده ائتمه‌سی‌دیر.

دستخط شیخ بهائی

بر دیوار مسجد شیخ شهاب‌الدین اهری

حسین دوستی

(به مناسبت سال ۲۰۰۹م از سوی یونسکو بنام سال «شیخ بهایی»)

شهرستان اهر یکی از شهرهای استان آذربایجان شرقی در ۹۰ کیلومتری تبریز، در شمال شرقی استان به واسطه وجود آرامگاه مولانا شیخ شهاب‌الدین محمود اهری، مورد توجه شاهان صفوی واقع شده بود و بسیاری از شیوخ و شاهان و درباریان و فرماندهان صفویه جهت زیارت مرقد فیض آثار این شیخ والا مقام به اهر می‌آمدند.

علت توجه صفویان به مولانا شیخ شهاب‌الدین اهری، مقام استادی ایشان به جد بزرگ صفویان- شیخ صفی‌الدین اردبیلی بود. بدینترتیب که شیخ شهاب‌الدین اهری، استاد سید جلال‌الدین تبریزی، و او استاد شیخ زاهد گیلانی، و او استاد شیخ صفی‌الدین اردبیلی است. و با این سلسله مراد و استادی است که اولاد شیخ صفی‌الدین اردبیلی به شیخ شهاب‌الدین اهری ارادت می‌ورزیدند[1].

اسکندر بیگ ترکمان منشی شاه عباس اول در کتاب مشهور خود «عالم آرای عباسی» از مسافرتهای مکرر شیوخ و شاهان صفوی به اهر و زیارت مرقد شیخ شهاب‌الدین اهری و بیتوته در آن بقعه، به تفصیل سخن گفته است[2]. و مولف «قصص الخاقانی» از بیتوته شیخ صفی‌الدین اردبیلی در بقعه شیخ شهاب‌الدین اهری خبر داده است[3].

مولف خلاصه التواریخ از آمدن شاه طهماسب صفوی به اهر در جریان جنگهای ایران و عثمانی چنین خبر می‌دهد: «شاه آگاه (طهماسب) در آن اثنا به زیارت شیخ شهاب الدین اهری رفته، ... دست دعا به مناجات به درگاه خالق البرایا گشاده...[4]»

اما کتابهای «عالم آرای عباسی» و «تاریخ عباسی یا روزنامه ملا جلال» و «از شیخ صفی تا شاه صفی» آمدن شاه عباس صفوی در سالهای ۱۰۱۴، ۱۰۱۶، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰ و همچنین آمدن شاه صفوی در سال ۱۰۴۵ ه.ق به اهر جهت زیارت آرامگاه شیخ شهاب‌الدین را به طور تفضیل بیان کرده‌اند و «ترتیب عمارات عالیه تربت شریف حضرت سلطان الاولیاء و المحققین، شیخ شهاب الدین اهری، قدس سره و باغ بهشت آسای آن روضه فیض انتم» به استشناد مولف کتاب «عالم آرای عباسی» از «آثار خیر شاه عباس صفوی است[5].» و به گفته ملا جلال منجم: «شاه عباس مقرر فرمودند در سر تربت شیخ شهاب‌الدین اهری مسجد و مدرسه و مطبخ بسازند[6]».

در همین سفرهای شاه عباس، شیخ بهاءالدین محمد عاملی معروف به شیخ بهائی، دانشمند و نابغه بزرگ آن عصر که منصب شیخ الاسلامی پایتخت را نیز بر عهده داشت، ملازم رکاب شاه بوده و به همراه موکب سلطنتی به شهرها مسافرت می‌نموده است. شیخ بهائی بسیار مواقع نیز به طور شخصی سفر کرده است[7]. که اکثر این سفرها در کتابهای مربوط به شیخ بهائی ثبت شده است.

مسجد کوچک بقعه شیخ شهاب‌الدین اهری در شهر اهر، از یکی از سفرهای نابغه عصر صفوی- شیخ بهائی به این شهر خبر می‌دهد. بر دیوار جنوبی این مسجد لوحه سنگی قرمز رنگی

---

[1]- روضه اطهار، ص ۵۲-۵۳

[2]- عالم آرای عباسی، ص ۱۱۲۵،۱۱۱۰،۹۲۱،۷۵۷،۶۸۲

[3]- قصص الخاقانی، ص۲۴

[4]- خلاصه التواریخ، ص ۳۲۸

[5]- عالم آرای عباسی، ص ۱۱۱۰- تاریخ عباسی ص ۴۲۷، ۳۸۲، ۳۶۸، ۳۲۶، ۲۸۰ از شیخ صفی تا شاه صفی، ص۲۵۳

[6]- تاریخ عباسی، ص ۳۸۳

[7]- شیخ بهائی، ص ۴۱ تا ۴۳

به ابعاد ۲۴× ۲۶ سانتی متر در ارتفاع ۱/۵ متری از کف مسجد، دستخطی موجود است که به نقل همه کتب و مورخین آذربایجانی، به یقین دستخط شیخ بهائی است[۸]. مرحوم میرزا عبدالرحیم مجتهد انصاری کلیبری، از عئلمای طراز اول عهد قاجاریه و از فعالان دوره مشروطیت در کتاب مشهورش «مشکاه السالک فی ظلم المسالک» تایید می‌کند که: خط مرحوم شیخ بهائی، معروف احقر است. این خط و امضای شیخ بهائی علیه الرحمه می‌باشد[۹].

مرحوم کاشفی اهری در کتاب خود، علت سفر شیخ بهائی به اهر را، نظارت به ترتیب بنای آرامگاه شیخ شهاب‌الدین اهری و سرکشی به ابنیه سلطانی می‌داند. (شرح حال و زندگی پرافتخار...، ص ۱۱۷)

بر اساس دستخط مذکور، شیخ بهائی در شب ۱۳ شعبان ۱۰۱۸ ه.ق به زیارت مزار مولانا شیخ شهاب‌الدین اهری مشرف می‌شود[۱۰].

چنانکه در سفرهای شاه عباس گفته شد در شعبان همین سال (۱۰۱۸ه.ق) شاه عباس به اهر سفر کرده است[۱۱]. بنابراین قطعی است که شیخ بهائی در همین سفر به همراه شاه عباس بوده و در همین سفر به زیارت مزار شیخ شهاب‌الدین اهری آمده است.

شیخ بهائی در این زیارت، به قرآنی که وقف مزار شیخ بوده تفال میزند تا مقام و عظمت شیخ را در پیشگاه خداوند بداند. گویا این قرآن به خط کوفی بسیار جلی و خوب نوشته شده و منسوب به امام علی(ع) بوده است[۱۲].

مرحوم منفردی در کتابش مینویسد: یک جلد قرآن مجید از پوست آهو منسوب به خط مبارک حضرات ائمه علیهم السلام در این بقعه بوده که پیش از شهریور ۱۳۲۰ شمسی به تهران برده‌اند. (زندگینامه سلطان العارفین...، ص۲۱) بعد از تفال شیخ بهائی به مصحف وقف مزار، آیات کریمه ۲۱ و۲۲ سوره توبه به فال نیک میاید که از مقام و عظمت معنوی و از جایگاه شیخ شهاب‌الدین اهری در رحمت و رضوان پروردگار حکایت میکند.

شیخ بهائی این واقعه را به خط خویش بر سنگی قرمز رنگ می‌نگارد و بر دیوار مسجد نصب می‌نمایند. متاسفانه این دستخط به علت اینکه حفاظ نداشته بعضی جاهای آن خراشیده و یا کنده میشود که بعدها با قطعه‌ای شیشه روی دستخط را گرفته و از خرابیهای بعدی جلوگیری می‌کنند.

متن دستخط شیخ بهائی بر دیوار مسجد کوچک بقعه شیخ شهاب‌الدین اهری چنین است.

بسم الله الرحمن الرحیم

به تاریخ ثالث عشر شهر شعبان المعظم سنه ۱۰۱۸ به زیارت این مزار فائض الانوار مشرف شدیم و در مصحف مجید که وقف مزار مزبور علی ساکنه التحیه و الرضوان است تفال واقع شد که رتبه حضرت شیخ شهاب الدین علیه الرحمه در درگاه الهی چه مقدار باشد.

این آیه کریمه به فال نیک آمد:

«و یبشر هم ربهم برحمه منه و رضوان و جنات لهم فیها نعیم مقیم خالدین فیها ابدا ان الله عنده اجرا عظیم»

حرره الحقیر بهاءالدین محمد عاملی

عفی عنه

آیات مبارکه فوق، آیات ۲۱ و ۲۲ سوره توبه است که معنی آن چنین می‌باشد: پروردگارشان به رحمت بی‌منتهای خود بشارت دهد، به مقام رضا و خشنودی خویش، به بهشت‌هائی که در آنجا آنها را نعمت جاودانی است. در آن بهشت ابدی، همیشه متنعم خواهند بود که طاعت را نزد خدا پاداش بزرگ است.

در این مسجد، علاوه از دستخط شیخ بهائی، دهها دستخط زیبا و نفیس از سرداران و شاهزادگان و شعرا و عئلماء از جمله دستخط فرزند شاه عباس سوم و دستخط حکیم سید ابوالقاسم نباتی شاعر معروف دوره قاجاریه بر دیوار، به یادگار مانده که میتوان از آن با نام دیوار نگاره سخن‌ها گفت.

دو یادمان دیگر شیخ بهائی

۱- در شهر اهر از یادمان دیگر شیخ بهائی نیز در افواه مردم، داستانها هست. مسجد جامع اهر که به دوره سلجوقیان منسوب است و گنبدها و کتیبه‌های متعددی دارد، حمامی داشته است که با پله‌هایی به مسجد راه داشته و مومنین بعد از شستشو و غسل و طهارت از راه این پله‌ها به مسجد وارد می‌شدند. مردم اهر را این اعتقاد است که گلخن این حمام را شیخ بهائی در همین سفر خود به اهر در سال ۱۰۱۸ ه.ق چنان ساخته بود که آب حمام با یک شمع گرم میشد. بعدها این حمام در تعریض خیابان از بین رفت!

۲- همچنین حمامی با معماری بسیار زیبا در ساحل رود ارس در روستای کردشت در پنجاه کیلومتری شرق جلفا، منسوب به دوره صفوی با ستونهای سنگی تراشیده و طاقهای ضربی آجری با نقش‌ها و نگاره‌ها و گچ بریهای زیبا وجود دارد که باز به اعتقاد مردم منطقه، گلخن این حمام نیز توسط شیخ بهائی با یک شمع روشن و آب آن گرم می‌شده است[۱۳].

مشهور است که حمام شیخ بهائی در اصفهان نیز با چنین تاریخ افسانه‌ای پیوند خورده است. والله اعئلم.

- اهر - ۸۷/۶/۲۳

---

[8]- آثار باستانی آذربایجان، ج۲، ص ۴۰۶، ۴۰۳، ۳۸۰ مجله یغما، سال ۲۷، شماره ۲، ص ۸۰- شرح حال و زندگی پرافتخار...، ص۱۱۷. سیری در احوال و آثار شیخ...، ص۸۵- فرهنگ جغرافیای آذربایجان شرقی، ص۲۲۴

[9]- زندگینامه سلطان العارفین...، ص۱۹

[10]- آثار باستانی آذربایجان، ج۲، ص ۳۸۰

[11]- تاریخ عباسی، ص۳۶۸

[12]- کراسه المعی، ص ۳۵۱

[13]- فرهنگ جغرافیایی آذربایجانشرقی، ص ۴۳۲

قوندارما ارمنی سوی قیریمی

(۲۴آوریللین ایچ اوزو)

فاضیل قاراوغلو

ایکی یاشیندان بؤیوک تورک اوشاقلاری نین کسیلمه سی حاقیندا قرار

عئینی زاماندا ائرمنی مکتبلرینده معلیم لیک ائدن کومیته چیلر و غئیری-اینسانی جینایتی چوخ-چوخ اوللر قرارا آلمیشدیلار. کومیته چیلر اول ۵ یاشیندان بؤیوک اولان تورکلرین قتله یئتیریلمه لرینی قرارلاشدیرمیش، سونرا ۵ یاشیندان کیچیک اولان اوشاقلارین دا ائرمنی میلتی اوچون تهلوکه لی اولاجاقلارینا حؤکوم وئره رک، ایکی یاشیندان بؤیوک اولان بوتون تورکلرین " کسیلمه لرینه " قرار وئرمیشلر. بو قرارلارین متنی بئله ایدی:

" قرارنمره: ۱

تورک میلتی وحشی لیگی نین اورتادان قالدیریلماسی آوروپا اؤلکه لری نین عسگری گوجلرینین قراری اولموش و بو عملین یئرینه یئتیریلمه سی اوچون آشاغیداکی شکیلده ایجراسینا قرار وئریلمیشدیر:

" ایلک اؤنجه روس دؤولتی اوردوسونون قارشی طرفدن ارض اوروما دوغرو حرکتی ایله هوجوما کئچه جک اوردویا قارشی تورکلرین موجادله یه مجبور اولاجاقلاری طبیعی اولدوغونا گؤره بو فورصتدن ایستیفاده ائتمک اوچون گئریده حاضیرلیق گؤرموش قهرمان ائرمنی چته لری (پارتیزان دسته لری) تورک اوردوسونو آرخا طرفدن وورماقلا ایکی طرف آراسیندا قالان دوشمنین هامیسی نین بئش یاشیندان بؤیوک اولانلاری ایله بیرلیکده یوخ و قتل ائدیلمه لری قرارا آلینمیشدی! " . "

ایمضالار: ریس: هانزارلی مورات آرتیللئریا کوماندیری: بونیامین (۹۳).

قرار نمره: ۲

" اؤنجه کی قراردا هر نه قدر ۵ یاشیندان بؤیوک اولانلارین کسیلمسینه قرار وئریلمیشسه ده، بو بئش یاشینداکی اوشاقلارین نوفوذ اعتیباریله اهمیتی قاباقجادان گؤرمک و ایره لیده منسوب اولدوقلاری میلتی یادا سالاراق گله جکده ائرینه نی میلتی اوچون بیر تهلوکه تشکیل ائده جکلرینه گؤره ایکی یاشیندان بؤیوک اولانلارین کسیلمه لرینه بیرلیکده قرار وئریلمیشدیر. "

ایمضالار: ریس: هانزارلی مورات آرتیللئریا کوماندیری: بونیامین (۹۴).

ائرمنی کومیته چیلری نین ۲ یاشیندان بؤیوک اولان بوتون تورکلرین کسیلمسینی قورارلاشدیردیقلاری زامان ائرمنیلرین تورکییه ده ایکی مینلن آرتیق مکتبی واردی: ارض اورومدا ۱۶، قوروچایدا ۸، کئماهدا ۸، بایبورتدا ۸، آماسیادا ۳۰۱، یوزقاتدا ۳۱، سیواسدا ۱۵، دیوریکده ۱، زارادا ۱۵، دیاربکیرده ۹۵، موشدا ۹، هافیکده ۱۲، ماراشدا ۱۹، هارپوتدا ۱۳، ائرقانیده ۴۱، سییرتده ۲۶، واندا ،قاراحیصاردا ۵۰۰دن آرتیق ائرمنی مکتبی واردی.

ائرمنیلرین پاریس کونفرانسیندا آماسیا، گیرئس ترابزون، قارص، ارض اوروم، عرضینجان، سیواس، آدانا، ماراش، مالاتییا، موش، دییارباکیر، بیتلیس، وان، ماردین و هاککاری شهرلرینین بیر ائرمنیستان قورولماسینی ایسته دیکلری دوشونولورسه، ائرمنی تحصیل تشکیلاتی نین سیاسی مقصده یؤنلدیگی بیر داها آنلاشیلاجاقدیر.

ایختیلال و عوصیانا تحریک بیلدیریلری و تورک- ایسلام دوشمن چیلیگی

ائرمنیلر تورک میلتی، حوکومتی و تورکون مین ایللیک وطنی اولان آنادولو حاقیندا ایختیلالچی دوشونجه لرینی، موختلیف تاریخلرده ایره لی سوردوکلری بیلدیریلرله یاییناامیشلار.

ایختیلال و عوصیان دوشونجه لرینی آنادولوداکی ان کیچیک ائرمنی کندینه پاپازلار، معلیم لر، میسیونئرلر چاتدیررمیشلار.

بو حقیقتین قاورانا بیلمه سی اوچون ائرمنیلرین موختلیف تاریخلرده یاییناندیقلاری بیلدیریلرین بیر نئچه سینی وثیقه لره اساسلاناراق، آشاغیدا وئرمه نین یئرینده اولاجاغینا اینانیریق.

" ائی ائرمنیلر! بئش ایلدن بری عالی دؤولت وطنیمیزده ایصلاحات آپارماغی وعد ائتمیشدیر. وطنیمیز بئش عصردن بری اینسانلیق دوشمنی عالی دؤولت بویوردروغو آلتیندا سفیل و پریشان حالدا قالمیشدیر. بئرلین صولح موقاویله سی نین بوتون مادده لری حیاتا کئچیریلدی. آنجاق آنلاشمانین ۶۱-جی مادده سیله وعد ائدیلن ایصلاحات یئرینه یئتیریلمه دی.

آوروپانین بیزیم ایشلریمیزله مشغول اولماغا واختی یوخدور.

آوروپا اؤز چیخیشلاری ایله مشغولدور. بیز بونو آچیق-آیدین گؤردویوموز حالدا، بوش یئره گؤزله ییریک. بیزیم بو گؤزله دیگیمیز گؤیدن قدرت حالواسی نین ائریمه سینی گؤزله مه یه بنزر. بیز اؤز ایشلریمیزله اؤزوموز مشغول اولماساق، تورک حوکومتیندن وضعییتیمیزین ایصلاحینی گؤزله مک آوروپانین موداخیله سینه گوونمک و اینانماق قدر عبثدیر. دونیادا قوربان وئرمه دن، ظولم و جفا چکمه دن حوررییته قووشموش بیر میلت واردیرمی؟ آوروپا اؤز منفعتلرینی منفعتینی بوراخیب بیزیم اوچون قان تؤکرمی؟ اونوتمایین کی، بیز اؤز-اؤزوموزو ایداره ائتمک گوجونده اولدوغوموزو ایثبات ائتمک و آوروپانین دیقتینی جلب ائتمک اوچون ایندییه قدر هئچ بیر شئی ائتمه دیک. بو، بیزیم ان بؤیوک گوناهیمیزدیر. آوروپا بونو هر زامان باشیمیزا ووراقادادیر. آرزوموز ائرمنیستانین باربارلارین بویوندوروغوندان قورتولموش اولدوغونو گؤرمکدیر. فقط بو مقصده چاتماق اوچون دیلنچی ومبوسلار کیمی حرکت ائدیریک. حئیف ائرمنی میلتی بویوندوروغوندان قورتولماق اوچون سئویملی ائولادلارینی فدایا حاضیر اولدوغونو مدنی دونیایا ایثبات ائتمه لیدیر.

موستقیللیگینی الده ائتمک اوچون کیچیجیک یونانیستانین وئردیگی قوربانلارین سایینی کیم اونودا بیلر کی؟ مدنی دونیانین سئوگیسینی قازانماق، حوررییتلرینی الده ائتمک اوچون سلاولارین تورپاقلارینی قانا بولادیقلاری اینکار ائدیله بیلرمی؟ ایندی تورکییه

ده دؤولت ایداره سی یوخدور. آنارخییا حؤکم سورمکده دیر. دؤولتی مئیدانا گتیرن میلتلر بیر-بیرلرینه دوشمن دیرلر. چونکی جان چکیشن بیر حؤکوموتده ایداره و سییاستین قایداسینی قورویاجاق گوج قالمامیشدیر.

حوکومت خالقی آلچالدیر، مالینی الیندن آلیر، ظولم ائدیر.

محکمه لرینده عدالت یوخدور. چونکی بو ظولملری ائدنلر ایداره یه مأمور اولانلاردیر. حوکومت بودورمو؟ بیزه گؤره، موختلیف اینیلیتلردن عمله گلن بیر حؤکوینت بو میلتلرین هامیسینی بیر-بیرینden آییرمادان حاق و منفعتی لری ایستیقا متینده چالیشماق مجبوریتینده دیر. حؤکومئت اهالیسی نین مؤحتاج اولدوغو شئیلرین تامینی، چالیشانلارین هیمایه سی، صنعتین اینکیشافی حاقیندا چالیشماق مجبوریتینده دیر. قیساجاسی، حؤکومتین وظیفه سی خالقین ایره لیله مه سینه یاردیمچی اولماقدیر. حالبوکی، تورکییه ده بونلارا بنزر بیر شئی گؤره بیلمیریک. بونا گؤره گئج-تئز، نه واخت اولورسا اولسون، بئله بیر حوکومت ییخیلاجاقدیر. حوکومت ایله خالق آراسینداکی باغ لار قوپموشدور. تورکییه ده کی میلتلر اوچون هئچ بیر خوشبختلیک قالمامیشدیر. دؤولت عالییییه گوندن-گونه ضعیفله یه رک محو اولور.

بالکان یاریماداسینداکی بولقارلار و روملار هئچ حاقلاری یوخ کان، یاشادیقلاری تورپاقلاری تورکلرین الیندن زورلا آلمیشلار. تورکییه بورالاردان باشقا یئرلرده کی موسلمانلار آراسیندا دا اعتیباری ایتیرمیشدیر، ایندی آرناووتلوقداکی موسلمانلار باب عالی نین ایداره سینده دئییللر. میصیر ده، عوثمانلی هیتینی تانیمیر.

ائی گنج ائرمنیلر!

بیز اورتایا چیخان فورصتلرین قئیب اولماماسی اوچون دایما حاضیرلیقلی اولماغا مجبوروق. ایندی بیزیم وظیفه میز میلتیمیزه حاق و حوقوق دوشونجه لرینی آشیلاماقلا حاقسیزلیغا قارشی دایانماغی آنلاتماق، سونرا جانلاریمیزی فدا ائتمه یه حاضیر اولماغا چالیشماقدیر.

راهنمای زبان آموزی پیش‌دبستانی‌ها در مناطق دوزبانه تصویب شد

به گزارش روابط عمومی شورای عالی آموزش و پرورش، دبیر کل شورای عالی آموزش و پرورش درباره این مصوبه گفت: ایران کشوری چند زبانه است که در آن جمع کثیری از کودکان در هنگام ورود به مدرسه به زبان‌هایی غیرفارسی تکلم می‌کنند و این در حالی است که زبان برنامه‌های درسی در فرآیند آموزش کشور فارسی است و چون کودکان غیرفارسی زبان از آغاز ورود به نظام آموزشی با این زبان مواجه می‌شوند و باید با آن ارتباط برقرار کنند، لزوم وجود راهنمای برنامه زبان آموزی کودکان پیش دبستانی در مناطق دوزبانه احساس می‌شد. بر همین اساس راهنمای برنامه زبان آموزی کودکان پیش دبستانی دوزبانه به همت کارشناسان و تایید شورای عالی آموزش و پرورش تدوین و تصویب شد.

«مهدی نوید ادهم» افزود: نتایج تحقیقات انجام شده در مدارس مناطق دوزبانه کشور بیانگر عملکرد ضعیف تحصیلی در میان کودکان این منطقه است به طوری که آمارها افت تحصیلی بیشتری را به ویژه در پایه اول ابتدایی در این مناطق نشان می‌دهند، بر این اساس در شروع آموزش، دانش‌آموزان و معلمان در شرایط بسیار سختی قرار می‌گیرند.

آذربایجان تورکجه سینین تشکّولو تاریخینه دایر

پروفسور نیظامی جعفراوو

آذربایجان تورکجه سی عوموم تورک دیلی نین دیفئرئنسیاسییاسی نتیجه سینده تشککول تاپمیشدیر، بو ایسه او دئمکدیر کی، آذربایجان تورکجه سی، هر شئیدن اول، عموم تورکجه نین واریثیدیر. لاکین آذربایجانین ائتنولینقویستیک جوغرافییاسی نین کیفایت قدر مرکب، رنگارنگ اولماسی همین اراضیده تاریخن هئچ ده او قدر ساده اولمایان ائتنولینقویستیک پروسئسلرین گئتدیگینی گؤسترییر.

قدیم (عوموم) تورک دیلی تخمینن۲ائرا دان اؤنجه مینیللیگین اورتالاریندا آلتای دیلی نین بؤلونمه سی ایله علاقه دار اولاراق تشککول تاپیب فورمالاشمیشدیر. همین بؤلونمه پروسئسی ایسه، گؤرونور، بیر نئچه مین ایل داوام ائتمیشدیر (ا.ا. ۱ مینیللیکلردن ا.ا. ۲مینیللییه قدر). اونا گؤره ده ائرامیزدان اولکی مینیللیکلرده پروتوتورکجه دن، یاخود آلتای دیلی نین تورک، مونقول و تونقوسمانجور " دیالئکت " لریندن دانیشماق مومکوندور .

آلتای دیلی نین تورک، مونقول، تونقوسمانجور دیللرینه دیفئرئنسیاسییاسی اوزون سورن ائله بیر موركّب ائتنولینقویستیک پروسئسدیر کی، همین پروسئسی بوتون دقیقلیگی ایله تصوورده جانلاندیرماق، دئمک اولار کی، مومکون دئییل. لاکین بیر مسله آیدیندیر کی، تورک دیلی آلتای بیرلیگیندن آیریلاندا اونون (تورکجه نین) بیربیرینden هله چوخ فرقلنمه ین داخیلی دیالئکتلری مؤوجود ایدی. همین دیالئکتلرین بعضیلری عوموم آلتای خوصوصیتلرینی موحافیظه ه ائتدیگی حالدا، بعضیلری همین علامتلری ایتیره رک، آرتیق مودئرن علامتلر (یعنی گله جک تورکجه نین علامتلرینی) قازانمیشدی. ائله اونا گؤره ده ائرامیزین ایلک عصرلرینden باشلایاراق تورکجه نین دیالئکتلری موختلیف اینکیشاف سوییه لری ایله دیقتی جلب ائدیر .

بونونلا بئله ۱.ا.ا مینیللیگین اورتالاریندان ا.ا. ۲ مینیللیگی نین اورتالارینا قدرکی دؤورده قدیم (عوموم) تورک دیلیندن (بو جور بوتؤو بیر شکیلده!) دانیشماق تامامیله مومکوندور، آنجاق او شرطله کی، قدیم (عوموم) تورکجه نین داخیلی دینامیکاسی، دیفئرئنسیاسییا مئیللری اینکار اولونماسین .

قدیم (عوموم) تورک دیلی نین نورمالاری و فونکسیونال اوسلوب ایمکانلاری باره ده تصوورو قدیم تورک ائپوسونو تشکیل ائدن " یارادیلیش " ، " آلپ ار تونقا " ، " اوغوز کاغان " ، " گؤی تورک " ، " ارگنکون " ، " کؤچ " و س. داستانلار، قدیم تورک (رون) یازیلی آبیده لری یارادیر. قدیم تورک داستانلاری متن شوناسلیق سجیییه سینه، موحافیظه اولونما اوصولونا گؤره بیربیریلریندن فرقله نیر.اونلارین چوخ آز بیر حیصه سی اوزون زامان شیفاهی شکیلده خالق آراسیندا دولاشمیش، یالنیز سون دؤورلرده یازییا آلینمیشدیر، اکثر حیصه سی ایسه اورتا عصرلرده تورک و یا غئیر تورک دیللی منبع لره سپلنمیشدیر. همین منبعلرده یا بیلاواسیته عکس اولونموش، یا دا متنده " گیزله دیلمیش " (مثلن فیردوسی نین " شاهنامه " سینده اولدوغو کیمی) تورک ائپوس تفککورونو (اونون متنلرینی) برپا ایشی علمی وظیفه کیمی بو گون ده قارشیدا دایانماقدادیر. قدیم تورک داستانلاری نین حجمی، منظوم، یاخود منصور فورمادا اولماسی، بیلاوسلوب خوصوصیتلری باره ده کونکرئت معلومات آزدیر؛ منبعلرده همین اثرلرین، اساسن، " قیسا مضمونو " و یا " سوژئت " ای موحافیظه اولونموشدور ...

۱ مینیللیگین اورتالاریندان باشلایاراق اول قدیم تورک (رون)، سونرا اویغور، داها سونرا عرب الیفباسی ایله یازیلمیش عوموم تورک آبیده لری قدیم تورک ائپوس تفککورونون بیلاواسیته " تضییق " ای آلتیندا یارانمیشدیر. قدیم تورکجه نی یئکونلاشدیراراق اورتا تورکجه نین)آرتیق موختلیف تورک دیالئکتلری دیللریندن عیبارت اولان تورکجه نین) پئرسپئکتیولرینی نومایییش ائتدیرن م.کاشقاری " دیوان " ی عوموم تورکجه نین یالنیز ایفاده ایمکانلاری نین گئنیشلیگینی، یوکسک نورماتیولیک سوییه سینی دئییل، هم ده موسلمان دونیاسیندا گئت- گئده آرتان مدنی، سیاسی نوفوذونو تصدیق ائدیر، " تورک دیلی ایله عرب دیلی نین آتباشی برابر یورودوکلرینی " گؤسترییر. و " دیوان لوغت التورک " موختلیف تورک طایفا دیللری نین، دیالئکتلری نین بیری نین دیگریندن آز و یا چوخ درجه ده فرقلنمه سینی گؤسترمکله کیفایتلنمیر، همین دیللری، دیالئکتلری بیرلشدیرن عوموملی جهتلری داها چوخ تظاهور ائتدیرمکله مؤلیفین بئله بیر ایدئیاسینی اوغورلا عکس ائتدیریر کی، تورکلر نه قدر موختلیف جوغرافییالاردا یاشاسالار دا، نه قدر موختلیف طایفالاردان، بویلاردان عیبارت اولسالار دا، روحن (او سیرادان دا " دیل روحو " باخیمیندان) بوتؤو حادیثه دیرلر؛ اگر بئله اولماسا ایدی، یوکسک دیل مدنیتی اولان م.کاشقاری " تورک دیلی " عوضینه " تورکلرین دیللری " دئیردی، " دیوان " دا طایفا دیلی خوصوصیتلری عوموم تورک خوصوصیتلری ایله موقاییسه ده بو قدر جزیی یئر توتمازدی. " دیوانی لوغت التورک " و عربجه یازمیش مؤلیف یاخشی بیلیردی کی، تورک دیللری دیالئکتلری آراسینداکی فرق عرب دیللری دیالئکتلری آراسینداکی فرقله هئچ بیر موقاییسه یه گلمیر .

بونونلا بئله، قدیم (عوموم) تورک دیلی نین آرتیق بیری دیگریندن هم فونئتیک، هم لئکسیک، هم ده معین درجه ده قراماتیک باخیمدان فرقلنن دیالئکتلری دیللره بؤلونمه سی داوام ائدیر، قئید ائتمک لازیمدیر کی، بو پروسئس آشاغیداکی عامیللرین تاثیری ایله گئتمیشدیر

۱)تورکجه نین موختلیف دیالئکتلره (نتیجه اعتیباریله دیللر) بؤلونمه سی اوچون داخیلی مئیلی؛
۲)جوغرافی آیریلما، تجرید اولونما؛
۳)ایجتیمای -سیاسی آیریلما، تجرید اولونما (خوصوصیله، موختلیف تورک دؤولتلری نین مئیدانا گلمه سی) .(

قدیم (عوموم) تورک دیلی نین بؤلونمه سی پروسئسی ۱ مینیللیگین سونو ۲ مینیللیگین اوللرینده اساسن اوچ تورک دیلی نین (و بیر سیرا آرالیق دیالئکتلرین) فورمالاشماسی ایله باشا چاتمیشدیر: قیپچاق دیلی، اوغوز دیلی، کارلوق دیلی. لاکین همین دیللر بیربیرینه او قدر یاخین و علاقه لری او قدر سیخ، اینتئنسیو اولموشدور کی، عمومی بیر دیلین (عوموم تورکجه نین) دیالئکتلری تصوورونو یارادیرلار. یالنیز بئله بیر فاکتی خاطیرلاتماق کیفایتدیر کی، آذربایجان دیلی نین تشککول تاریخی قدیم (عوموم) تورکجه ده گئدن دیفئرئنسیاسییا (بؤلونمه (پروسئسی نین مرکبلیگینی عکس ائتدیردیگی کیمی، اینتئقراسییا (علاقه لر) پروسئسی نین چوخ جهتلیلیگینی، چوخ طرفلیلیگینی ده گؤستریر. و بو جهت آنجاق آذربایجان دیلینه آید اولماقلا قالمیر، دئمک اولار کی، بوتون تورک دیللرینی بو و یا دیگر درجه ده احاطه ائدیر. عمومیتله، قیپچاق، اوغوز و کارلوق خوصوصیتلری آز و یا چوخ درجه ده بوتون تورک دیللرینده موشاهیده ائدیلیر. بو، اونونلا علاقه داردیر کی، همین خوصوصییتلر موختلیف دؤورلرده عوموموتورک میقیاسیندا قابارمیش، بوتون تورک دیللرینه اؤز تاثیرینی، یئنه تکرار ائدیریک کی، آز و یا چوخ درجه ده گؤسترمیشدیر. آذربایجان دیلی نین تاریخینده قیپچاق تاثیری اؤزونو ۵-۹، اوغوز تاثیری ۹-۱۳، کارلوق تاثیری ایسه۱۳-۱۶ عصرلرده داها چوخ حیسس ائتدیریر. گؤرونور، دیگر تورک دیللری ده همین تاثیرلره تخمینن عئینی دؤورلرده معروض قالمیشلار هر شئیدن اول اونا گؤره کی، قیپچاقلارین، اوغوزلارین و کارلوقلارین عوموموتورک کونتئکستینده باش وئرن پاسسیونارلیغی ائتنوسیاسی، ائتنوکولتورولوژی آکتیولیگی عوموميتله همین دؤورلره دوشور .

آذربایجاندا تورکجه نین، یاخود پروتوتورکجه نین، یاخود دا آلتایجانین هانسی دؤوردن یاییلیب یاییلماماسی موباحیثه لیدیر. ائرامیزدان اولکی مینیللیکلرده آذربایجاندا آلتای، پروتوتورک، تورک ائتنوسلاری نین وارلیغینی تصدیق ائتمک یوخلوغونو ثوبوت ائتمک قدر چتیندیر .اونا گؤره ده همین موباحیثه لی، داها دوغروسو، غئیری موعین دؤورو، موعینلشمیش مئتودولوژی عنعنه یه اویغون اولاراق، " تاریخه قدرکی دؤور " آدلاندیریب، دیقتی " تاریخی " دؤور اوزرینده جمع لشدیرمک لازیم گلیر. قافقازین، ائلجه ده اطراف رئگیونلارین موختلیف دیللی منبعلری تورکلرین (بو جور دیفئرئنسیال شکیلد: آلتایلارین، یاخود پروتوتورکلرین دئییل، محض تورکلرین) آذربایجاندا ائرامیزین ایلک عصرلرینده اعتیبارن مؤوجودلوغونو نومایییش ائتدیریر. و همین عصرلردن ۱ مینیللیگین سونو ۲ مینیللیگین اوللرینه قدرکی دؤورده آذربایجانین هم شیمالیندا، هم ده گونئینده تورکلوگون همچینین گئنیشلنمه سی، تورکجه نین همین رئگیونداکی ایران، ایبئرقافقاز دیللرینی سیخیشدیرماسی موشاهیده ائدیلیر کی، بو معنادا ائرامیزین ۱۱ مینیللیگی آذربایجانین تورکلشمه سی دؤورودور. بیر سیرا تدقیقاتچیلار آذربایجانین تورکلشمه سی پروسئسینی داها چوخ لینقویستیک بیر پروسئس حساب ائتمه یه، همین حادیثه نین مورککب ائتنوسوسیال طبیعتینی نظره آلماماغا مئیللیدیرلر اونلارین فیکرینجه، آذربایجانین تورکلشمه سی آرتیق موعینلشمیش غئیریتورک منشالی آذربایجان جمعیتی نین، یاخود خالقی نین تورکجه نی بورایا کؤچن (اینکیشاف سوییه سی یئرلیلرینکیندن آشاغی اولان) تورکلردن قبول ائتمه سی شکلینده اولموشدور. همین قناعتله راضیلاشماق اونا گؤره چتیندیر کی،

آ) تورکلر آذربایجانا تخمینن مین ایللیک بیر دؤورده موعین فاصیله لرله، بونولا بئله، بؤیوک کوتله لرله گلمیش، ۵-۷ عصرلرده (یعنی ایسلامین یاییلدیغی عرفه ده) اؤلکه اهالیسی نین هم اکثریتینی، هم ده سوسیالسیاسی باخیمدان فعال حیصه سینی تشکیل ائتمیشلر؛

ب) تورکلرین مئیدانا چیخماسینا قدر آذربایجاندا مؤوجود اولموش ایبئرقافقاز (شیمالدا) و ایران (اساسن اوتایدا) ائتنوسلارین آذربایجانین شیمالینی و جنوبونو احاطه ائده جک آذربایجان سوپئرائتنوسونو یاراتمیش اولدوقلارینی گومان ائله مک نینکی چتیندیر، حتّی دئمک اولار کی، غئیریمومکوندور؛

ج) آذربایجانا گلن هون تورکلری، قیپچاقلار، اوغوزلار دا همین رئگیونداکی غئیریتورک منشالی ائتنوسلارلا داها چوخ " دیپلوماتیک علاقه ده " اولموش، خوصوصیله اوغوزلار تاریخین اونلارا وئردیگی بؤیوک صلاحیتدن ایستیفاده ائده رک نینکی غئیریتورک منشالی ائتنوسلارا، اؤزلرینه قدر آذربایجاندا یاییلمیش تورک منشالی ائتنوسلارا دا خوصوصی ایدیعا ایله یاناشمیشلار.

آذربایجانین ائرامیزین ۱ مینیللیگینده کی ائتنیک منظره سیندن، خوصوصیله تورک طایفالاری نین بورادا مسکونلاشماسی پروسئسیندن بحث ائدن تدقیقاتچیلار، بیلاواسیطه منبع معلوماتلاری نین آزلیغیندان سادجه همین طایفالارین آدلارینی چکمکله کیفایتله نیر، اونلاری داها چوخ موستقیل ائتنیک حادیثه اولاراق قبول ائدیر، موختلیف دؤورلرده مؤوجود تورک طایفالارینی سایماقلا موعین قاریشیقلیق، ائکلئکتیکا یارادیرلار. موعاصیر آراشدیرمالارین بیر مقصدی ده، ائله بیلیریک کی، عوموموتورکولوژی ماتئریالدان چیخیش ائتمکله همین ائکلئکتیکانی آرادان قالدیرماغا چالیشماقدان، منبعلرده آدی چکیلن تورک طایفالاری نین نه درجه ده عئینی، یاخود موختلیف اولدوغونو موعینلشدیرمکدن عیبارتدیر. ن.ا.باسکاکووون تدقیقاتلاری گؤستریر کی، تاریخن تورک دیللری اساسن اوچ دیالئکت نومایییش ائتدیریر: اوغوز، قیپچاق و کارلوق " دیالئکتلری " ؛ تدقیقاتچی بورایا او قدر مؤحکم تاریخی یئری اولمایان بولقار " دیالئکت " ینی ده علاو ائدیر. لاکین بولقار " دیالئکت " ی، گؤرونور، تورک " دیالئکت " لرینن چوخ ائرکن تجرید اولوندوغوندان، ۱ مینیللیگین سونو ۲ مینیللیگین اوللرینده اساسن فورمالاشمیش تورک دیللرینده بولقار قاتی آختارماق اؤزونو دوغرولتمور. آذربایجان دیلی نین تشککولونده ایسه ن.ا. باسکاکووون " تورک دیللری نین تاریخی تسنیفاتیندا " خوصوصی یئر آلان اوغوز و قیپچاق " دیالئکت " لری ایشتیراک ائتمیشلر. لاکین گؤرکملی تورکولوق ندنسه قیپچاق کونپونئنتینه فیکیر وئرمه دن آذربایجان دیلینی قئیدسیزشرطسیز اوغوز قروپونا عاید ائده رک یازیر کی، " آذربایجان دیلی نین کؤکلری بیر نئچه موعاصیر تورک دیلی اوچون اجداد دیل " اولان ۸-۱۰عصرلر اورتا آسییا اوغوز طایفالاری نین دیلینه گئدیب چیخیر.

هون تورکلرینی آردینجا آذربایجانا گوجلو قیپچاق آخینلاری باشلاندی کی، همین آخینلار آذربایجانین، خوصوصیله اونون شیمالی

نین ائتنولینقویستیک طالئیینی فاکتیکی اولاراق حلل ائتدی. و گؤرونور، آذربایجاندا یاشایان قئیریتورک منشالی ائتنوسلارین یئنیدن مسکونلاشمالاری آذربایجانین، عوموم قافقازین داغلیق اراضیلرینده سیخیشدیریلمالاری، موعین معنادا مودافیعه مقصدیله " تجرید اولونمالاری " پروسئسی ده قیپچاق یوروشلری نین اینتئنسیو اولدوغو دؤوره – ١ مینیللیگین ایکینجی یاریسینا دوشور. لاکین دئمک اولماز کی، قیپچاقلار اؤزلرینی عئینیله هون تورکلری کیمی آپارپر، یئرلی اهالییه اعتیناسیز یاناشیردیلار. هر شئیدن اول اونا گؤره کی، هون تورکلریندن فرقلی اولاراق قیپچاقلار آذربایجاندا داها اینامیلا مسکونلاشیر، قافقازین شیمالی ایله علاقه لرینی گئتگئده ایتیریردیلر. بئله لیکله، آذربایجاندا ائتنولینقویستیک کونسئنتراسییانین اساسینی تشکیل ائده جک ائتنیک کومپونئنت فورمالاشیردی.

قیپچاقلار تاریخی منبعلرده داها چوخ خزرلر کیمی تقدیم اولونور کی، بونا دا سبب قیپچاقلارین شیمالی قافقازی و اطراف رئگیونلاری احاطه ائدن خزر سیاسی بیرلیگی نین، دؤولتی نین مؤوجودلوغو ایدی.عوموميتله، قیپچاقلار ١ مینیللیگین اورتالاریندان باشلایاراق موختلیف منبعلرده موختلیف آدلارلا آدلانمیشلار: بئچئنئقلر، کومانلار، پولووئسلر، خزرلر... بورایا همین دؤوردن (١ مینیللیگین اورتالاریندان) اعتیبارن قیپچاقلاشمیش هون طایفالاری نین (سابیر سووار، آوار، بولقار...) منبعلرده آرتیق او قدر ده تئزتئز خاطیرلانمایان آدلارینی دا علاو ائتمک لازیم گلیر.

و پرینسیپ اعتیباریله، ١ مینیللیگین سونو ٢ مینیللیگین اوللرینه قدر موختلیف دؤورلرده شیمالدان (اساسن دربند کئچیدیندن) آذربایجانا گلن تورک طایفالاری نین هامیسی یازیلی منبعلرین یادداشیندا نتیجه اعتیباریله قیپچاق تورکلرینه مخصوص دیل خوصوصیتلری نین داشییییجیسی کیمی قالمیشلار. بونون آشاغیداکی سببلری واردی:

آ) ١ مینیللیگین اورتالارینا قدر آذربایجانا یوروش ائدن (بورادا مسکونلاشان، یاخود گئرییه شیمالی قافقازا قاییدان) تورکلرهون تورکلری قیپچاقلارین بیلاواسیطه واریثی اولموشلار؛

ب) ١ مینیللیگین ایکینجی یاریسیندا آذربایجانا یوروش ائدن (اساسن، بورادا قالیب مسکونلاشان) قیپچاقلار او قدر بؤیوک قووه ایدیلر کی، اؤزلرینه قدرکی هر هانسی غئیری قیپچاق خوصوصیتینی (اگر وار ایدیسه!) اونوتدوردولار.

آراشدیرمالار گؤستریر کی، ایلک اورتا عصرلرین بیزانس، ائرمنی و گورجو منبعلرینده بو و یا دیگر موناسیبتله ایشلنمیش تورک سؤزلری اونلارین دیلینه محض قیپچاق تورکجه سیندن کئچمیشدیر همین سؤزلر نه قدر دییشیکلیکلره معروض قالسا دا، یئنه قیپچاق تورکجه سی نین فونئتیک خوصوصییتلرینی عکس ائتدیریر: اوت//خوت، ووچخور//کوچخور، آلپ، خاقان، خاتون، تئنق، چیچک، آریک، تارخان، آییت و س. قیپچاق تورکلری قافقازین نه شیمالیندا، نه ده جنوبوندا (شیمالدا) هئچ بیر یازیلی آبیده قویمامیشلار. تورکوستاندا یاشایان اوغوزلاردان، کارلوقلاردان فرقلی اولاراق، گؤرونور، هونلارین و اونلارین بیلاواسیطه ائتنوکولتورولوژی واریث داوامی اولان قیپچاقلارین یازیسی، الیفباسی اولمامیشدیر. اصلینده، ایسلامین قبولو ایله علاقه دار عرب الیفباسی تورک دونیاسیندا گئنیش یاییلدیغی دؤورده ده قیپچاقلار (خوصوصی شرایطه دوشموش مملوکلری چیخماق شرطی ایله) یازی پوزویا او قدر فیکیر وئرمه میش، بیر سیرا پراکتیکی خاراکتئرلی یازیلی آبیده لر (اساسن، لوغتلر) یاراتماقلا کیفایتلنمیشلر. بونونلا بئله، اونلارین زنگین شیفاهی ادبیاتلاری (و موکمل شیفاهی ادبی دیللری!) اولموشدور.

١ مین ایللیگین سونلارینا دوغرو قیپچاقلار آذربایجانداکی ائتنوسیاسی مؤوقعلرینی آرتیق یاواش یاواش ایتیریر، اوغوز فوتوحاتی اؤز گوجونو بوتون آیدینلیغی ایله حیسس ائتدیریردی.

م.کاشقاری " دیوانی لوغت التورک " ده تورک طایفالاری نین، خالقلاری نین غربدن شرقه دوغرو آشاغیداکی شکیلده یئرلشدیکلرینی قئید ائدیر: " بیزانسروم اؤلکه سینه ان یاخین اولان بوی بئچنکدیر، سونرا قیپچاق، اوغوز، یئمک، باشقیرت، باشمیل، قای، یاباقو، تاتار، قیرغیز گلیر. قیرغیزلار چین اؤلکه سینه یاخیندیرلار " ٧-٨ عصرلرده اؤز پاسسیونارلیق دؤورونه قدم قویان کارلوق تورکلری تورکوستاندان قیپچاق تورکلرینی شیمالغرب، اوغوز تورکلرینی ایسه جنوبغرب ایستیقامتینده سیخیشدیرماغا باشلادیلار. و بئللیکله، اوغوزلارین آذربایجانا ٧-١١عصرلری احاطه ائدن کوتلوی آخینلاری باشلاندی. همین آخینلار ٩-١١ عصرلرده او قدر گوجلو اولدو کی، اونلارا آذربایجانداکی قیپچاق تورکلری (عوموم، آذربایجان اهالیسی) نه حربی سیاسی، نه ده معنوی مقاومت گؤسترە بیلدی. ایسلامی قبول ائتمیش، اونون بایراغی آلتیندا سیخ بیرلشمیش اوغوز تورکلری نین آذربایجانا، بورادان دا کیچیک آسییایا یوروشلری، خوصوصیله آذربایجاندا، دئمک اولار کی، مانعه سیز کئچدی. لاکین موعین ایجتیمای سیاسی ستابیللیک یاراندیقدان سونرا قیپچاق خانلاری، ملیکلری بیر نئچه عصر عرضینده آذربایجانین شیمالیندا مسکونلاشماغا چالیشان اوغوز اصیلزاده لرینه قارشی، اوغورسوز دا اولسا، موباریزه آپارمیش، حتتا یئری گلدیکجه، غئیریتورک منشالی خالقلار، طایفالار ایله معیین دوستلوق علاقه لرینه، معنوی سیاسی ایتتیفاقا بئله گیرمکدن چکینمه میشلر.

آذربایجان دیلی نین میللی اساسلار اوزرینده یئنیدن فورمالاشدیغی ١٧-١٨ عصرلره قدر اونون لوغت ترکیبینده قیپچاق سؤزلریله اوغوز سؤزلری نین پارالئللیگی (سینونیملیگی) مؤوجود اولموشدور: آتا-بابا، چؤل -یازی، چاغیرماق- اوخوماق، آیتماق- دئمک، پاییز-گوز، یاخشییگی -ایئی، گئتمک -وارماق، ائتمک -قیلماق، وئرمک -سونماق، دویماق -قانماق، بایبر-دیشاری، چاتدیرماق -ایلتمک، ایستی -سیجاق، قاباق -قارشی، من -بن و س. ١٧-١٨عصرلرده همین پارالئللیک تورکییه تورکجه سینده یالنیز اوغوز کومپونئنتی نین، آذربایجان تورکجه سینده ایسه بیر حالدا اوغوز، دیگر حالدا قیپچاق کومپونئنتی نین خئیرینه آرادان قالخیر، بو ایسه او دئمکدیر کی، آذربایجان ائتنولینقویستیک تفککورونده هر ایکی تورک ائتنوسونون معنوی مدنی ماراغی بو و یا دیگر حجمده، کئیفیتده ائحتیوا اولونموشدور.

١١-١٢عصرلرده (و اصلینده سونراکی عصرلرده ده) آذربایجانا " گلمه " اوغوزلارین " یئرلی " قیپچاقلاردان اوستونلوگو یالنیز آذربایجان میقیاسلی بیر حادیثه دئییلدی. و عوموميتله آذربایجاندا گئدن ائتنوسیاسی پروسئسلر (همین پروسئسلرین ان موهوم نتیجه سی اولان آذربایجان خالقی نین تشککولو حادیثه سی!) عوموم تورک دونیاسیندا اؤزونو گؤسترن داها مؤحتشم پروسئسلرین ترکیب حیصه سی ایدی. لاکین چوخ تأسوف کی، اوزون زامان آذربایجان دیلی تاریخی نین اکثر آراشدیریجیلاری مسله نین بو جهتینه فیکیر وئرمه میش، گئنیش میقیاسلی ائتنوسیاسی پروسئسلرین آذربایجان میقیاسیندا کی عکسصداسینی اؤیرنمکله اؤز ایشلرینی بیتمیش حساب

ائتمیشلر کی، بو دا آذربایجان خالقی نین (و دیلینین) تشککولو کیمی اهمیتلی بیر مسله نین لازیمی سوییه ده آراشدیریلماسینا ایمکان وئرمه میش، تدقیقاتلار اولدوقجا دار جوغرافی میقیاسدا آپاریلمیشدیر. اونا گؤره ده قافقازدا مؤوجود اولان موعاصیر سوپئرائتنوسلارین آذربایجانلیلارین، گورجولرین و ائرمنیلرین ائتنیک تاریخی نین عئینی بیر مئتودولوگییا ایله تدقیقینه چالیشیلمیشدیر.

بیزیم فیکریمیزجه، اورتا عصرلرده آذربایجاندا باش وئرن مرکب ائتنولینقویستیک پروسئسلر آشاغیداکی گئنیش (دونیا!) میقیاسلی حادیثه لرین بیلاواسیطه تاثیری ایله گئتمیشدیر:

۱) ائرامیزین ایلک عصرلریندن اعتیبارن هون تورکلری نین شرقدن قربه یوروشلری. شیمالی قافقازین، عومومن دشتیقیپچاغین " تورکلشمه سی " ، آذربایجاندا اول هون تورکلری نین، سونرا ایسه قیپچاقلارین مسکونلاشماسی.

۲) ۱ مین ایللیگین سونو، ۲ مینیللیگین اوللرینده قیپچاق ائراسی نین بیتیب، اوغوز ائراسی نین باشلانماسی ایسلامی قبول ائتمیش اوغوز تورکلری نین بوتون تورکوستانا، آذربایجانا، کیچیک آسییایا یاییلماسی، قیپچاقلارین شیمالی قافقازدان آذربایجانا موداخیله لری نین دایانماسی، اوغوزلارین بین الخالق میقیاسدا نوفوذونون گوجلنمه سی، قیپچاقلارین دونیادان تجرید اولونماسی.

۳) اورتا عصرلرین سونلاریندا اوغوز تورکلری نین تاریخی بوتؤولوگونون طبیعی اولاراق داغیلماسی، آذربایجانین اساسن اوغوزلاردان عیبارت جمعیتی نین ائتنولینقویستیک حدودلاری نین موعینلشمه سی.

و بئله لیکله، آذربایجان ائتنوکولتورولوژی سیستئمی نین فورمالاشماسی ایله همین سیستئمین جوغرافییاسی دا موعینلشیر؛ اساسن اوغوز تورکلری نین مسکونلاشدیغی تورکمنیستان آذربایجان توركییه آراسیندا مدنی معنوی سرحدلر قرارلاشیر، بونون نتیجه سی اولاراق آذربایجانداکی اوغوز تورکلوگو داخیلی (آذربایجانداخیلی) حیات یاشاماغا تدریجن داها چوخ شرایط الده ائدیر، آذربایجان خالقی نین (و ائتنوکولتورولوژی سیستئمینین) فورمالاشماسی پروسئسینده قیپچاق تورکلوگو ایله اوغوز تورکلوگو آراسیندا چوخطرفلی اونسیت میقیاسی موعینلشیر، یعنی همین اونسیت آرتیق موعینلشمیش جوغرافییادا گئدیر.

آذربایجاندا قیپچاق اوغوز موناسیبتلری نین ان گرگین دؤورو۹-۱۱ عصرلری احاطه ائدیر؛ همین دؤورون ائتنوسییاسی، لینقووکولتورولوژی پروسئسلرینی عکس ائتدیرن " کیتاب دده قورقود " دا قیپچاق اوغوز موناسیبتلری عمومی شکیلده غئیری معین جوغرافییادا دئییل، آذربایجان (اساسن اونون شیمالیندا‌کی حادیثه لردن بحث ائتمکله) میقیاسیندا تقدیم اولونور. بو ایسه او دئمکدیر کی، " کیتاب " دا (عوموميتله " کیتاب دده قورقود " داستانیندا) عوموموتورک ائپوس تفککورو، اگر بئله دئمک مومکونسه، حدودلانیر همین " حدودلانما " اؤزونو آشاغیداکی ساحه لرده خوصوصیله گؤسترير:

۱) رئگیونون ایجتیمای سیاسی منظره سینه، پروبلئم لرینه اویغونلاشما؛

۲) رئگیونون جوغرافییاسینا، لاندشافتینا، توپونیمییاسینا اویغونلاشما؛

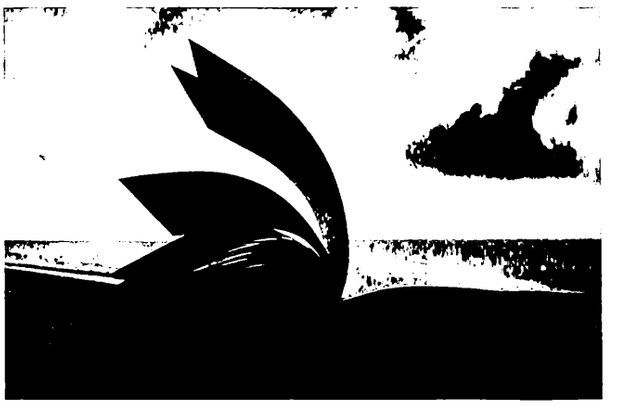
۳) رئگیونون دیل دیالئکت نورمالارینا یاخود خوصوصیتلرینه اویغونلاشما.

قیپچاق اوغوز موناسیبتی نین بو و یا دیگر شکیلده محض آذربایجان میقیاسیندا حلل ائدیلمه سی فورمالاشماقدا اولان آذربایجان سوپئرائتنوسونون، عئینی منشالی اولمالارینا باخمایاراق، بیری دیگریندن آرتیق آیریلمیش چوخسایلی غئیریتورک کومپونئنتلرینی ده حرکته گتیریردی. اونلار همین سوپئرائتنوسون عوضوی ترکیب حیصه سی، اؤلکه نین تام حوقوقلو صاحیبی کیمی اؤز محدود فعالیت جوغرافییاسی اولان دیللرینی ساخلاماقلا یاناشی، عموم اونسیت دیلیندن آذربایجان تورکجه سیندن ایستیفاده ائدیردیلر...

و نه قدر پارادوکسال اولسا دا، خوصوصیله ۱۱-۱۲ عصرلرده آذربایجاندا ادبی دیل اولاراق فارس دیلی نین گئنیش ایشلنمه سی، بیر سیرا تدقیقاتچیلارین گومان ائتدیگی کیمی، هئچ ده اؤلکه اهالیسینین اکثریتی نین ایران منشالی ائتنوسلاردان عیبارت اولماسی نین، یاخود آتروپاتئنا و یا ساسانیلر دؤورو دیل اونسیت عنعنه لری نین هله (۱۱-۱۲ عصرلره قدر!) داوام ائتمه سی نین نتیجه سی دئییلدی. سارایلاردا، مدنیت مرکزلرینده فارسدیللی موحیطی یارادان فارسلار دئییل، اوغوز تورکلری ایدیلر کی، تورک دیلی تاریخی نین گؤرکملی تدقیقاتچیسی احمد جعفراوغلو محض بو ایشلرینه تورک دیلینی فارس، عرب دیللری قارشیسیندا مودافیعه سیز قویدوقلارینا گؤره فوندامئنتال " تورک دیلی تاریخی " کیتابیندا اونلاری قینایير، لاکین بؤیوک تورکولوق نظردن قاچیریر کی، بو، تورکلرین (اوغوز- سلجوقلارین) آنا دیلینه لاقئیدلیکلری، یاخود بؤیوک مدنیت قارشیسیندا حئیرانلیقلاری، همین مدنیتلری تقلید ائتمه لری دئییلدی، اونلار هم بیر تورک، هم بیر فارس، هم ده بیر عرب کیمی دوشونمک، اؤزلرینی عمومن موسلمان مدنیتی نین داشییيجیسی کیمی آپارماق، بوتؤولوکده موسلمان دونیاسینا حؤکم ائتمک ایسته ییردیلر. حالبوکی ۱۱-۱۲ عصرلرده آذربایجاندا " یئرلی " قیپچاق تورکلری نین ائلیتاسی، " گلمه " اوغوز تورکلرینین فرقلی اولاراق، تورک دیلیندن باشقا هر هانسی بیر دیله اوستونلوک وئرمیردیلر.

آذربایجاندا، خوصوصیله اونون شیمال داغلیق رئگیونلاریندا تجرید اولونموش شکیلده یاشایان غئیریتورک منشالی ائتنوسلار (قئید ائدک کی، اونلارین اکثریتی قافقاز منشالیدیر) کیفایت قدر قدیم حادیثه دیر. و تاریخن " بیر سیرا سیخیشدیریلمیش خالقلار چؤللری، دوزلری قالیبلره ترک ائده رک داغلارا چکیلمه لی اولموشلار؛ اونا گؤره دیر کی، قدیم خالقلارین، دیللرین قالیقلارینا یئر کوره سی نین هر یئرینده محض داغلاردا، یاخود قورونون تجرید اولونموش گوشه لرینده تصادوف ائدیلیر " (ای.ق.هئردئر). بونونلا بئله، همین قدیم ائتنوسلار آذربایجان خالقی نین (و دیلینین) تشککولو پروسئسینده او قدر ده فعال ایشتیراک ائتمه میشلر، اونلاری تجرید اولونموش حیات طرزیندن، چوخ سونراکی دؤورلرین سوسیال اینتئنسیولیگی چیخارمیش، عوموممیللی حرکاتا قوشموشدور.

بئله لیکله، تورک منشالی آذربایجان دیلی ائرامیزین ایلک عصرلریندن اعتیبارن آذربایجاندا مسکونلاشان هون تورکلری نین، سونرا بورایا شیمالدان گلن قیپچاقلارین (اساسدا، ۹-۷عصرلر)، جنوبدان گلن اوغوزلارین (اساسدا ۹-۱۱عصرلر) ائتنولینقویستیک کونسئنتراسییاسی نتیجه سینده فورمالاشمیش، قدیم دؤورلردن آذربایجاندا یاشایان موختلیف منشالی (قافقاز، ایران، تورک) ائتنوسلارین عمومی اونسیت واسیطه سی اولاراق گئنیش یاییلیب اینکیشاف ائتمیشدیر.

قاچاق کرم اوبرازی دراماتورگییادا

فیرنگیز حسنووا(BDUنون دیسسئرتانتی)

آذربایجان ادبیاتیندا قاچاق کرم حاقیندا شعیرلرله یاناشی، دراماتورژی اثرلر ده یارانمیشدیر. قئید ائدک کی، گؤرکملی آذربایجان دراماتورقو نجف بی وزیروووون «کئچمیشده قاچاقلار» اثری بیلاواسیطه قاچاق کرمه حصر اولونموشدور. لاکین اؤتن عصرین آلتمیشینجی ایللرینه قدر اونون حاقیندا یازیلان تدقیقاتلاردا بو مثله یه توخونولمامیشدیر. محض بو ایللرده دراماتورقون اثرلری نین علمی نشری حاضیرلانارکن اثرین آوتوقراف نوسخه لریندن بیرینین "کرمله، اوتوز ایل بوندان اقدم" اولدوغو آشکارلانمیشدیر.

ادبیاتشوناسلارا بللی اولدوغو کیمی، نجف بی وزیروووون «کئچمیشده قاچاقلار» پیئسی نین بئش آوتوقراف نوسخه سی مؤوجوددور. بو نوسخه لردن ایلک یاریمچیق واریانتی «قاچاقلار، اوتوز ایل بوندان اقدم» آدلاندیریلمیشدیر. بورادا اوبرازلارین آدلاری دا باشقا جور وئریلمیشدیر: ایسرافیل بی، نادیر بی، ایسمایییل بی، ایوان بی، حاجی قوربان، علی بی، رشید، ایکی نفر روس قادینی (۱۳۰، ص. ۴۱۱-۴۱۲). ایکینجی آوتوقرافدو اثرین آدی «اوتوز ایل بوندان عقدم» آدلاندیریلمیشدیر. بو واریانتدا پوزولمییش، دوزلدیلمیش، قارالانمیش صحیفه لر چوخدور، ایلک واریانتدا اولدوغو کیمی، متنین اؤزو دو یاریمچیقدیر. (۷، ص. ۴۱۲).

اثرین اوچونجو آوتوقراف نوسخه سی ایسه» کرملر، اوتوز ایل بوندان اقدم» آدلاندیریلمیشدیر و بو نوسخو ده یاریمچیقدیر (۷،ص.۴۱۲) پیئسین دؤردونجو و بئشینجی الیازما نوسخولری «کئچمیشده قاچاقلار» آدلاندیریلمیشدیر و دراماتورقون «اثرلری» توپلوسونون ۱۹۳۵، ۱۹۵۴، ۱۹۷۷جی ایل نشرلرینده اساس کیمی گؤتورولموشدور (۵؛ ۶؛ ۷)

قئید ائتمک لازیمدیر کی، اثرین سونراکی نشرلرینده اوبرازلارین آدلاریندا دییشیکلیکبر نظره چارپماقدادیر. بئله کی، ایلک واریانتداکی ایسرافیل بی) ماهال حاکیمی) اوبرازی سون نوسخه ده ایوان بی سرداروو (اویئزد ناچالنیکی) کیمی وئریلمیشدیر. پیئسده کی آیری اوبرازلارندا پروتوتیپلری آشکار شکیلده دویولماقدادیر. بئله کی، موالیف چوخ گومان کی. جامال اوبرازی ایله موللا زال اوغلو ایسکندری، شاهمار اوبرازی نین تیمثالیندا کرمی نظرده توتموشدور. فیلولوگییا علملری دوکتورو، پروفئسسور قارا نامازووون دوغرو قئید ائتدیگی کیمی،» بدیعی اثر، خوصوصن ده صحنه اثری اوچون دؤورون رئال شخصیتلرینی دییشدیریب باشقا آدلا و حتّی بعضی خاراکتریک جیزگیلرله ده سجیییلندیرمک طبیعی دیر. بو ادبی پرییوم یازیچی اوچون ده گئنیش ایمکان یارادیر کی، پئرسوناژین خاراکتئرینی اؤز ایدئیالاری اوچون واسیطه یه چئویرسین» (۳، ص ۱۱۰)

بوتون بو فاکتلار گؤسترییر کی، نجف بی وزیر اوو قاچاق کرمله معین موناسیبتله گؤروشموش، اونسیت ساخلامیش و محض بو عامیل «کئچمیشده قاچاقلار» پیئسی نین یارانماسینی شرطلعندیرمیشدیر. معلوم اولدوغو کیمی، «قاچاق کرم ان چوخ یئلیزاوئتوپول، قازاخ، سیقناخ، بورچالی قزالاننده و ایروان اطرافلارینده فعالیت گؤسترمیشدیر. کور قیراغی، جیرانچؤل قیشلاغی، قارایازی و دیلیجان مئشه لری، دلی داغ، «اغبولاق»، «پویو یوردو» یایلاقلاری و س. اونون ان چوخ اولدوغو یئرلر ایدی.

۱۸۷۸ - ۱۸۹۰جی ایللرده بؤیوک آذربایجان دراماتورقو ن.ب.ووزیروو دا دیلیجاندا مئشه بیی وظیفه سینده چالیشیردی. کرمین ایقامتگاه ائتدیگی و یورد سالدیغی دیلیجان مئشه لرینی قورویوردو. شوبهه سیز، زاقافقازییادا، روسییادا و یاخین شرقده رسمی دایره لرین نظر- دیقتینی جلب ائتمیش قاچاق کرمله مترقی فیکیرلی، موسکوادا عالی تحصیل آلمیش، اؤزونون ازیله ن سینفین طرفینده دوردوغونو گؤسترن ن.ب.ووزیروو ماراقلانمایا بیلمزدی. حتّا بیزییم فیکریمیزجه، ن.ب.وزیروو قاچاق کرمله گؤروشموش و اونونلا صؤحبت ائتمیشدیر» (۴، س. ۵)

ن ب.نجف بی وزیروووون یارادیجیلیق ایرثینه اؤتری شکیلده نظردن کئچیریلمه سی ادیبین آیری آیری اثرلرینده، او جومله دن «کئچمیشده قاچاقلار» پیئسینده چار روسییاسی نین اایالت لرینده باش وئرن هرج - مرجلیگین، سویغونچولوغون، روشووتخورلوغون، دیگر بو کیمی اؤزباشینالیقلارین سرت شکیلده تنقید ائدیلدیگینی آشکارا چیخاریر. پیئسین ایلک صحنه سینده دراماتورقون یاراتمیش اولدوغو بیر اپیزوددا قزا ریسی ایوان بی سرداروون جامال بیی و اونون اوغلو شاهمار بیی شرله ییب سیبیره سورگون ائتمک نیتی فونوندا دؤورون سرت، آجی حقیقتلری اورتایا قویولموشدور. بو اپیزوددا جامال بی ین ایمپئریییا سییاستی نین نؤکری اولان ایوان بی وئردیگی سرت جاوابلار دیقتی جلب ائتمکده دیر.

»یوان بی سیزی نه ایشدن اؤترو چاغیرتدیرمیشام، بیلیرسینیز، هم جامال بی - خئیر، بیلمیریک.

ایوان بی سنین ائوین اولوب قاچاقلار یاتالقاسی... نؤکرلرین گوندوزلر قاپیدا یاسووول عوضی، گئجه لر اوغورلوقدا، قولدورلوقدا. بوندان آرتیق نه ایشه اولا بیلر؟

جمال بی – بئله تفسیرنامیه منیم گؤلمکدن باشقا غئیری جاوابیم اولا بیلمز، جناب ناچالنیک و هرگاه بو سوال - جاواب آغالارین

قوللوغوندا «دازنانییادیر» یازینینز، قول چکیم، آرتیق دانیشیق اولماسین.
ایوان بی» دازنانییا» سونرا اولاجاق. بو گون من سیزی گؤندررم دوستاقخانایا. احوال جم ائدنه دک قالارسینیز اورادا.
جامال بی هرگاه سیز شریر آداملارین سؤزونه باخیب، اینانیب ایش گؤرسنیز، ائویزی خارابا قویارسینیز و عاقیبتی سیزین اؤزونوز اوچون ده یاخشی اولماز، آغا ناچالنیک.
ایوان بی (اجیقلی) منه یول گؤستریرسن؟.. دیلینی یئریندن قوپارتدیرارام!.. گؤزونو سیل، منه دوروست باخ!
جامال بی- جناب ناچالنیک، منی سیبیره گؤندرمک اولار، آما آغیر سؤز دئمک اولماز... اونو بیلمه لیسینیز...» (۷، س.۲۱۷) ،
اونو دا قئید ائدک کی، پیئس ده قضا ریسی ایوان بی سرداروا یاریبان، یئرلی- یئرسیز اونون طرفینی ساخلایان ایسماعیل بی یه گنج شاهمار بی ین جاوابی سرتلیگی، اؤتکملیگی و کسکینلیگی ایله دیقتی جلب ائدیر. بو جاوابدا بیر طرفدن اوبرازین خاراکتئرینده اؤزونو گؤسترن و داها چوخ میللی مئنتالیتئتدن گلن خوصوصیت و جیزگیلر تجسسومونو تاپمیش، دیگر طرفدن دراماتورقون اؤز قهرمانینا رغبتی آچیق شکیلده ایفاده اولونموشدور:
«ایسماعیل بی جامال بی، نه لازیم اولوب آرتیقا- اسکیک دانیشماق؟ بیر آز سرحئساب اولماق گرک... آخیر حاکیمی- ویلایت حوضوروندا...
جامال بی (اجیقلی) توققو ائدیرم منه یول گؤسترمه یه سینیز، عاغیل اؤیرتمه یه سینیز. بیز بیربیریمیزی یاخشی تانییییریق... آغا ایسماعیل بی، فاراغات اوتور، بسدیر شرارت.
ایسماعیل بی قودورغانلیق لازیم دئییل... منی تانییییرسان کی! باشینا موسیبت آچارام...
شاهمار بی ناچالنیکین بؤیرونه قیسیلیب، چوخ دا حدیان ائله مه... سنی بیر ایسماعیل بی ائلرم کی، آدین دا یادیندان چیخار...
آدامینی تانی» (۷، س. ۲۱۷).
«کئچمیشده قاچاقلار» پیئسی نین فینالیندا جامال بیی ایزله ین روس قازاقلاری نین الیندن خیلاص اولماق اوچون عاییله سی قارداشلاری ایله بیرلیکده آرازین اوتآیینا پناه آپارماسی صحنه سی ده تاثیرلی بویالارلا وئریلمیشدیر.بو عاییله ده جامال بی ین قاچاق یولداشلاریندان اولان بکیرین دیلیندن وئریلن ایکی بندلیک شئیر پارچاسی دراماتیک احوالاتلارین عمومی آهنگینه کدرلی، بدبین احوال- روحییه آشیلایبر:
من کؤچورم، یوردوم قالیر ویرانه.
ویرانه یوردوما باخ، اوندان آغلا!
هردن بیردن موی سالیب یادینا.
خرابه یوردوما باخ، اوندان آغلا!
اورگیم دردلیدیر، سینم یارالی،
گؤزل وطنیمدن من آیریلیرام.
جییریم اودلودور، نفس قارالی،
گؤزویاشلی یاریمدان آیریلیرام (۷. س. ۲۳ " ؛ «کئچمیشده قاچاقلار» پیئسی جامال بی ین عاییله سی و سیلاحداشلاری ایله بیرلیکده آرازین او تایینا آذربایجانین جنوبونا گئتمه سی صحنه سی ایله تاماملانیر. گؤرونور کی، مؤلیف بیله رک دن بلکه ده سئنزورادان یاینماق مقصدیله حادیثه لری بو شکیلده بیتیرمیشدیر.
خاطیرلاداق کی، فولکلورشوناس روستم روستمزاده نین قاچاق کرم» داستانی و «کئچمیشده قاچاقلار» پیئسی ایله تیپلی موقایسه لی آراشدیرمالاری پروبلئمه آیدینلیق گتیرمک باخیمیندان دیقتی چکمکده دیر. محض اونون اوزون مدتلی علمی آختاریشلاری نتیجه سینده پیئسین مؤوضو منبعی ایله باغلی اصل حقیقتلرین اوزه چیخاریلماسی ایستیقامتینده جیدی آددیملار آتیلمیشدیربئله کی، روستم روستمزاده کرم ین قاچاقچیلیق فوالیتینی عکس ائتدیردیی صحنه لرله نجف بی وزیرووون آدی چکیلن پیئسینی آنالوژی تاثیرله جلب ائده رک بیر سیرا اورتاق مقاملاین اوزه چیخارمیش، پیئسین آدی نین دوییشدیریلمه سی نین سببینی معیینلشدیرمه یه چالیشان تدقیقاتچی «کئچمیشده قاچاقلار» درامی نین قاچاق کرم له علاقه دار اولدوغونو گؤسترن بیر سیرا دلیل لر اوزه چیخارمیشدیر. همن دلیللر اساس اعتیباری ایله آشاغیداکیلاردیر:
«اثرین بیرینجی مجلیسینده تصویر اولوندوغو کیمی. اؤلکه ده اؤزباشنالیقدیر... آزغینلاشمیش بی لر ایسه بوندان قورخویا دوشه رک خالق آراسیندا بؤیوک نوفوذا مالیک اولان و شوبه لندیکلری شخصلری معیین بهانه لرله تقصیرلندیریب حبس ائتدیرمه یه چالیشیرلار. بونونلا علاقه دار اولاراق، خالقین آجیناجاقلی وضعیتینه آجییان جامال بی یی و اوغلو شاهمار بیی حبسه آلیرلار. اونلار ایسه حبسدن قاچیب مئشه ده گیزله نیر و قاچاقچیلیق ائدیرلر.
معلوم اولدوغو کیمی، قاچاق کرم ین آتاسی موللا زال اوغلو ایسکندر دؤورونون گؤزو آچیق، قاباقجیل آداملاریندان ایمیش. اونون عریضه یازدیب حؤکومت اورقانلاریندان تورپاق طلب ائتمه سی یئرلی بی لرین خوشونا گلمه میش، معین آغیر جزالار وئردیرمیشلر. لاکین او، حبسدن قاچاراق گیزلنمیش و بیر مدت قاچاقچیلیق ائتمیشدیر» (۴، س. ۵). روستم روستمزادنین فیکرینجه، سونرالار قاچاق کرمین آتاسی نین یولونو داوام ائتدیرمه سی ایالتی ایله پیئسده تصویر اولونان حادیثه لر- «آتا ایله اوغولون، یعنی اثرده جامال بی له شاهمار بی ین گوناهسیز یئردن قاچاق دوشمه لری خالق آراسینداادا نوفوذ قازانمیش موللا زال اوغلو ایسکندرله اوغلو کرم ین قاچاق اولمالارینی خاطیرلادیر» (۴، س. ۶).
بوندان علاوه ، روستم روستمزاده نین قناعتینجه، «اثرین ایکینجی مجلیسینده جامال بی قاچاق دوشدوکدن سونرا ناچالنیکین سعیی ایلا اونون عاییله سی نین حبس اولونوب نظارت آلتیندا ساخلانیلماسی»، پیئسده تصویر اولونان جوغرافی اراضیلرین آدلاری، خالق آراسیندا قاچاق کرم ین دیلیندن ایشله دیلن بیر سیرا سؤز و ایفادلرین درامدا اولدوغو اؤز عکسینی تاپماسی، سوژئتده مهم یئر توتان وطندن آیریلما صحنه سی، سرحددن کئچرکن حاضیرلانان پئلانلار، نهایت الیازمانین اوچونجو آوتوقرافداکی آدی نجف بی وزیرووون ایئتیشناسیز اولاراق قاچاق کرم حاقیندا صحنه اثری یاراتدیغینی سؤیله مه یه اساس وئریر. تدقیقاتچی «کئچمیشده قاچاقلار» پیئسینده جامال بیین باشینا گلن حادیثه لری خولاصه

ائده رک یازیر کی، «عدات سیزلیک اوزوندن قاچاق دوشمه سی، اونون اووزینده عاییله سی نین حبس اولونماسی، خالقین بو قهرمانا اولان حوسن رغبتی، مئشه ایچریسینده کئچن آغ یولو ایکی طرفدن کسمه سی، نهایت علاجسیزلیقدان قوربت اؤلکه یه پناه آپارماسی ،ایرانا کجچمه سی و س. عئینی ایله قاچاق کرمین حیاتی ایله باغلی حادیثه دیر» (۴، س. ۵).

روستم روستمزاده نین فیکرینجه، «کئچمیشده قاچاقلار» پیئسینده آدی چکیلن، لاکین دراماتیک حادیثه لرین گئدیشینده ایشتراک ائتمه ین اشرف بی، نجف بی وزیرووون اؤزودور، چونکی او دا مئشه بیی وظفه سینده چالیشیر (۴، س. ۸۹). اونو دا خاطیرلاداق کی. پیئسده اشرف بی ین، جامال بی ین یاخین دوستو، سیرداشی کیمی تقدیم اولونماسی دا تصادوفی سجیییه داشیمیر. مؤلیف اشرف بوی دراماتورژی حادیثهلره جلب ائتمه سه ده اونون حاقیندا بحس اولونان مقاملارا خوصوصی دیققت یئتیرمیشدیر:

«جامال بی- یاخین گل! نئجه سن؟ هارالی سان؟

جاوان اوغلان- مئشه قاروولچوسویام، آغا!.. اشرف بی ین آداممییام.

جامال بو اشرو بی سالاماتدیرمی؟ نئجه دولانیر؟ یاخشیدیرمی؟

جاوان اوغلان شوکر آللاها، ساغ- سالامات، کئفی کؤک...

جامال بو ائشیتمیشه م ناچالنیک ایله اونون آراسیندا بؤیوک قالماقال اولوب، دوغرودورمو؟

جاوان اوغلان - بلی، دوغرودور... حتا ایش او مقاما گلیبدیر کی، اشروف بی اونون اوستونه تاپانچا چکیب: " فیلان - فیلان شوده، سن عالمی چاخناشدیرمیسان. معلوم ایشدیر ندن اؤتری... قاز ووروب، قازان دولدورماغا، بی لر ایله بؤلوشمه یه»... آرالیغا گریب قویمادیلار... ایسماعیل بی اولمایان سؤزلری گؤزونون ایچینه دئیب: «جامال بی قولدور دئییل. قولدور سیزین کیمی اؤلار...». خولاصه، بؤیوک قالماقال اولوب. تارمار اؤیئضد دانیشیر.

جامال بی - اشرف بیه مندن دوعا دئیرسن و بیر د دئیه رسن کی، او خطاکونلردن اؤزونو گؤزلسین، سرحئساب اولسون.

جاوان اوغلان- اونا نه وار! ایشی تمیز، اؤزو تمیز... هئچ کیمدن قورخان دئییل... منیم کیمی اونون الی نین آلتیندا آلتمیش اوغلان وار، جانیندان، مالیندان اونون یولوندا کئچمه یه حاضیر. او نه دن و کیمدن قورخسونکی، جاماعات آراسیندا او حؤرمتد هئچ بیر آدام یندییه کیمی اولمایییب» (۷، س. ۲۳۰۲۳۱).

روستم روستمزاده نین آردینجا قاچاق کرم حاقیندا تدقیقات آپاران عالیملرین اکثرییتی بو مقاما دیققت یئتیرمیش و نجف بی وزیرووون «کئچمیشده قاچاقلار» پیئسینی یجنی آسپئکتده تحلیل جلب ائتمیشلر.

بوتون بونلار آشکار شکیلده گؤسترییر کی، نجف بی وزیروو «کئچمیشده قاچاقلار» پیئسینی قاچاق کومه حصر ائتمیش، اونون حیاتی، موباریزلری فونوندا اثر یازماغی نظرد توتموشدور.

نجف بی ووزیروو «کئچمیشده قاچاقلار» پیئسینده خالق ادبیاتی نومونولریندن، او جومله دن آتالار سؤزلری و مثللردن گئنیش شکیلده ایستیفاده ائتمیشدیر. پیئسده جامال بی و شاهمار بی ین دیلیندن وئریلن «کئچمه نامرد کؤرپوسوندون، قوی آپارسین سئل سنی، یاتما تولکو کؤلگه سیند، قوی یئسین آصلان سنی»، «بورجلو بورجلونون ساغلیغینی ایستر»، « نه تؤکرسن آشینا، او چیخار قاشیغینا»، «ایگیدین آدینی ائشیت، اؤزونو گؤرمه» و س. کیمی آتالار سؤزلری تصویر اولونان اوبرازلارین حیاتی لیگینی تامین ائتمکله یاناشی اثرین خلقیلیگینی شرطلندیرمیشدیر.

قاچاق کرمین حیاتینا، شخصیتینه، موباریزه لرینه بؤیوک دیر وئرن آذربایجانین خالق شاعیری حوسئین عاریفین «زال قیزی گولناز» آدلی پیئس یازماسی ادبیات شوناسلارا معلوم دور. شاعیرین «گولناز ننه نین بایاتیلاری» آدلی مقاله سینده بو باره ده وئریلن آشاغیداکی معلومات دیققتی چکمکده دیر: «زال قیزی گولنازین حیاتی، یاشادیغی دؤورون حادیثه لری، ضیدییتلری، ماراقلی آداملاری، عموماییتله بابالار دونیاسی نین اؤزونه مخصوص جهتلری ایله باغلی یازدیغیم «زال قئزی گولناز» پیئسی اوزرینده یئددی- سککیز ایلدن آرتیقدیر کی، ایشله ییرم. بیر نئچه دفعه بیتیریب آیری آیری دوستلارین، یولداشلارین مذاکیرسینه وئرسم ده، هله قطعی بیر فیکیره، ایناما گله بیلمه میشم، هله منه ائله گلیر کی، هارداسا، نییسه اونودوب، نییسه ایتیرمیشم» (۲، س.۴۱).

شوبه سیز کی. آذربایجان دراماتورگییاسیندا قاچاق کرم له باغلی یازیلان. اثرلرر یوخاریدا بحث اولونان دراماتورژی نومونه لر له محدودلاشمیر. دیگر اثرلورده ده بو و یا باشقا شکیلده قاچاق کرم له باغلیمقاملارا تصادف اولونماقدادیر. لاکین دیسسئرتاسییادا بوتون بونلارین هامی سیندان بحث ائتمک، اونلانن هر بیرینی اطرافلی تحلیل اوبیئکتینه چئویرمک ایمکان خاریجینده دیر. اونا گؤره ده بورادا ان مهم مقاملارا دیقت یئتیرمکله کیفایتلنمه مقصده اویغون حساب ائدیریک.

قاچاق کرم حاقیندا گورجو ادبیاتیندا دا درام اثری یارانمیشدیر. و.ی.مچدلیش ویلی «قاچاق کرم» آدلی پیئس قلم آلمیش و همین اثر ۱۹۲۵جی ایلده آذربایجان تورکجوسینه ترجومه ائدیله رک باکیدا «تنقید- تبلیغ» تئاتریندا، هابئله ناخجیوان و قازاخدا صحنه یه قویولموشدور . اثر تاماشاچیلار طرفیندن ماراقلا قارشیلاندیغیندان مؤلیف آذربایجانا دعوت ائدیلمیش، باکیدا اونونلا گؤروش کئچیریلمیشدیر. بو فاکتلا باغلی «باکینسکی رابوچیی» قزئتینده معلومات دا وئریلمیشدیر. همین معلوماتدا دئییلیرکی، «...مئچدیشویلی دراماتورگییایا دا یاد دئییل.اونون پیئسلریندن بیری «قاچاق کرم» تورک دیلینه ترجومه ائدیلرک، تورک صحنه سینده بؤیوک موفقیّتله تاماشایا قویولور» (۱).

قاچاق کرمین حیات و موباریزه سی حاقیندا دیگر خالقلارین ادبیاتیندا یارانمیش دراماتورژی نومونه لرین ده موستقل تدقیقات اوبیئکتینه چئوریلمه سینه احتیاج واردیر. چونکی بوتون بونلارسیز اونون بیر شخصیت کیمی آپاردیغی ایجتیماعی موباریزه نین ماهییتینی هرطرفلی شکیلده، دولغونلوغو ایله تصوّر ائتمک ممکون دئییلدیر.

شاعیر نبی

۱۸۷۳-۱۹۴۵

۱۸۷۳جو ایلده بورچالی ماحالی نین فاخرالی کندینده، یوخسول بیر عاییله ده دونیایا گؤز آچیب. یئنی دوغولموش کؤرپه نین عاییله یه گتیردیگی سئوینج، تاسسوف کی، بیر آز سونرا کدر و گؤز یاشلاری ایله عوض اولونوب. تصادوفن نبی نین بؤیوک قارداشی حسن ین الیندن خطا چیخیر: او، قونشو کندین نوفوزلو شخصلئریندن بیری نین یاخین قوحومونو اؤلدوردویونه گوره عؤمورلوک سورگونه محکوم ائدیلیر. بؤیوک اوغلو حسنی ابدی ایتیردیگینی حیسس ائدن اوروج کیشی کلجک اومودونو نبی یه باغلاییرسا دا، اونو اؤز ایسته دیگی کیمی بؤیوده بیلمیر. آغیر گونلر یاشایان نبی ائحتییاج ایچینده بؤیویور .

یاشا چاتاندان سونرا نبی عاییله سینده ایللردن بری حؤکم سورن ائحتییاجین بوتون موصیبتلرینه شریک اولور. آغیر زحمته قاتلاشیر،عاییله، آتاآنا قایغیسی چکمگه باشلاییر .

یاشا چاتاندان سونرا ایسه بیر نئچه ایل ایمیر کندینده مشهدی حوسؤین آدلی بیر وارلی شخصه نؤکرچیلیک ائدیر .همین ایللر نؤکرچیلیک ائتمکله یاناشی، او، ایلک قوشما، تجنمس و مخمسلرینی یارادیر.

شاعیر نبی ۱۸۹۰جی ایلدن ۱۹۱۰جو ایلدک موختلیف یئرلرده نؤکر، چوبان، مولکدار مالیکانه سینده گؤزتچی، آللاه وئردی میس معدنلرینده» فحله ایشله میش، ساواد آلماغا، یازی - پوزو اؤیرنمه یه هئچ بیر ایمکانی اولمامیشدیر. آنجاق حافیظه سی نین ایتیلیگی سایه سینده گر چه دیلینی موکمل اؤیرنمیشدیر .

۱۹۱۰- جو ایلدن اعتیبارن پئشکار بیر صنعتکار کیمی توی و ییغینچاقلاردا چیخیشلار ائدیب، عؤمرونون آخیرینا کیمی آنادان اولدوغو فاخرالی کندینده یاشامیشدیر. ایکینجی دونیا موحاریبه سینه دؤرد اوغول یولا سالان و ایکی اوغلونون اؤلوم کاغیذینی آلان، ائل- اوبا ایله بیرلیکده آغیر گونلر یاشایان شاعیر قلبه دن سونرا، ۱۹۴۵چی ایلین اوکتیابر آیینداً، ۷۲ یاشیندا دوغما فاخرالی کندینده و فات ائتمیشدیر. تاسسوفلر اولسون کی، بورچالی ماحالیندا یاشایان باشقا آشیقلار کیمی، شاعیر نبی یارادیجیلیغی دا اوزون زامان تدقیقاتچیلاریمیزین نظریندن یایینمیشدیر. خوشبختلیکدن، صمد وورغون ۱۹۵۵چی ایلین اوکتیابریندا فاخرالی کندینده قوناق اولارکن، اورادا نبی نین شعرلرینی ائشیدیب، اونون شخصیتی و یارادیجیلیغی ایله ماراقلانمیشدی. ص. وورغون شاعیر نبی نین شعرلرینی توپلاماق ایشینی او واختلار فاخرالی کند اورتا مکتبی نین دیرئکتورو و دیل ادبیات معلیمی ایشله ین حوسئینقولو ممدووا مصلحت گؤرموشدو. ائله او ایللردن حوسئینقولو معلیمی شاعیر نبی نین شعرلرینی توپلاماغا باشلامیش و همین توپلونو حوسئینقولو موللیمین اوغلو، فولکلرشوناس عالیم ائلخان ممدلی بؤیوک زحمت دن سونرا کیتاب شکلینده اوخوجولارین ایختییارینا وئرمیشدیر (بورچالی شاعیر نبی. یازیلانلار گلدی باشا. باکی، «یازیچی۱۹۹۱- .(

کیتابا «بورچالی نغمکاری» سرلؤوحه لی اؤن سؤز یازمیش ائ. ممدلی شاعیر نبی نین شعرلریندن بیر قیسمینی واختیله اؤز دفترلرینه کؤچورموش فاخرالی کندی نین معاریف پرور ساکینی قوربان حسن اوغلونون، شاعیرین بؤیوک وطن موحاریبه سینده هلاک اولموش اوغلو نادیرین، واختیله فاخرالی کند اورتا مکتبینده معلیم ایشله میش، قازاخ رایونونون کمرلی کند ساکینی ولی لزکییئوین، شاعیر نبی شعرلرینی ایللرجه حافیظه لرینده یاشاتمیش رحمتلیک ممد حوسئینقولو اوغلونون، آشیق موسللیمین، ساروان بایرامین، آشیق نسیبین، اوستاد آشیق حسین ساراجلی نین و ب. آدلارینی بؤیوک مینتدارلیقلا خاطیرلاییر، روحلاری قارشیسیندا باش اگیر، اونلارا «رحمت اولسون» دئییر. بیز ده اؤز نؤوبه میزده چوخ سایلی اوخوجولار آدیندان ائلخان ممدلییه بو خئییرخواه ایش اوچون «چوخ ساغ اولون!» — دئییریک !

آشیق پوئزییاسی نین دیوانی، تجنیس، کرایلی، قوشما، مخمس و س فورمالاریندان باجاریقلا ایستیفاده ائتمیش شاعیر نبی نین یارادیجیلیغینا نظر سالدیقدا گؤروروک کی، اونون موختلیف شعرلری ایچریسینده قوشما و دیوانیلر خوصوصی یئر توتور. قوشمالارین بیر قیسمی.محبت مؤوضوسونا حصر اولونموشدور .همین قوشمالاردا نجیب، تمیز، مقدس دویغولارین ترننومونه کئنیش یئر وئریلیر. شاعیر بئله قوشمالاریندا لیریک قهرمانی نین ظاهیری و داخیلی گؤزللیگی نین وحدتده اولماسینی واجیب ساییر. محببتد خیانتی، وفاسیزلیغی، خاین لیگی پیسله ین صنعتکار گؤزله موراجیعتله دئییر: ...جامالدان کؤیچکسن. قلبیندن خایین/ ناشی دوشدوم، کل ائیله مه ناز، کؤزل. و یاخود :

... ناز ساتیرسان اؤزگه لره، بیزه نه،
منی سالدی مین خیالا زولفلرین.

گؤزلدن صداقت، مرحمت، عشقده وفالیلیق طلب ائدن شاعیر، اؤزو ده ایلقارینا دوز اولماغا سؤز وئریر: اگر دؤنسم ایلقاریمدان، ائل منی قینار، کؤزل، سن کج اولما خیالیندا، خاطیریم سینار، گؤزل! بولاق باشیندا، باغلاردا، تارلالاردا، توی نیشان مجلیسلرینده راست کلن گؤزللر، بیر سؤزله، ائل گؤزللری شاعیر نبی لیریکاسی نین قهرمانلاریدیر. بو شعرلرده زؤهره، گوللو، لئیلی، صنم و س. کیمی قیزلار ساده کند قیزلاریدیر. «گوللو» ردیفلی قوشمایا دیقت یئتیرک:

من نبی یم، ائشیده سن اونومو،
حیسس ائدرسن، سن بیله سن گونومو،
موختسار، نه دئییم، شیرین جانیمی
جللادسیز، فرمانسیز آلیبدی گوللو.

محببتی طبیعته، تورپاغا قیریلماز تئللارله باغلی اولان شاعیر نبی یارادیجیلیغیندا آنا طبیعتین بوتون گؤزللیکلری اینسانین معنوی عالمی ایله موقاییسه ده جانلاندیریلیر. شاعیر لیریک قهرمانی نین داخیلی دونیاسینی، اونون احوالینی طبیعتله قارشیلاشدیرماغی باجاریر:

آل یاشیل بزه نیب، حنالی دستی.
هاوالی تئللری یئل ووردو، اسدی.
قاباقدان بورانی صبریمی کسدی،
دومانلی، چیسکینلی قار گلدی، کئچدی!

گؤروندویو کیمی، شاعیر نبی شعرلری نین اساس خوصوصیتلریندن بیری ده بو شعرلرده اینسانین معنوی عالمی نین، اونون نجیب حیسسلری نین، تمیز و خئییرخواه آرزولاری نین صنعتکارلیقلا ترننوم اولونماسیدیر. بئله شعرلرده سئوینج ده وار، کدر ده. بو شعرلرده کی کدر اوخوجونو سارسیدیر، سئوینج ایسه اونو یاشاماغا، سئوینمه یه روحلاندیریر:

سحرین گونشی تپلان هاوالی.
ائیله پرواز ائیله ر، قیش دا دایانماز.
یاندیردی جیسمیمی، دؤندردی کؤزه،
ائله پرواز ائیلر، قاش دا دایانماز.

یارادیجیلیغیندا محبت مؤوضوسو اوستونلوک تشکیل ائدن شاعیر تربییه وی دیداکتیک مؤوضولارا دا بیکانه قالمامیشدیر. او، «دونیا»، «کؤنول»، «ائله سی وار»، «فایداسی نه»، «قییمتی اولماز»، «ولمامیش»، «اوه لی اینساندا گرکدی بیر سوو» و س. رؤدیفلی اوستادنامه لریندئ اینسانلاردا عاغیل، کامال، دونیا مالینا تاماحسیزلیق، دوغروچولوق و س. کیمی کئیفیتلری قیمت لندیریر. «دونیا» ردیفلی اوستادنامه سیند:

شاعیر نبی جهد ائیله دی جافانا،
عؤمور کئچدی، سیغینمادیم صافانا.
ایننن بئله اینانمارام وفانا،

آتالار سؤزونون کؤکو....

بهروز ایمانی

چؤره یی وئر چؤرکچییه (۴)

دئییلنه گؤره تجربه لی بیر اکینچی نین قوجا یاشلاریندا گؤزلری توتولور . قوجا اوغلونویانینا چاغیریب دیئیر :

" اوغول گئت اکینی اک توخومونو سپمه " اوغلان جوتو قوشوب ، ساحه نی شوملاییر ، توخومو سپمیر . آرادان بیر آز کئچندن سونرا آتا اوغلونا تورپاغی " پرشوم ائتمه یی " یعنی ایکینجی دفعه شوملاماغی تؤصیه ائله ییر . اوغلان بئله ده ائله دیر . آتا اوغلونو اوچونجو دفعه تورپاغی شوملاماغا گؤنده رییر . ئوزومسوزلویه یول وئره ن اوغلان ، اوچونجو دفعه تورپاغی شوملاییر و توخومونو سپیر . اوغلان ائوه قاییدیب ، تورپاغی شوملادیغینی آتاسینا بیلدیریر . توخومو سپدییینی ایسه اوندان گیزله دیر .

نهایت آتا اوغلونا سونونجو دفعه بیلدیریرکی ، اوغول گئت تورپاغی اک ، توخومونودا سپ ، اکین یئتیشنده منی ده اؤزونله چؤله آپارارسان .

واخت اؤتور ، اکین یئتیشنده اوغلان آتاسینی اکین یئرینه آپاریر . قوجا اکینجی ، زمییه چاتان کیمی بیر دسته سونبول قوپاریب ، الی ایله اونلارین کؤگونو یوخلاییر و اوغلونا دئییرکی ، اوغول تورپاغین بیر شومونا عمل ائتمه میسن ، یعنی اونو دؤرد دفعه یوخ ، بلکه اوچ دفعه شوملامیسان اودورکی تاخیل کؤک باغلاماییب .

اوغلان آتاسی نین جاوابینا تعجب له ئیر و سهوینی بوینونا آلیر .

بو روایت ده خالقین زنگین ، زحمت تجربه سی قوپلانمیشدیر .

قوجا اوغلونون حرکت لریندن م‌أیوس اولوب ، بو سؤزلری اونا دئمه یی اؤزونه بورج بیلیر : اوغول ائل کلامی دیر دئییرر :

" کوتانین ماجی ایلان اولسادا الیندن بوراخما ! چین – ین ساپی قیزیل دا اولسا الینه آلما ! قورپاغین توخومونو کسمه ، اونا حارام قاتما . "

عزیزلر قوجا اوغلونا بیرده دئدی کی ، تورپاغی اک پئشمان اول ، اکمه ییب ، پئشمان اولما . بیرده اوغول چؤره ک وئرن اول آمما تورپاق وئره ن اولما . چؤره یی کیم لرله ، هارادا کسدیگینی بیل . اونو تماکی آتا بابالاریمیز دئییب لر :

چؤره یی وئر چؤره کچی – ه بیرینی ده اوسته لیک .

اوغول یادداشاخلا کی ، اولولاریمیز همیشه چؤره یی ، تورپاغی ، مقدس سانمیش اونا آند ایچمیشلر .

ایگید آسدیغینی کسمز (۵)

ایگید آسدیغینی کسمز آتالار سؤزوندن دانیشمازدان اوول دئمه لی ییک کی ، مثل لریمیزین دامارلارینا هوپان قان ، عصرلر بو ائل کلامینی یاشادیب . بوگۆن‌ۆم‌ۆزه قده ر چاتدیرا بیلمیشدیر .

مثل لرین یارانما تاریخی دقیق معلوم اولماسادا ، اوْنلاردا اولان معنا و حادثه شرایطی بیزی بو ایسته که یاخینلاشدیریر . جاماعات آراسیندا گئن – بول ایشله نن بو مثل آدینا ایکی فرقلی روایت وار . هر ایکیسی نین ده اؤزونه گؤره لذتی ودادی واردیر . بیز بعضاً آتالار سؤزونون آدی و هدفی ایله قلمه آلینان ، افسانه لره و داستانلارا ، راست گلیریک . آنجاق مثلریمیزله ایگیدلی ناغیل و یا خودداستان ، بعضی واخلار ، اوْنون کؤکو یوخ ، بلکه نه حدده اهمیتلی اولدوغوندان سوْراق وئریر .

ایندی همین مثلریمیزله علاقه دار بیر نئچه آتالار سؤزونو تقدیم ائدیب . سونرا مثلیمیزین منشأیی و کؤکو باره ده ماتیریاللاری تقدیم ائدیریک .

قاریشقالارین قیشقیرتیسی

م. گول اوغلان

ایللر بویو آرزوسو، مظلوملارین سسینی ظولمکارلارا چاتدیرماق ایدی. ائله اونا گؤره، بو سسلری ائشیتمک اوچون، گونو- گوندن قولاقلارینی بئجرتمیش، اونلاردا یئنی بیر قابلییت‌لر الده ائتمیشدیر. او جومله‌دن نئچه مددت ایدی قولاقلاری، معمولی سسلردن علاوه، یوخاری و آشاغی فرکانس‌لی سسلری ده ائشیدیردی؛ میثال اوچون او بیر مظلومون اورک سؤزلرین یا دا کی یارالی بیر اینسانین اینیلتی‌لرین آیدینجاسینا دینله‌ییردی. بونلاردان باشقا، ائله بو یاخین زامانلاردا، چوخ آشاغی فرکانس‌لی یئنی بیر سس ده ائشیدیردی. سس، او هر بیر یئرده آددیملادیغی زامان، اونون و باشقا اینسانلارین آیاقلاری‌نین آلتیندا قالیب، جان وئرن بیر چوخ مظلوم قاریشقالارین قیشقیرتی سسی‌ایدی. ائله بونا گؤره، یول یئریمکدن چکینیردی و قاریشقالارین سسی اونو بئزیکدیرمه‌سین دئیه، حتی ائویندن ده ائشیگه چیخمیردی.

ائوده قالدیغیندان آسیلی اولاراق، گونو- گوندن کؤکلمیش و ترپنمه‌سی چتین اولموشدور. داها اونون آرزوسو مظلوم‌لارین سسینی ظولمکارا چاتدیرماق یوخ، اونلارین سسی‌نین کسیلمه‌سی، خوصوصییله قاریشقالارین آشاغی فرکانس‌لی سسلری‌نین بوغولماسی ایدی.

فروردین- ۸۷

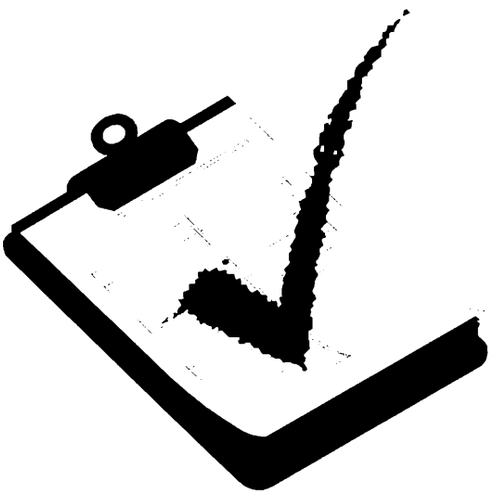
ماماغاندا آت قوودو ده بی

رحیم ماماغانلی

آذربایجان خالقی نین و عمومییتله تورک میللتلرینین تاریخی یاشاییشیندا ، اوغورلو دؤیوش مئیدانلارییندا " آت" ین بؤیوک رولو اولموشدور . بیر نئچ بؤیوک ایمپراطورلوقلار یارادان وبیر نئچه بؤیوک ایمپراطورلاری محو ائدن تورکلرین یاشامیندا آت آغیر رول اویناییرمیش . اسطوره یه چئوریلن خالق قهرمانی کوراوغلونون بئله بیر مثلی وار" آت ایگیدین آرخاسیدیر."

دئمک بیر اینسان اوچون دارگونده بیر کارا قارداش قدر ده گره ک اولان " آت " اوچون ده بیر شادلیق مراسیمیده گره کلی اولور. اونا گؤره ده، ماماغاندا لاپ اوزاق عصیرلردن بری " آت قوودو " (آت چاپدی) د بی قورولموشدور. آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتیندا اولدوغوکیمی ، ماماغان آغیز ادبییاتیندا دا آتلا باغلی بیر چوخ مثللر و دئییملر واردیر. اورمو گؤلونون ساحییلینده یئرلشن ماماغان بؤلگه سی ،اونون تاریخلر بویو یاشاییش مرکزلرینden اولدوغونو بیزه وورغولایير . بو کیمی ائل دب لرینین اورادا اولماسی طبیعی دیر دئیه ، مراسیمین قایداسینی خاطیرلاییریق. ماماغاندا آت قاوان یولو ، ساری قوملوق، داهادا یوموشاق قوملاری اولان انلی واوزون بیر یولدور .او یولدا آت اؤتوشدورنلر ، آرایا جاییزه لرده قویاردیلار. وماماغان جاماعاتی بو کیمی شادلیقلا برابر اولان مراسیمده لذّتلی آنلار کئچیره ردیلر.بو مسابقه نین چوخلو تاماشاچیسی اولاردی. و آت اؤتوشدورنلری تشویق ائدردیلر. آذربایجان خالقینین قدّار دوشمنی اولان پهلویلر سلاله سی آنتی تورک اولدوغونا گؤره ، بو کیمی مراسیملری گؤزدن سادلیلار و بیزلری اؤز میللی دبلریمیزدن اوزاقلاشدیردیلار. آرزی ائدیرم کی، ماماغان شهرینین محترم ایسلامی شوراسی همان دبی بیردها دا ائحیا ائتمکله، او ماحالدا اونودولموش اولان بو میللی وردیشی و ائل دبینی معاصیر ورزش اوصوللاریله خالقین تاریخی ورزش وقرارینی برپا ائدسین . و او آت قوودو یولونون آدینی دیریلدیب ایندیکی آدینی آت قووان خیاوانی قویا. یقین کی بو کیمی دبلری بیر داهادا مئیدانا گتیره بیلسک بیزه اولان فرهنگی هوجوملاردان اوزاق اولاجاغیق. خاریجی مدنی هوجوملاردان اؤزوموزو قوروبا بیله جاغیق ....

صبیر داش

روایت ائدن: حسین مسعودی

من عاشیغام بو داشا بو توپراغا بو داشا
دوشمنیمی ائله وور کللەسیندن بو داشا

بیری وارایدی، بیری یوخ ایدی. آللەدان باشقا کیمسه یوخ ایدی. بیر ار- بیر آرواد وارایدی. اونلارین «فاطما» آدلی بیر گؤزل- گؤیچک قیزلاری وارایدی. اونلار اؤز قیزلارین درس اوخوماق اوچون مکتبه، «ملا باجی»نین یانینا یوللاییردیلار. فاطما هر گون ائودن چیخیب مکتبه دوغرو یوللانیردی. یولو اوستده قولاغینا بیر سس گلیردی: "فاطما او کیشی‌یه قیسمت اولاجاقدیر!"

فاطما بو سؤزو ائشیدرکن تعجب‌له‌نیب، حئیرتلنیردی. او اؤزوندن سوروردو: "یا ربیم، گؤره‌سن بو سس کیمین سسی دیر!؟" بو سؤزون آنلامین، معناسین، سونوجون باشا دوشموردو. هئچ زاد عاقلینا چاتمایيب، قورخویا دوشوردو. بیر گون مکتب‌دن قاییدارکن آناسینا دئدی: "آنا ، هرگون کوچه‌ده اوخولا(مکتبه) گئدرکن قولاغیما بیر سس گلیر، دئییر: فاطما او کیشی‌یه قیسمت اولاجاقدیر!" آتا- آناسی بو سؤزو ائشیدرکن دئدیلر: "بو شه‌هردن کؤچوب گئتمه‌لی‌ییک". اونلار بوتون وار- یوخلارین، قیویر - زیویرلارین، پسه- پوسه‌لرین ساتیب یولا دوشدولر.

ها گئدیب هو گئدیب، اَز گئدیب چوخ گئدیب، اوزاق یوللاردان اؤترکن بیر دومبه‌له- دوز چؤله چاتدیلار. نه سو وارایدی نه آبادانلیق، نه مسجید، نه مسلمانلیق. اونلار آجییب، سوسوزموشدولار. نه قدر یئمکلری وارایدی یئییب قورتارمیشدیلار. وار- یوخ سولارینین سون دامجیسینا قدر ایچمیشدیلر. او یاخینلیقدا بیر گؤزل باغ گؤردولر، دؤرد دؤوره‌سی، یان یؤوره‌سی هوندور دیوارلارلا حیصار چکیلمیشدی. بیر طرفینده ایسه بیر آلاقاپی وارایدی. دئدیلر: "گئدیب آلاقاپی‌نی چالاریق، بیری بایيرا چیخار، بیزه یئمک- ایچمک وئرر".

فاطما ایره‌لی گئدیب آلاقاپی‌نی چالدی، آلاقاپی تئز آچیلدی. ایچه‌ری گیردی گؤرسون کیم وار کیم یوخ. بیردن بیره آلاقاپی باغلاندی. آلاقاپی در حال غئیب اولوب یوخا چیخدی. سانکی اصلا آلاقاپی یوخایمیش. آتا- آنا باغین بو تایيندا قالدیلار، قیزایسه دیوارین او تایيندا باغین ایچینده. آتا- آناسی باشلادیلا آغلاشماغا. چوخ آغلاشدیرلار، آه چکدیلر، اللرینن بیر ایش گلمه‌دی، علاجسیز قالدیلار، اومودلار کسیلدی. دئدیلر: "ایندی گون باتار، قورد- قوش گلر بیزی یئیر، نه اوچون بورادا قالاق؟ گون باتامیشدان گئدک بیر آبادانلیغا چاتاق". اؤز اؤزلرینه دئدیلر: اولاجاغا چاره یوخدور. قیسمت بئله‌ایمیش. بلکه ده فاطما او کیشی‌یه قیسمت اولاجاقدیر. سؤزونون آنلامی معناسی ائله باشینا گلن بو اولای ایمیش. سونرا یولا دوشوب گئتدیلر.

قیز دیوارین او تایيندا زار- زار آغلاییردی. او داها دا آجیخیب سوسوزلادی. دئدی: گئدیم گؤروم یئمک اوچون بیر زاد تاپا بیله‌رم. گئدیب باغ ایچره چوخ دولاندی. گؤردو چوخ یؤیوک، گئنیش، اوجسوز- بیجاقسیز جنته بنزر بیر باغ دیر، هر یان گؤم گؤی، دوم دورو شیریلتی‌اییله آخار سو، هوندور یام یاشیل آغاجلار، آغاجلار اوستده گؤزل سسلی بولبوللر، رنگ به رنگ، گؤزل قوخولو گوللر کی هر بیری اؤز محبوبون یاد ائدیر. باغین ایچینده گؤزل بؤیوک بیر سارای وارایدی. سارایا گیردی، اوتاقلارین هامیسینا باش چکدی. یاشام اوچون هر بیر شئی وارایدی. سارای‌ین هر یئری تر-تمیز، سلقه سهمانلی ایدی. هر یئره باش ووردو، هئچ بیر کیمسه گؤرمه‌دی. سارای‌ین ایچینه گیردی. اوتاقلارین بیرینده باشین آتیب یاتدی. یارین (صاباحیسی) سحر تئزدن یوخودان دوردو. یئنه ده گئتدی اویان- بویانا باش چکدی. گؤردو بوتون اوتاقلاردا، هم ده کی بؤیوک زال دا گؤزل، باهالی، ده‌یرلی فرش‌لر سالینیبدیر. نه باشینیزی آغریدیم، یاشاماق اوچون هر شئی وارایدی، اما ائو صاحیبی یوخ ایدی. گؤردو سارای‌ین بیر کونجونده بیر مطبخ واردیر، بیر آیری کونجونده ده بیر حامام وار ایدی. او حاماما گیریب، پالتارلارین سویوندو، جاناسینا یویوندی. یویونادان سونرا بیر دست گؤزل پالتار گئیدی. گوزگونون اؤنونده دوروب ساچلارین دارادی، اؤزونه عطیر ووردو، ساچینا گول تاخدی. اوز- اؤزونه دئدی: دوغوردان بیر گلینه بنزه‌ییرم. آی تانریم، قولاغیما گلن سؤز فاطما او کیشی‌یه قیسمت اولاجاقدیر- هاچان دوزه چیخاجاقدیر؟ بس منیم کیشیم هانی؟

فاطما، سارای‌ین ایچین، ائشیگین، هر یئرین دولاندی. هئچ بیر کیمسه‌نی گؤرمه‌دی. هر نه قدر سس سالدی، های-

کوی سالدی، هئچ بیر کیمسه‌دن جاواب گلمه‌دی. یئنه ده اوتاقلارا باش چکدی. سارای‌دا یئتمیش اوتاق وارایدی کی بیر- بیرلرینه یوللاری وارایدی. بیرینجی اوتاقدان باشلادی گزمگه. اوتاقلارین بیرینده قیزیل، لعل، جواهر، عطیر، آللی- گوللو گؤزل پالتارلار، نمودلو- یاراشیقلی آیاققابیلار. " یا ربیم، بو نه سیردیر، بو ائوین صاحیبی کیم‌دیر!؟" فاطما دئدی: "ایلاهی، بو ائوین صاحیبین یئتیر".

اوتاقلاری بیر- بیر گزیب دولاندی. یئدینجی اوتاغین قاپی‌سین آچیب ایچری گیردی. اوتاغا گیررکن گؤردو بیر نفر چارپایی‌نین اوزه‌رینده یاتیبدیر. اونا یاخینلاشدی، اوزونده‌کی ایپک پارچانی کنارا ووردو. گؤردو آی‌دان گؤزل- گؤیچک، گؤز اوخشار، اوره‌گه یاتان، اینسانی اؤزونه وورغون ائله‌ین بیر گنج اوغلان دیر. فاطما، بیر کؤنول یوخ، مین کؤنولدن اونا وورولدو، اونا وورغون اولدو. کؤنولدن اونو سئودی، عئشقی، سئوگیسی اوره‌گینه اوتوردو. نئجه دئیرلر محبت بیر بلا شئی دیر، گیریفتار اولمایان بیلمز. اؤز- اؤزویله دئدی: ایندی باشا دوشدوم، قولاغیما گلن سسین آنلام و معناسی ائله بو ایمیش. اونون اوستونده‌کی گوللو- چیچکلی، آللی- الوانلی یورغانی کنارا ووردو. باشیندان آیاغا اونو سوزدو. گؤردو، سانکی اونون قارنی‌نین بیر حیصصه‌سی جیزیلیب، سونرا اینه ایپله بخیه‌لنیبدیر. بو ایشه «اینه طبابتی» دئییلردی و قدیم زامانلاردا چین و اویغوروستان اؤلکه‌لرینده طبابت ساحه‌سینده دبدبه‌لی بیر ایش ایدی.

اوغلانین باشی اوستونده‌کی رف ده بیر تیکه کاغیز وارایدی. قیز اونو گؤتوروب اوخودو، گؤردو اوزرینده بئله یازیلیبدیر: "هر کیمسه بو اوغلانین باشی اوستده قیرخ گئجه- گوندوز اوتورسا، گونده بیر بادام ایپچی یئسه و بیر اوسکوک قدر سو ایچسه، دوعا ائدیب بو گنج اوغلانا دوغرو پوفله‌سه و هر گون اونون قارنیندان بیر اینه چکیب چیخارسا، قیرخینجی گون بو اوغلان آسقیریب، دیریلیب، آیاغا قالخاجاقدیر. قیز، اوغلانین باشینین اوستونده اوتوروب، اونا پرستار اولدو. او، گونده بیر بادام ایچی یئییردی، بیر اوسکوک سو ایچیردی، دوعانی اوخویوردو، اوغلانا دوغرو پوفله‌ییردی، اینه‌لردن بیرین چکیب اوغلانین قارنینین بخیه اولان حیصه‌سیندن چیخاریردی. باشینیزی آغریتمایییم، دوز اوتوز بئش گون قیزین ایشی بوایدی.

فاطما بو موددت ده چوخ اینجیییب، یورولوب، آجلیق و یوخوسوزلوق چکمیشدی. یورغون- آرغین قیزین داها طاقتی توکه‌نیردی، داها تاب و توانی بیتیردی. هئی دئییردی: "آی منیم اولو تانریم، داها نه ائدیم، نئیله‌مه‌لی‌یم؟ هئچ بیر کیمسه یوخدور منه یاردیم ائیله‌سین". اونون تکلیکدن، یالقیزلیقدان آز قالیردی باغری چاتلاسین.

فاطما اؤز سئوگیلیسین، گنج اوغلانی اوخشاییردی، اونون جامالین، گؤزه‌للیگین وصف ائدیب، اؤیردی. دئییردی: من، ائله بو گنج اوغلانا، کی منیم گؤزل یاریم‌دیر، قیسمت اولاجاغام. قیز، فیکیر عالمینه جومارکن، سارای‌دان ائشیگه چیخدی. گنج اوغلانی، جنته بنزر گؤزل باغی، گول- چیمنی، یام- یاشیل آغاجلاری، آرخین دوم- دورو شیریلتی‌ایله آخان سویونو، گؤزل اینجه قانادلی کپنک‌لری، خوش نغمه‌لی بولبوللری، بوتون وارلیغی، کاییناتی، اونونلا باغلی باشینین یازی‌سین نظردن کئچیردیردی. اسن یئل ساچلارین پوزغون ائدیردی، لاله تک اوزو قیزاریردی، خومار- خومار گؤزلرله باخیردی، گؤزل سس‌له، حزین- حزین، بو ماهنی‌نی اوخویوردو:

سو گلیر لیللندیریر
باغچانی گوللندیریر
منیم یاریم گؤزلدیر
دینمیرم، دیللندیریر

بو آن دا دیوارین دالیسیندان قاوال سسی، نئی سسی، چالیب اویناماق سسی قولاغینا چاتدی. گئتدی سارای‌ین دامینا چیخدی، باخیب گؤردو بیر دسته قاراچی گلیب باغدان ائشیکده، دیوارین او تاییندا اوتراق ائدیب، چادیر قوروبلار، چالیرلار، اوخویورلار، اوینایییرلار، یاللی گئدیرلر. فاطما اوجادان باغیردی: "آی آنا، آی بابا، آی باجی، سیزی آللاها آند وئریرم، اؤز قیزلاریزدان بیرین منیم یانیما گؤنده‌رین من تکی- تنهالیقدان، یالقیزلیقدان باغریم چاتلاییر، عوضینده هر نه ایسته‌سه‌نیز سیزه وئره‌رم". فاطما گئتدی بیر ایپ گتیردی، ایپین بیر باشین بیر یوغون هوندور آغاجا باغلادی. یوز تومن پول، بیر قدر قیزیل، جواهیر، پار- پالتار و بئلنچی زادلاری گتیریب بیر دسمالا باغلادی. سونرا دسمالی، ایپین او بیریسی اوجونا باغلاییب، دیوارین اوستوندن قاراچی‌لارا آتدی. اونلار بیر سیرتیق قاراچی قیزا اذن وئریب، یاردیم ائتدیلر کی ایپه دیرماشیب، اؤزون دیوارین اوستونه یئتیرسین. سونرا فاطما اونا یاردیم ائتدی کی ایپین واسیطه‌سی‌ایله باغین ایچنه گیریب یئره یئندی.

فاطما قاراچی قیزی سارایین ایچینه آپاردی. اونو یویونماق اوچون حاماما سالدی. سونرا گئییم وئردی گئیدی، یاخشی یئمک وئردی یئدی. دئدی: "من تک- تنهایام، یالقیزام، سن منیم مونیسیم، همدمیم اول". فاطما، سونرا اؤزونون باشینین یازی‌سین و طالعین اونا سؤیله‌دی. اما او گنج اوغلانین حاققیندا کی ئیددینجی اوتاقدا یاتمیش‌ایدی، هئچ بیر زاد دئمه‌دی. فاطما اؤزو تک باشینا او اوتاغا گیریب قاپینی دالدان باغلاییردی، دوعا اوخویوب اوغلانا دوغرو پوفله‌ییردی و هرگون اونون قارنینداکی اینه‌لردن بیرینی چکیب چیخاردیردی.

اما او قاراچی قیز چوخ بیجوو ایدی. گؤردو فاطما او اوتاغا گیریر، قاپینی دالدان باغلاییر و بیر ایشلره ال وورور. ظن ائتدی شوبهه‌سیز او اوتاقدا بیر زاد واردیر کی فاطما اوندان گیزله‌دیر. بیر گون سین- سین فاطمانی گودوب اونون دالیسیجا گئتدی. قاپی‌نین رزه‌سیندن باخیب قولاق آسیب ائشیتدی فاطما بیر دوعانی اوجادان اوخویور، سانکی بئلنچی بیر ایش گؤرور. او،

ایکی اوچ گون گوده- گوده گئدیب، قولاق آسیب، دوعانی اؤیره‌نیب، ازبرله‌دی.

اوتوز دوققوزونجو گون چاتدی. فاطما هله یوخودایدی. سحر چاغی تئزدن قاراچی‌قیز یوخودان اویاندی. گئتدی یئددینجی اوتاغین قاپی‌سین آچدی ایچری گیردی. گؤردو بیر گؤزل- گؤیچک اوغلان چارپایی‌نین اوزه‌رینده یاتیبدیر. قاراچی قیز کی بوندان اول دوعانی اؤیره‌نیب ازبرله‌میشدی، اوخودو، گؤردو اوغلانین قارنینین اوزه‌رینده بیر اینه واردیر، اینه‌نی چکیب چیخارتدی، اینه‌نی چکن آندا، گنج اوغلان تئز آسقیریب، اویانیب یوخودان دوروب اوتوردو. دئدی: سن کیم‌سین؟ سن هارا؟ بورا هارا؟ سن ملک سن، حوری‌سن؟ جین‌سن، پری‌سن؟ یا خود اینسان‌سان؟ قاراچی قیز دئدی: "من اینسانام، من بیر قیزام". گنج اوغلان سوردو: "سن بورایا نئجه گلیبسن ؟".

قاراچی‌قیز فاطمانین باشینا گلن ایشلری، اولایلاری، طالئعی، یالاندان اؤزونه نیسبت وئریب اؤز حاقیندا سؤیله‌دی و دئدی: منیم آدیم فاطمادیر. الی ایله فاطمایا ایشاره ائدیب اونو گؤستریب دئدی او دا منیم قاراواشیم دیر.

گنج اوغلان: "ایندی ایسه سن منیم حیات یولداشیم اولورسان می؟" دئدی: "راضی سان می؟" قیز سؤیله‌دی: البته کی ایسته‌ییرم، راضی‌یام. مگر بوندان دا یاخشی بیر زاد اولار می؟"

اونلار قوجاقلاشیب، بیر بیرین باغرینا باسدی. بو آن فاطما یوخودان آییلدی. گؤردو بوتون چکدیگی زحمت‌لر زای اولوب هدره گئدیبدیر. بیر آه چکدی، آهی قالخدی هاوایا. اللرین گؤیه ساری قالدیریب دئدی: "یا ربیم سن شاهیدسن! بوتون چکدیگیم زحمتلر زای اولدو، هدره گئتدی. بس او سس کی قولاغیما گلیردی دئییردی فاطما او کیشی‌یه قیسمت‌دیر- نه اولدو!؟ سونرا نه «هه» دئدی نه «یوخ»، قاراچی قیزا قاراواش اولدو. قاراچی قیز سارایین خانیمی اولدو و فاطمانی دا قوللوقچو ائدیب مطبخه یوللادی.

گنج اوغلان امر ائتدی شهری بزه‌دیلر، یئددی گنجه- گوندوز توی توتدولار و قاراچی قیزی اؤزو اوچون حیات یولداشی ائتدی. فاطما هئچ سؤز دئمیردی، یانیردی، یاخیلیردی، ائوین قوللوقچولوغون ائدیردی. گونلرین بیر گونو او گنج اوغلان ایسته‌دی سفره چیخسین. او یولا دوشن چاغدا آروادینا دئدی: کؤنلون هر نه ایسته‌ییرسه، سنین اوچون سوغات آلیب گتیریم؟" قاراچی قیز دئدی: منیم اوچون بیر دست اطلس (ایپک) پالتار آل کی قیزیلدان گوللری اولسون". او اوزون فاطمایا توتوب سوردو: سنین اوچون نه آلیب گتیرم؟"

فاطما دئدی: "منیم آغام، من هئچ بیر شئی ایسته‌میره‌م، جانین ساغ اولسون".

گنج اوغلان دئدی: " یوخ، اولماز، گرک سنین اوچون ده بیر سوغات آلام".

فاطما دئدی: "اولورسا، منیم اوچون بیر «صبیرداش» آل، بیر چینی گلینجک".

اوغلان ساغ اوللاشیب، یولا دوشدو.

اونون سفری آلتی آی چکدی. بو مددت قاراچی قیز بیر قودورغان ایته دؤندو، هئی هوروردو، فاطمانی سؤیوردو، یامانا باسیردی، اونو کؤتکله‌ییردی، اونا سیخما- بوغما وئریردی. فاطمانین آغلاماقدان ساوای چاره‌سی یوخایدی. اما هله ده مطلق اومودون الدن وئرمه‌میشدی. اؤز- اؤزوایله یاواش- یاواش یانیق- یانیق اوخویوردو:

فاطما ناچار آغلاما
پیس گون گئچر آغلاما
فلک باغلی قاپینی
بیر گون آچار آغلاما

او درد الیندن اود توتوب یانیردی. اوره‌گی غم- کدرله دولویدو. اونون سیرداشی، صبیر داشی، دیلداشی یوخایدی، اؤز دردلریندن دانیشیب یونگوللشسین، چاره و قورتولوش یولو تاپسین. باغین آلاقاپیسی دا اوزونه باغلی‌ایدی. چوخ آغیر گونلر سورووردو. اوزون آللاهین درگاهینا توتوب دئییردی، یاربیم:

کونلوم توتولوبدو بیری یوخ دیل بیلن اولسون
آچ بو قاپینی منزله شاید گلن اولسون

گنج اوغلان سفردن قاییتدی. او، آروادی اوچون سوغات آلمیشدی،آمما یادیندان چیخمیشدی کی ،فاطما اوچون سوقات آلسین. چؤلده پیادا اؤز باغینا دوغرو گلن چاغدا آیاغی په رتدو بیر داشا ده‌یدی. تئز یادینا دوشدو قارواش قیز تاپشیرمیشدی اونا بیر «صبیرداش» آلسین. قاییتدی شه‌هره دوغرو، موددت‌لر گئدندن سونرا شه‌هره چاتیب، بازار گئتدی. دوکانلارین چوخونا باش ووردو. چوخ گزدی، دولاندی، سوردو. اما آلماق اوچون «صبیرداش» تاپانمادی. سونرا یولو بیر آتئلیه‌یه دوشدو. اورادا بیر هئیکل تراش وار ایدی. گنج اوغلان اوندان سوردو:

- «صبیرداشی»نیز واردیرمی؟
- هئیکل تراش: منیم بالام، گؤزل اوغلان، «صبیرداشی» یوخ، بلکه «صبیرداش».
- گنج اوغلان: اوستاد «صبیرداشی» ایله «صبیرداش»ین نه فرقی می واردیر؟
- هئیکل تراش: فرقی چوخدور. من سیزین اوچون بیر «صبیرداش» تاپارام. یارین (صاباح) گلین آپارین. اوندا فرقین سیزه دئیه‌رم.
- گنج اوغلان: "یاخشی، هله‌لیک" دئدی.
- گوله- گوله، منیم بالام.

یارین گون گنج اوغلان هئیکل تراشین یانینا قاییتدی. «صبیرداش»ی هئیکل تراش‌دان آلیب پولون اؤده‌دی. «صبیرداش» بیر چینی گلینجک ایدی.

- گنج اوغلان: سیزه چوخ مینnت‌دارلیغیمی بیلدیریرم. اما دئییین گؤروم «صبیرداشی»ایله «صبیرداش»ین فرقی نه‌دیر؟

- هئیکل‌تراش: فرقلری چوخدور، یئردن گؤیه قدر. «صبیرداشی» اولماز. بوتون داشلار دوشدویو یئرلرینده سوسوبلار، دانیشمیرلار کی. «صبیرداشی» ائله آنلاملی، معنالی سؤز دئییل. آمما «صبیرداش» باشقا بیر زاد دیر، باشقا بیر سؤزدور چوخ آنلاملی، معنالی، قاوراملی، درین بیر سؤزدور. بو سؤز ایکی حیصه‌دن تؤره‌نیبدیر: «صبیر» سؤزو، «دؤزوم» آنلامیندا و «داش» شکیلچی‌سی کی اونون آخیرینا آرتیریلیر. «صبیرداش» بیر کیمسه یا بیر شئی‌دیر کی بیر باشقا کیمسه کیمی دؤزوملودور، صبری چوخدور، اونون اورک سؤزلرینه همدمی دیر، سیرداشی‌دیر، اونون سؤیله‌دیگی اورک سؤزلرین آنلایبر، باشا دوشور، اونو دویور، سئزیر.
- گنج اوغلان: من هئچ ده بئله بیلمیردیم، اوستاد.
- هئیکل تراش: بلی دئدیگیم سؤزلر عئین-ی حقیقت دیر ، هله دئیین گؤروم سیزدن کیم «صبیرداش» ایسته‌ییبدیر؟
- گنج اوغلان: ائویمیزده بیر قاراواشیمیز واردیر، قوللوقچولوق ائدیر. او مندن بیر «صبیر داش» ایسته‌ییبدیر، بیر چینی گلینجک. بلی اونون اوچون سوغات آلیرام.
- هئیکل تراش: سن سهو ائدیرسن. بو قیز قوللوقچو دئییل. او بیر آنلایان، دوشونن، ساوادلی اینسان دیر. او سیررلی بیر اینسان دیر.
- گنج اوغلان: فیکرین هاردادیر. نه دئییرسن. دئییرم او بیزیم قوللوقچوموزدور.
- هئیکل تراش: بئله بیر زاد اولا بیلمز. اوزون سؤزون قیساسی، من ده بو «صبیرداش» وارایدی، وئردیم. او چین اؤلکه‌سینده، اویغوروستان دا بیر اوزمان بیلگین هئیکل تراش الی‌ایله قایریلمیش بیر «صبیر داش» گلینجیک‌دیر. بونو بیل بو «صبیر داش»ی سنه تاپشیران آدام بیر آنلایان، دردلی، غم-کدرلی اینسان دیر. ایندی کی اونو آلیب دئدیگین قوللوقچویا سوغات آپاریرسان، اونو سینا، سیرریندان باش چیخارت. اونو گود، گؤر ایشی قورتاراندان سونرا نه ایش گؤرور. او گئدیب ائوین بیر کونجونده اوتوروب، اورک سؤزلرین، باشینین یازی‌سین، گؤردوگو ایشلری، گیزلین سیررینی بو «صبیر داش»ا سؤیله‌یه‌جکدیر. او بوتون اؤز باشینا گلن بدبخت‌لیکلرین سؤز آچاجاقدیر، اورک سؤزلرین اؤز «صبیرداش»ینا بئله سؤیله‌یه‌جکدیر:

«صبیر داش»، آی صبیر داش
صبیرلی‌یم، صبیرلی سن
پارتلاییم، یا پارتلایاسان؟»

سن بو سؤزلره قولاق آسیب ائشیدرکن، تئز او اولان اوتاغا گیر. اؤز قوللارین اونون بئلینین دؤوره‌سینه حلقه وور، اونو موحکم سیخ. ایم سن بو ایشی گؤرمه‌سن، او قیز درد، غم- کدر الیندن پارتلاییب، اؤله‌جکدیر.

بلی، گنج اوغلان ساغ اوللاشیب، یولا دوشدو. ها گئدیب هو گئدیب، آز گئدیب، چوخ گئدیب، بیر مددتدن سونرا اؤز سارایینا چاتدی. ائوه یئتیشن همین «صبیرداش» گلینجگی فاطمایا وئردی. اوغلان، هئیکل تراشین سؤزونه باخدی، گوده، گؤره او گئجه نه اولای اوز وئره‌جکدیر. فاطما ایشی قورتاراندان سونرا گئتدی مطبخی ده سیل سوپور ائیله‌دی. او بیر شام یاندیردی. اوتاغین بیر کونجونده اوتوردو، «صبیرداش»ی اؤز اؤنونه قویدو. باشین اؤز «صبیرداش»ینین اوزونه دایاییب هوککولدویه هوککولدویه زار- زار آغلادی، سانکی قان آغلاییردی. اوزون اؤز «صبیرداش»ینا توتوب دئدی: یاخشی سنی تاپدیم، سن منیم «صبیرداش»یم، سیرداشیم، دیلداشیمسان دینله، سؤزلریمی ائشیت:

ناله ائتسم، صبیرداشیم، یاریلار
دوشمنیمین، دوبردی ده، داغیلار

فاطما، اوشاقلیقدان باشینا گلن اولایلاری، چکدیگی زحمتلری، دردلرین، غم- کدرین، بدبختلیکلرین، بوتون اورک سؤزلرین باشدان باشا اؤز «صبیرداش»ینا دئدی. سؤیله‌دی کی نه جور مکتب یولوندا بو سس قولاغینا گلیردی "فاطما او کیشی‌یه قیسمت دیر!" سونرا اؤز شهرلریندن باش گؤتوروب قاچماقلاریندان، آجلیغیندان، یوخوسوزلوغوندان، پرستارلیغیندان، قاراواش اولماغیندان. ایندی‌یه کیمی باشینا گلن بلالارین هامیسیندان بیر- بیر اؤز «صبیر داش»ینا دانیشدی. یازیق قیز، هؤنکور- هؤنکور، نئیسان یاغیشی کیمی آغلاییردی. بنیزینی ایکی الینین ایچینده توتموشدو. اوموزلارینین آتیلیب دوشمه‌سیندن آرا بیر بورونونو چکدییدن بللی ایدی ایچینه قان آغلاییردی، یئر گؤی باشینا دولانیردی، اؤز طالئعینه فیکیرلشیردی. باشین قاوزاییب، اؤز «صبیرداش»ینین گؤزلرینین ایچینه باخیب، سؤیله‌دی:

«صبیرداش، آی صبیرداشیم
صبیرلی‌یم، صبیرلی‌سن
پارتلاییم یا پارتلایاسان؟»

فاطما بو سؤزلری سؤیله‌ین کیمی، گنج اوغلان تئزراق قاپینی آچدی، اوتاغا گیریب اللرین فاطمانین بئلینه حلقه ائدیب مؤحکم- مؤحکم اونو توتدو. «صبیرداش»ا دئدی: "سن پارتلا" «صبیرداش»پارتلادی و اونون قلبیندن بیر دامجی آل قیرمیزی قان ائشیگه پیرتلادی. قیز اؤزوندن گئتدی. گنج اوغلان اونو باغرینا باسدی، ساچلارین سیغاللادی، اوز- گؤزوندن اؤپدو، اونو آپاریب اؤز اوتاغیندا یاتیرتدی. نئچه آیدان سونرا فاطما اؤزونه گلیب اویاندی، یئریندن دوروب قوللارین گنج اوغلانین بوینونا ساریدی. اونلار قوجاقلاشیب، اؤپوشوپ، گؤروشوب، دانیشدیلار. فاطما دئدی: او سؤز کی دئییردی: فاطما او کیشی‌یه قیسمت اولاجاقدیر! تانری یازان یازینی هئچ کیمسه پوزا بیلمز. آتا باباللاریمیز نه گؤزل دئمیشلر:

صبیرایلن حالوا بیشر آی قورا سندن
بسله‌سن اطلس اولار توت یاپراغیندان

یارین گون، سحر چاغی، اوغلان امر ائتدی قاراچی قیزین ساچلارین بیر قاتیرین قویروغونا باغلادیلار. قاتیری شاللاقلاییب، ووروب قوپالاغین گؤتوردولر. قاتیر، موزالان کیمی سورعتله گؤتورولوب، چؤللرده، تپه- دره ده دلیجه‌سینه قاچیردی. قاراچی قیزین باش- گؤزو، اوزو، قول- قابیرقاسی، قارین- قاسیغی، داش- کسسک‌لرین، چیر- چینقیلین، تور- تورپاغین، تیر- تیکانلارین اوستونه سورتولرکن، بودارلاشیب، تیکه- تیکه اولدو.

اوغلان امر ائیله‌دی شه‌هری باشدان باشا بزه‌دیلر، چیراغلاری یاندیردیلار. بوس- بوتون، یئددی گون، یئددی گئجه شنلیک ائدیب اونونلا فاطمایا توی توتدولار. اونلار عؤمورلرینین سون گؤنلرینه قدر شاد و خوشبخت یاشادیلار، قوجا قاریدیلار.

تانری دان دیله‌ییم بودور کی اونلار آرزیلارینا چاتان کیمی سیزده اؤز ایستکلرینیزه چاتاسینیز.

گؤی‌دن اوچ آلما دوشدو، بیری منیم، بیری سیزین، بیری ده ناغیل دئیه‌نین.

سیز ساغ، من سالامت

خبرلر، چؤزوملر، اولایلار

اوستاد شهریار ین ایلنجه سی(کنگره سی)

اوستادشهریارین صنعت دونیاسینی آراشدیران بیر گونلوک علمی ادبی ایلنجه کئچیریله جکدیر. بوایلنجه ده ، اوستادین تورکجه شعرلری ، آیری ایری شعرلرینده اولان وطن ، قادین ، ایسلامی اینقیلاب ، عیرفان، وباشقا- باشقا عونصورلر باره سینده مقاله لر اوخوناجاق. بو ایلنجه سنندج شهرینن کوردستان دانیشگاهیندا کئچیریله جکدیر.ایلنجه اوردیبهشت آی نین ۱۰ دا و کوردیستان دانیشگاهی نین مولوی آدینا آمفی تاتریندا کئچیریله جکدیر.اومید کی بو کیمی میللی توپلوملار آیری_آیری میللی شخصیتلریمیزه ده یارانسین

سالانه یک میلیون و۴۰۰ هزار نفر به زیر خط فقر سقوط می کنند

تدوینگر نقشه فقر از روند روبه افزایش جمعیت زیر خط فقر کشور خبر داد و گفت : در سالهای اخیر جمعیت خط فقر در کشور سالانه ۲ درصد رشد داشته و سالانه یک میلیون و۴۰۰ هزار نفر به زیر خط فقر سقوط میکند. دکتر حسین راغفر در گفتگو با مهر با بیان این مطلب که خط فقر در ایران باید بر اساس درآمد روزانه ۲ دلار در نظر گرفته شود و برای استان تهران خط فقر به مراتب بیشتر از درآمد ماهیانه ۸۵۰ هزار تومان (برای یک خانواده ایرانی) است،

اطلاعات استادان کمتراز دانشجویان است

رئیس انستیتو روان پزشکی تهران در همایش نگرشی بر مشکلات رایج دانشجویی گفت: بر اساس نتایج یک پژوهش، اطلاعات بسیاری از استادان ازدانشجویان کمتراست.

دکتر جعفر بوالهری افزود: بخش عمده ای از استادان دانشگاهها از جمله خود بنده ، باید باورکنیم که اطلاعاتمان در برابر دانشجوی امروزی که دارای هوش ، توان و فراست بالاست و مطابق تحوّلات روز دنیا پیش میرود، صفراست. استاد دانشگاه تهران بیان کرد: این در حالی است که برخی دانشجویان از اینکه بعضی استادان هنوز جزوه های درسی ۲۰ یا ۳۰ سال پیش را در کلاس تدریس میکنند گله دارند.

تابوت نظام سرمایه داری مرده در خیابانهای برلین

صدها هزارنفر در آلمان، تابوتی را که به گفته تظاهر کنندگان، نماد نظام سرمایه داری مرده است، درخیابانهای برلین باخود حمل میکردند. آنها در اعتراض به گرد هم آیی سران ۲۰ کشور صنعتی جهان.میتینگ سراسری در شهربرلین براه انداخته، تابوت چوبی ای را با دسته گلهایی بسیار زیبا تزئین کرده و درخیابانهای شهر گردانده و دریکی از میدانهای شهر به خاک سپردند.آنها همچنین در پلاکارتهایشان نوشته بوند : نظام سرمایه داری دیگر مرده ای بیش نیست، آنرا دفن کنید و نظام دیگر مالی را برای مردم جهان تنظیم کنید.

زندگی در گورستانها

سازمان مرکزی آمار در مصر اعلام کردبیش از دو میلیون مصری در گورستانهای شهر قاهره زندگی می کنند که علت اصلی آن افزایش جمعیت و اوضاع سخت اقتصادی در این کشور است.این افراد در ازای نظافت مقبره های خانوادگی و نگهدار از آنها در این مقبره ها زندگی میکنند. ودر مناسبتهای مختلف در انتظار بستگان افراد فوت شده می مانند تا از آنها کمک دریافت کنند.

میرحسین موسوی:

«در رابطه با مسئله زبان، گاهی ممکن است نگاه بسته به این قضیه داشته باشیم و هرچه مغایر با سلیقه شخصی خودمان است را تهدید ببینیم. نگاه دیگر این است که ما کمی عمیق تر نگاه کنیم تا متوجه باشیم که با مسئله زبان به عنوان یک پدیده زنده که ریشه تاریخی دارد باید برخورد کنیم و نمی توانیم با آن آمرانه روبه رو شویم و زبانی را جایگزین زبان دیگر کنیم.»

خالق شاعیری بختیار وهاب زاده

ائل اغلو

کیملیگینی اونوتمادی کامانچا
اینیلده‌دی اوره‌گینده خلقیمین
تئللرینده دالغالاندی گؤی «تیمزا»
قانادلاندی دیلگینده خلقیمین
آرشا سیمه ایلیشدیکجه یانیخار
اوره‌کلردن دامار ــ دامار قان آخار
نئچه شیرین ــ نئچه فرهاد عشقی وار
چاتا قلانمیش بیله گینده خلقیمین
کامان چکیر آیریلیغین دادینی
یاخین بیلیر اؤزگه‌سینی، یادینی
دادماق اولور قارداشلیغین دادینی
بول دوزوندا، چؤره‌گینده خلقیمین

قم هاواسی چالیرسادا زامانا
سئوینجلریم سیغیشمایییر، کامانا
بیرگون اولار، اوره‌ک دولو کامینا
قوجا لاریق گره گینده خالقیمین (ائل اوغلو)

یوخاریداکی شعرلری یازدیغیم ائله بیل دونن ایدی، ۲۸– ایل اؤنجه . او گون آخشام اوستو، اینقیلاب مئیدانیندا راستلاشدیغیم بیر دوست منه بیر کاسئت هدییه ائتدی . آپار ائوده قولاق آس بختیار وهاب زاده نین "کامان ناله سی" شعریدیر لاپ تزه جه دئییب – دئدی.

هله اؤتن سی گئجه یازدیغیم " قوربت آخشامیندا " باشلیقلقی چارپارا شعریمین حال- هاواسی باشیمداایدی کی ، او اونودولماز دوست بختیارین او شعر کاسئتینی منه وئردی .گئجه له میشکن ائوه چاتدیقدا هر نه دن اول کاسئته قولاق وئردیم . سؤزومو دوزگون چاتدیرا بیلسه م ،آنجاق دئیه بیلرم کی، دونیام دییشیلدی ،باشیمدان توستو قوپدو، بختیارین میصرعلری منه اود ووردو- اودلادی اوگئجه. قه هر منی بوغا- بوغا اؤز دویغولاریمی یوخاریداکی قوشماملا کاغاز اوزه رینه گتیردیم . سونرا بختیارین کامان ناله سی شعرینی بیرداها دینله دیم و اوره ییم توختایانا قدر آغلادیم . دئمک ،اینگیلیستان اؤلکه سینده ، تئمزا چایی نین ساحیلینده آذربایجان گئجه سی کئچیریله ن بیر موسیقی سالونوندا ، آذربایجانین مشهور کامان اوستاسی هابیل علییئو کاماندا آپاردی سئللر سارانی هاواسینی ائله یانیقلی چالیر کی، سالوندا اولان آذربایجانلیلار بوتونلوکله کامانین سیزیلدایان تئللرینه قوشولوب ، سیز – سیزی آغلاییرلار. سالوندا ، تاماشاچیلارین آراسیندا اوتورانلارین بیری (تبریزلی بیر اؤیرنجی دانشجو) قاباقجادان بیر گول چلنگی باغلایب، و اونون اوستونده اولان کارت دا آذربایجانیمیزین قوجامان شاعیری" هاشیم طرلان" ین ((اولدوزلاری سایا- سایا / اینسان اوچوب قوندو آیا / منیم بوتایدان او تایا / نئیچین چاتمیر الیم آراز .)) شعرینی ده یازمیش و هابیل کانسئرتینی قورتاراندان سونرا، آپاریب سئنده گول چلنگینی هابیل–ه وئریر . هابیل سئن آرخاسیندا گول چلنگینین اوستونده اولان کارتی اوخویانداایسه، هاشیم ترلانین او بیرجه بندشعری اونو چوخ- چوخ کؤوره لدیر ، هابییل گول چلنگینی سئوینجک آپاریر و اونونلا بیرگه ، کئچیریلمکده اولان آذربایجان گئجه سینین شاعیری بختیار وهابزاده یه هدیه ائدیر هابیل: آی بختیار بو گول چلنگینی تبریزلی بیر گنج منه وئردی، اوستونده کی کارت دا بیر پارچا نیسگیللی شعری ده واردی . بختیار او بیر بند شعری اوخویوب ،کؤوره لیر وگئجه نی تئمزا

ساحیلینده سؤزو گئدن کامان ناله سی پوئماسینی یازیر .ائله اونون صاباحیسی، همن تبریزلی اؤیرنجی ده شعری بختیارین اؤز سسیله لئنته یازیر و اؤزر ایله تهرانا گتیریر.

او آخشامدان بری منده بختیار و اونون شعر دونیاسینا قیریلماز بیر اونسیت یاراندی ، سونرا اونون چاپ اولموش اثرلرینی خاص بیر ماراقلا اوخودوم ،داها سونرا، بختیارین تئهراندا چاپ اولان "پاییز دوشونجه لری" آدلی شعرلر مجموعه سینه اؤن سؤزده یازدیم ، اونونلا اوستاد شهریارین مراسیمینه گلدیکده، تهراندا دوستلارلا بیرلیکده کؤروشوموزده اولدو. یوخاریدا گلن قوشمامی اونا اوخودوم اؤز شاعیرانه دویغولارینی : شاعیر اولان دردسیز اولماز ، هامیمیزین دردی وطن دردی — ائل دردی دیر دئدی .....

. بوگون شرق شعرینین سؤنمز اولدزلاریندان اولان بختیار داها دونیاسینی دییشسه ده، اونون یوزلرله قلم اثری بشریت تاریخینده یاشایاجاقدیر. ایستردیم اونون دایانیشیندان دا بیر اؤرنک گتیرمیش

اولام. بلکه ده فایدالی اولا بیلدی بو خاطیره لر.

بختیار وهاب زاده بیر زامانلار، باکی دانیشگاهیندا تدریس ائتدیده ایشدن آزاد ائدیلیرو اوزون واخت بئکارقالیر. چوخ آغیر شرایط ده یاشاییرمیش کی،اونون دوستلارینین بیری عالیمین مادی چتینلییینی بیلیب ، اونون گؤروشئنه کئدیر. او دوست بختیاردان ایزن آلمادان آذربایجان پرزدئنتی نین یانینا گئدیب ، اوندان ایسته ییر کی، بختیاری ایشه گؤتورتسون .گویا پرئزدنت مؤوضونو موسکوایله آرایا قویور و اورانین دا ریضایتینی آلیرو همن دوستا خبر دئییر کی ، بختیارا دئه کی ،پرزدئنتلیه بیر عریضه یازیب ، گتیرسین و گلسین بیرآز دا من اونو دانلاشدیریم ، ایشینین ده حؤکمونو وئریم گئتسین تدریسله مشغول اولسون.

او دوست بو سؤزو بختیارا چاتیریر، بختیار عریضه نی یازیر و قاباقجادان تئلئفونلا واخت آلماقلابرابر پرئزدئنتلییه گئدیر. پرئزدئنتین مخصوص سئکرئتری : پرئزدئنت سیزی گؤزله ییر بختیارمعلیم- دئیه، پرئزدئنت ین ایش اوتاغینا ساری ایشاره ائدیر . بختیار سئکرئترین موشایعتیله پرئزدئنتین ایش اوتاغینا ساری یؤنه لیر، او،پرئزدئنت اوتاغی نین قاپیسینی دا چالیر و قاپینین دسگیره سینه ال آتیر،آممما، الی دسگیره ده قالیر، قاپینی آچمیر و الینی دسگیره دن چکیر و باشینی آشاغا سالیب ، دینمز- سؤیله مز پرئزدئنتلیین سالونوندان ائشیگه چیخیر و بیر باشا ائوینه ساری قاییدیر.ایره لی گونلر پرئزدئنته وسادت ائدن دوستو ، ماجرانی پرزدئنت دن ائشیدیر و بختیارا زنگ ائدیر ، بو نه ایشدی کی سن گؤردون بس نییه پرزدئنت اوتاغی نین قاپیسنی چالیب قاییدیرسان — دئییر. بختیار: من بوگؤروشو یالتاقلیق حئساب ائتدیم ، آغیر شرایط منی یالتاقلیغین آستاناسینا دک آپاردی، آممما من آستانادان ایچری گیرمه دیم .چتینلیکدن یالتاقلیغا پناه آپارمادیم. پرئزدئنته دئیین کی، بختیار دئییر شاعیر یالتاق اولماز .اودورکی من گئری دؤندوم .گویا پرئزدنت بختیارین سون سؤزونو ائشیدن کیمی ، اونون گؤروشونه گئدیب ، شاعیرین آستاناسیندان گیریر، من سنین کیمی سؤزونون اوستونده دوران شاعیرین آستاناسیندان اؤزوم گیره رم دئیب ، شاعیری اؤپور و سونرا بختیار ایشه قاییدیر.

دوغرودان دا، ائله اصیل شاعیرائله بئله اولمالیدیر. بختیار وهابزاده آذربایجان رئسپوبلیکاسی نین ۲۰ —نجی عصرده یئتیردیکلرینین بیری دیر .او بؤیوک بیر آکادئمیک وفیلولوژق ، امکدار علم خادیمی ، پرفئسسور ایدی. آممما بؤیوک عالیملر عرصه یه چاتدیران آذربایجان خلقی داها آرتیق بختیار وهاب زاده نین شعرلی ایله ماراقلانیردی. او شعردونیاسینی هئچ نه ایله دگیشمه دی، حیاتینی دگیشنه دک شعره و داها دوغروسونو دئسه ک موختلیف صنعتلرله مایالانان توتارلی شعر دونامیزا یورولماز بیر عسگر، بیر سرکرده اولدو . او یازدیغی میللی شعرلری ایله ۲۰۰ دن آرتیق خالق ماهنیلاری نین مولیفی اولدو .آذربایجان چاغداش شعر آنتوگییالاریندان، کلاسیک آذربایجان خالقینین آجی طالعینه کؤچن و تاریخ صحیفه لرینه اعتیبار وئرن پوئمالارین موالیفی اولدو . چاغداش و کلاسیک شعرین هریؤنلو و بؤیوک نظرییه چیلرینن اولدو. او نون اینجه روحو گوبود عمللری هئچ واخت اؤزونده ساخلاشدیرمادیغینا گؤره، همیشه اعتراض شاعیری اولدو . اودورکی هئچ واخت حؤکومتلرین خوشونا گلمه دی.او آذربایجان ادبیاتینین ایره لیله ییشینده بؤیوک رول اویناپانلارین بیری اولدو. یقین کی همیشه حقیقتلری اولدوغو کیم یاشادان تاریخ، اونو اولدوغوکیمی ساخلایاجاق. یولو داواملی اولسون.

دونیا فیکیر دونیاسی‌دیر (حسین عارف)

کوچورن: س- ائلدار

«یاخشی شعر روحو جانلاندیرماق ایچون ان قووتلی واسیطه‌دیر».(کانت)

گوزه‌ل شعری ایلهام اودو یارادیر، سئحیرلی افسونلو ایلهام. یارادان بهره‌لی خیال یوکسک قابلییتینی شعرده تجسم ائتدیریر. طالعین بخششی‌دیر بو عالی نعمت، اؤتن ایلنجه دئییل. شاعیر لیگه «پئشه» دئمک گناه‌دیر، او بخت دیر، آیری قسمت دیر؛ پئشه اؤیره نیلیر، شاعیر دوغولور. اوندا نه‌دیر شاعیرلیگین معیاری، نه‌دیر اونو باشقالاریندان سئچه‌ن؟ شاعیر عادی آدام لارین همیشه گؤردو کلرینده یئنی معنالاری گؤروز. اونون قلبی‌نین گؤزو گئرچک لیگه داها ده‌رین نفوذ ائدیر. حیاتین آخارنیدا ماهیتی، مهم اولانی داها یاخشی سئچیر. اوره‌یی‌نین دویدوغونو طبیعی دویغولارینی اؤز دیلینده، آهنگینده جانلاندیریر. دویغولارین موسیقیلی دیلینده یاراتدیغی اثرینه نجیب ساده‌لیک گتیریر. گؤزه‌ل لیگین ساده‌لیگی ازه‌لده‌ن بری صنعتده بدیعی معیار سایییلیب. بومعیارلا اؤلچولنده حسین عارف شعری یوکسکده دورور. یاریم عصره یاخین اولور شعرین بیر یوکسه‌لیش یولوکئچیب، اوره‌ک‌لری افسونلاییب. شاعیرین گنج چاغلارنیدان ائل شهرتی قازانماسی چوخلاری‌نین یادیندادیر. صمد ووغونون بسله‌دیگی بؤیوک امید، یادداشتلاردا یاشاییر.

اینانمیشدی وورغون اونو شاعیرلیک استعدادینا، دؤنه ـ دؤنه اینانمیشدی تمیز بیر ائل نفسینی گه‌تیرمیشدی گنج شاعیر شعریمیزه. سؤزده فیکیرده طراوت، اورژینال بدیعی‌لیک، تزه جیغیر گتیر میشدی. شعرده یاشاماق، شعرده یاشاتماق ـ بو آمالی گتیرمیشدی اؤزوایله. اوزامان چوخ گنج ایدی عزیز شاعیر، آنجاق حیات اونو چوخ سینامیشدی. وطن ساواشیندا، اؤلوم ـ قالیم ساواشیندا قابلیت قازانیب قاییتمیشدی. سونگونو قلمله عوض ائتمیشدی؛ رنج زحمتی، محبتی، حیاتی جوشغون ایلهام‌لا ترنم ائدیردی. ایندی صلحون کئشیگینده دورموشدو، بوتون بشری باریشا چاغیریر، ساواشا ده‌رین نفرت اویادیردی. اونون «من صلحه سس وئریره‌م» شعری صلحدن یازیلان شعرلرین ان یاخشی‌سی سایییلیردی (بسته‌کار سعید رستم اوو بو نغمه یه گؤزه‌ل موسیقی یازدی. بولبول اونو عوضسیز اوخویوردو؛ سسی یئنه قولاق لاردان گئتمه‌ییب). موضوع‌لاری گئتدیکجه زنگین له‌شیر، کیچیک، یاخود ایری حجملی اثرلرینده بدیعی کشف‌لری دایم آرتیردی.

حسینین مشاهده حساس‌لیغی، عادی‌ده غیرعادی‌ده دویماغی گنج لیکدن اوندا میل ایدی. شاعرانه فیکری، معنانی حیکمت ایله ساده بیچیمده جانلاندیرماق مهارتی اسلوبونون آنا خطی اولموشدور. شعری‌نین جاذبه قووه‌سی اونا سایسیز قده‌ر اوخوجو قازاندیردی ماهنی لاری مغنی‌لریمیزین، اوستاد عاشیق لاریمیزین ایفاسیندا ائلده‌ن ائله یاییلدی. آنجاق او ماهنی لار تکجه موسیقی ذووقونو اوخشاماق‌لا محدودلاشمیر، شاعیرین غزللرینده شعریت، مئلوریک آهنگ، رسام بویالاری کؤنول آچان بیر گؤزه‌ل لیک یارادیر. مثلاً ائله حسینین «شعر دئییل می؟» ماهنی‌سینی خیالینیزا گتیرین (اونو گول آغا ممداوو ملاحتله اوخودو). بو شعری شاعیر قلمی، بسته‌کار نت‌لاری، رسام فیرچاسی بیر وحدت‌ده بیرلشنده یارادیب، اونون هر سطرینه باهار نفسی، طبیعی پوئزییا آشیلانیب. شعرده موسیقی، شعرده منظره رسمی-نین نمونه‌سی دیر بو اثر. حسیین‌ده نادر منظره یادداشتی اثره خصوصی کولوریت وئریر. بوردا رسم ائدیلن نئچه پارچانی کتانا کؤچورمک اولار: «... ایوانا ایله‌ن چارپاز بوداقدا، بولبولون نغمه-

سی شعر دئییل‌می». فیرچا اوستاسیندا لایق منظره! رسام خیالینی چه‌که‌بیله‌جک باشقا سطیرلره یاخیندان باخین:

سئیر ائله حوسنونو گؤی‌ده دورنانین،

قایادا ککلییین، گؤلده سونانین.

آینابند اوقاق‌دا گلین آنانین

شیرین لای ـ لای سه‌سی شعر دئییل‌می؟

شعرده باهار طبیعتی انسانین حیات فشقینه روح وئره‌ن فسون‌کار گؤزه‌ل لیک جانلانیر:

ده‌رده موروق ده‌ر، دؤشده چییه‌لک،

گاه یاغیش خوش گه‌لیر، گاه سرین کولک.

یاش اؤتور دونیادان دویمایین اوره‌ک،

یاشاماق هوسی شعر دئییل می؟

بئله شاعرانه شعرین وارلیغی، البته طبیعی ایلهامدان دوغور. شعرین طبیعی لیگیندن باشلانیر شعر گؤزه‌للیگی، شاعیر دوغولانین صنعت کارلیغی. بیر صنعتکار شاعیر کیمی حسینین نفوذو سرعتله آرتدی. اوستادینی آنا ـ آنا اوستاد اولدویئنی یازان گنج لره. «یول دا» شعرینده اونودولماز اوستادی‌نین نورانی اوبرازینی محبت‌له جانلاندیردی. وورغونون وطنه ووغون اوغوندان صحبت آچدی داستانیندا، شاعیرله خالقین آیریلماز وحدتینی تصویر ائتدی. پوئمانین قهرمانی خالق روحونا صداقتلی بؤیوک شاعیر تیمثالی دیر:

هانی ائله شاعیر، ائله بیر هنر،

عصرین نفسینی او دویا بیلسین؟

هانی شعریینده ائله بیر اثر،

عالیم ده، فه‌له‌ده اوخویا بیلسین؟

عصرین نفسینی او دویا بیلسین؟

«یولدا» پوئماسی صمد وورغونو خالق وارلیغی‌نین معنوی سیموولو کیمی شعر دیلینده معنالاندیردی.

سونرالار شاعیرین یارادیجیلیق آختاریش لاری‌نین بیر قولو تاریخه ـ دیلقم دونیاسینا دوغرو اوزاندی. توپلادیغی معلومات‌لار دیلقم حاققیندا پوئما یازماق نیتی اویاتدی. مطبوعات‌دا پوئمادان پارچالار درج ائدیلنده گئنیش ماراق دوغورموشدو. اوول‌لر حسیین شعرینه طبیعتاً خاص اولمایان فاجعه نت‌لاری سسلندی بوردا، اوخوجونو غملندیردی. ناکام عاشیق یحیی، نئچه دیلقم، اولماسیندان، کدرلی محبتیندن غملی حیکایت باشلادی. نییه غمه چئویرمیشدی. اوزونو، نه ایدی دامان اوره‌یینه شاعیرین؟ عارف هله ساغ سالامات یانیندا ایدی، «دیلقم» چوخ به‌یه‌نیردی؛ اثری تاماملاماغی دیله میشدی آتاسیندان، عارفدن سونرا «دیلقمه» شاعر بئله حزن‌لو سؤزلر یازدی؛ «... عارف گئده‌ن حسیین عارف اوغلونا سلسله شعرلر حضر ائتدی؛ شاعیر کدرینی اوخوجو بؤلدو. عاریفین خاطیره‌سینه یازیلان «ناتوان» پوئماسیندا بو جهتدن شاعیره‌نین طالعینی اؤز طالعینه نبزتدی. آنجاق وورغون یاخشی دئییب: «نعمتسه‌ده گؤزه‌ل شعیر، شاعیر اولان غم‌ده یئییر». شاعیر یارادا ـ یارادا غم ـ کده‌ره اوستون گه‌لیر قلمله. سوسماری حسین عارقین شعر ربابی‌نین آهنگی، ایلهامی الیندن توتدو، یازماقدان یاراتماقدان یورولمادی!

اونون شاعیر وارلیغیندا اودو سؤنمز صنعت عشقی یاشاییر. هاردان باشلانیب بو عشقین توکنمز، ازه‌لی حیات چشمه‌سی؟ آنا طبیعتدن ـ آنا تورپاق‌دان، معنوی کؤکلرین درین لیگیندن، عؤمره معنا وئره‌ن یورد سئوگی‌سیندن. صنعت سیرلرینه، ائستیتک ذوق طبیعتدن گلن صاف گؤزه‌ل لیگی فیلسوف کانت بئله قیمت لندیریب: «نجیب، یاخود گؤزه‌ل ساده‌لیک اؤزونده طبیعتین مؤهورونو داشییییر». فیلسوفون بو فیکرینی حسینین شعریتینه تطزبیق ائتمک یئرینده‌دیر. دوغما طبیعتین شاعیر سیرداشی، خیالی قانادلاندیران بو مؤعجوزه‌لی عالمه الفت، انسیت باغلادی. اوشاقلیق‌دان اونا حئیران لیق دویدو، بو حئیران لیق همیشه یاشاتدی. آذربایجان تور پاغینی یورولمادان دولاشماغی دونیا سیاحتیندن اوستون توتدو. سیئرینه دالدیقجا آنا تورپاغین، اونایئنی‌ده‌ن وورولدو، حسونه یئنی ـ یئنی شعرلریازدی. بعضاً قلبده‌ن آجیدی طبیعته ـ اونو اسراف ائده‌ن‌لرین اوزونده‌ن ایندی یوخسول طالعینه آجیدی. «طلبات طبیعتی اؤز احتیاج لاری اوچون استفاده ائتمه‌یه اونون حدودلارینی پوزماغا، اونو طاقت‌ده‌ن سالماغا، بیر سؤزله، اونو محو ائتمه‌یه یؤنه‌لیب». دئییردی هگل. ائله‌بیل هگل بوگونو اؤنجه‌ده‌ن خبر وئریردی. بوگون طبیعتی استثمار ائتمک گؤرونمه‌میش مقیاس آلیب. اکولوژی بؤحردان ایندی نه قده‌ر هیجان، تشویش دوغوروب. شعریمیزده بو هیجان

نت‌لاری اؤز عکس ـ صداسینی تاپیب. حسیین عاریفین بو قبیل ده‌ن اولان گؤزه‌ل شعرلریندن تکجه بیری‌نین اوزه رینده دایانماق کفایت‌دیر. «بیر داغ که‌لی یارالادیم زیروه‌ده» اثریندن صؤجهت گئدیر. شاعیرین همین اثری دویغولو اوخوجولارا بیر فاجعه درامی کیمی گوجلو تأثیر باغیشلاییر. اووچولوق ائتدیی و اخت لار آغیر یارالادیغی داغ که‌لی‌نین هلاک اولدوغو صحنه‌نی مهارت‌له جانلاندیریب. داغ لارا پناه گتیرن بو مغرور حئیوانی قانا بویاماق اووچونون اؤزونو نئجه ساربسیدیب!

اونا نئجه حاییفسی لانیب یاراسی‌نین دهشتینده‌ن اؤز اوره‌یی یارالانیب! گوناه حیسی، پئشمان‌لیق دویغوسو ـ بوشعرین مغزی ـ جانی دیر. داغ که‌لی‌نین جانلییا اوغراشدیغی حالی خصوصاً قاباریق وئره‌نده بو حیس داها ده‌رین‌لشیر. انصاف، شفقت حیس-لرینه قووشور، مهم معنوی ماهیت قازانیر:

اؤز حالینا تکجه اؤزو آغلادی

کیمی وارکی، کیم دایانا یانیندا

دیل اوزادیب نم تورپاغی یالادی،

سومو کئچدی خیالیندان بو آن دا؟

دوداق یانیر، یاناق یانیر، اوز یانیر

بولودومو، دومانی می ایله سین

بویلاندیقجا باخیش یانیر گؤز یانیر

بویانغی‌یا سئل‌لر سولار نئی‌له سین.

آغیر ـ آغیر دارتیب بوکدو دیزینی،

مونجوق لاندی کیرپیک‌لرده دونان تره.

ایندن بئله توز باساجاق ایزینی،

ایندن بئله نه یوروش‌وار نه سفر.

اتارده دراماتیزم سونلوقدا آرتیر: سن دئمه بوگوناهین حاییفینی طالع اوندان آلاجاقمیش. بو اعتراف انسان‌لاری قان تؤکمکدن ساقینماغا چاغیریشی گوجلندیریر:

بیرده‌ن ـ بیره ائله چیریدی اؤزونو،

ساغ بوینوزو قوپوب قالدی قایادا.

ای حسیین مختصر ائت سؤزونو،

بو قان سین توتمالیدی توتدودا.

شاعیر بو اثرلرین مطیعینه سونرالاریازدیغی «یاش آلتمیش دیر» شعرینده یئری گه‌لنده توخونوب. آنیلان شعر حقیقتاً یوکسک بوئتیک گؤزه‌ل‌لیک، مودریک لیک نمونه‌سی دیر. حسیین عارف بوردا عؤمور یولونو، حیات کیتابی‌نین فصیل‌لرینی خیالیندا گؤز اؤنونه گه‌تیریب. آلتیمیشین زیروه سینده‌ن اؤز طالعینه بویلانیب، آجی‌لی ـ شیرین‌لی خاطیره‌لری یئنی‌ده‌ن یاشاییب یئنی‌ده‌ن دویوب. یئنه یادا سالیب بوردا بیر واخت اووچو اولدوغونو. داها داخیلی بیر قووه تؤبه ائتمه‌یه ذوق ائدیب. (بیزه حاکیم اولان قووه جان ائوینده ساکن لشن ویجدان دیر)؛

آمارال قانریلیب بویلانما گئن‌ده‌ن

آجویور گؤزومون قاچما اؤنون ده ن

داغ که‌لی یانین‌دا خجالتم من

اویخونو پوزاندا اویخوم قاریش‌دی

گلین حالال لاشاق اووچو دوست لاریم

من اووچو دئییلم یاش آلتمیش دی.

آلتمیشی کئچشه بئله حسیین عارف قوجالماغا تله‌سمیر، اوره-یندە مین ـ مین آرزولاری‌وار. کؤنول وئردیگی شعر ایلاهه سینه همیشه اولدوغوکیمی صادق دیر. شعریت‌له نفس آلیر، یارادیر، صنعتدن آیری تمنا گؤزله‌میر. عینی زاماندا فولکولور صرافی دیر، خالق یارادیجی لیغیندان درس دئییر؛ گؤزه‌ل دیرلی اثرلر، مقاله‌لر نشر ائتدیریب. عاشیق‌لار بیر لیگینه رهبرلیگی سایه‌سینده بو صنعت ایندی اویانیش دؤورو کئچیریر. اولو سازین شهرتینی نئچه ـ نئچه دیارا یاییب. بوتون بونلارلا بیرلیکده حسیین عارف چوخ اوخونان، سئویلن، شاعیر دوغولان طبیعی شاعیردیر.

شعر یمیز

حسین عاریف

یاستیغین یونگول اولسون
(آشیق قشم اوچون)

ایله چال تیللی سازی قلبیمیز تیل-تیل السون
فیکریمیزدالغا-دالغا دویفوموزسل -سل اولسون
اوداسن منه حسرت بوردا من سنه حسرت
قا لمیشیق انتظاردا سینه غم-سینه حسرت
گوز-گوزون فراغیندا گوزون گوناهی نه دیر؟
اوز-اوزه سیو یکنمه دی اوزون گوناهی نه دیر؟
یا خشی کی - آرا-سیرا گلیب چایتر سوز لرین
اوخویورآغیر-اغیر دوشونورده رین ده رین
مصیبت نه مصیبت هارانییاگیتمه دیم
سازلارسیندیر یلا ندا سنگوردون.من اییشیتدیم
"ساز توخونما"یازدیم باشمیدان آشدی دردیم
قول یاندی.چاناق یاندی سن گوردون.من اییشیتدیم
بیرجه آنین ایچینده قوپدو میخ اریدی سیم
او دهشتلی چاغلاری سن گؤردون ن ائشیتدیم
آراباغلی، قاپی یوخ نئجه یئرییم، یئتییم؟
او کولو ، او توستونو سن گؤردون من ائشیتدیم
قالخیب یاییلیرآلوو هاوادا دیلیم-دیلیم
اوآهی اوفریادی سنگوردون،من ائشیتدیم
تورپاق اوستونده گورون نه بویداطوفان اولدو
تورپاق آلتدااویویان عاببباساعیاناولدو
نئجه گتیردیم یارا تیکمه داشلی قاسیمی؟

ئبله حالدا یاذیغین گورو چاتلاما سینمی؟
بونه بیرکندین،نه ده بیرشهرین یاسیدیر
ساز دیللی،سازغرورلو اولکه لرین یاسیدیر
بونه بئش-اون نفرین یوزنفرین یاسیدسر
علینین،شهریارین العسگرین یاسیدیر
جاواب ایسته یه جکلر بیر-بیر قالخیب آیاغا
جاواب ایسته یه جکلر بو ستمه ،بوداغا
حوکمه باخ،قراراباخ قاتلین قانی وارمی؟
سازدا آتیلیب اودا، سازدا یاندیریلارمی؟
کیم سازاهجوم چکیب کیم سازانانکورالدو
سازقالدی،ساز یئرینده اوزو گورباگوراولدو
یاندیریلدی سوسمادی دوغما ائلی سسله ییر
کور اوغلونواوخشاییب چنلی بئلی سسله ییر
یاتاقدا سان اوگونده ن یاتاقداسان اوواختدان
اوناله ، اوهی چقیریق سیلینر می قولاقدان
نه چاره گورمه سمده اوزونو بویاشیمدا
سن سن گونئیلی قشم منیم بیرقارداشیمدا
تویلار،نیشانلارگوروب مجلیس لر یولا سالدین
آنا دیلیننده اوتدون آتاکوکونده چالدین
کیملری خاطیرلاییب کیملری سوراقلادین
قوربانینی ایمره نی امراهی واراقلادین
بیر آشیغین سسینده بیر عمرین حیکایتی
یانیق کرم نیسگیلی قاچاق کرم جراتی
شره، بوهتانا دوشدون حر ده،قورخو بیلمه دین
نملی زیندانا دوشدون زیندانا اییلمه دین
اوره ک وطنه باغلی یانماق پئشم دیریئنه
همن حسین عارف همن قشم دیر یئنه
تور پاق عطیرله دولو چینار لار چتیر-چتیر
باشی قارمی قوشقاردان میشووا سالام یئتیر
سالام یئتیر دوستلارا دئی کی داریخماسینلار
اوزانسادا آیریلیق بیرشیرین گوروش ده وار
اینانیرام او واختا، اینانیرام درینده ن
تبریزده ائل اوغلونو باغریما باساجاغام من
شهریارین قبرینه اینانديرین هرکسی
الیمله آپاراجام باکیدان گول دسته سی
نوه مله گئده جه یه م سالماسادا، فریادا
زال بابا نین گوز آچیب بوی آتدیغی اویوردا
اینانیرام هامسینا اینامی وئرمه بادا
اینام ایتنده ایتیر نه وار سا بو دونیادا
اینامیلا سینه گردیک میلیون یاغییا ،یادا
قارتان اینامیلا قورور یوواسینی قایادا

اینامللائیل تک اوچدو عرب آتدا،قیرات دا
ابدییته دوندو قوچ کور اوغلو حیاتدا
اینامللاچیچک آچیب گولور آرزودا،کامدا
اینام ایتنده ایتیر بو یویه احترامدا
بابالار دووران سوردو آرانیندا، داغیندا
برکتی اینامدیر بیرقاریش تورپاغیندا
چال سازینی،ائله چال قلبیمیزتئل- تئل اولسون
دویغولار دالغا –دالغا فیکرلر سئل -سئل اولسون
بوغاق محنتی، یاسی یئره ده یمز آرخاسی
او شخصین کی آرخاسی وطن اولسون ،ائل اولسون
اینامینی بسله سن ،همیشه گوز اوسته سن
ائشیتمیشم خسته سن ،یاستیغین یونگول اولسون

رامیزدویغون

شوشا چاغیریر

اورگیمده دولانیر ایزی، یولو، یولاغی -
شوشا منی چاغیریر، شوشا سنی چاغیریر.
گؤزله ریم دؤنوب اولوب، قوشا " عیسی بولاغی "
شوشا منی چاغیریر، شوشا سنی چاغیریر.
آدی دیلیمه گلمیر، بوغازیمدا داش تیخاج
قارا ایلانلار کیمی ... قالا دیوارییندا خاچ ...
قیرخ آرشینلیق قویودا شوشا کؤمه یه مؤحتاج
شوشا سنی چاغیریر، شوشا منی چاغیریر.
توستولنن وولکانیم یاری آتش، یاری کول،
اونو گودازا وئرن " تانری " اؤلو، " تانری " کول.
یاش تؤکور " خان بولبول " ، داش تؤکور ساری بولبول
شوشا منی چاغیریر، شوشا سنی چاغیریر.
آنیم شیشه چکیلی، گونوم شیشه چکیلی،
شوشا خاین الی ایله قانلی دیشه چکیلیب.
گوندوزلر گئجه اولوب ... یوخوم عرشه چکیلیب ...
شوشا منی چاغیریر، شوشا سنی چاغیریر.

ساتدی اولو اولوسو، ساتدی خاین گده لر،
قبیرده یاتا بیلمیر، باتمانقیلینج دده لر
شوشا منی چاغیریر، شوشا سنی چاغیریر.
بو گون دره داغ کیمی ... موروو داغدی، قاف داغدی؟
قارا دوغرودان قارا، آغ دوغرودانمی آغدی؟
اجدادلاریمین یوردو ... دیغالارا تاپداقدی -
شوشا منی چاغیریر، شوشا سنی چاغیریر

ح.ش. سوی تورک

بایراق

اوره‌یینده گزدیردییین بایراق
توپراغا دوشن شهیدین
بیر داملا قانی دیر.
آنالارین آغارمیش ساچلاردی
او بم- بیاض اوزرینده شئعیر
یازدیغین آغ کاغیذلار
قلمیندن ایشکنجه باغیرتیسی
کیمی فیشقیران یازی
آتالارین دامارلاریندا
آخان اوتانجاق،

غرورو تاپدالانمیش شرف، ناموس
دویغولاریدی.
بؤیودوکجه ایچینده وولکانا چئویریلن
وطن یانغیسی،
هردن ده....
اوتانج نغمه‌سی
بیل کی توپراق کیمی، فیشنگ کیمی
هم ده بو یالار کیمی، حیرصدن
قیزاران گؤزونده قان رنگلی
پرده اولاجاق
من ده بو حیسلری یاشادیم

شعر یمیز

حسین عاریف

یاستیغین یونگول اولسون
(آشیق قشم اوچون)

ایله چال تیللی سازی قلبیمیز تیل-تیل السون
فیکریمیزدالغا-دالغا دویفوموزسل -سل اولسون
اوداسن منه حسرت بوردا من سنه حسرت
قا لمیشیق انتظاردا سینه غم-سینه حسرت
گوز-گوزون فراغیندا گوزون گوناهی نه دیر؟
اوز-اوزه سیو یکنمه دی اوزون گوناهی نه دیر؟
یا خشی کی - آرا-سیرا گلیب چایتر سوز لرین
اوخویورآغیر-اغیر دوشونورده رین ده رین
مصیبت نه مصیبت هارانییاگیتمه دیم
سازلارسیندیر یلا ندا سنگوردون.من اییشیتدیم
"ساز توخونما"یازدیم باشمیدان آشدی دردیم
قول یاندی.چاناق یاندی سن گوردون.من اییشیتدیم
بیرجه آنین ایچینده قوپدو میخ اریدی سیم
او دهشتلی چاغلاری سن گؤردون ن ائشیتدیم
آراباغلی، قاپی یوخ نئجه یئرییم، یئتییم؟
او کولو ، او توستونو سن گؤردون من ائشیتدیم
قالخیب یاییلیرآلوو هاوادا دیلیم-دیلیم
اوآهی اوفریادی سنگوردون،من ائشیتدیم
تورپاق اوستونده گورون نه بویداطوفان اولدو
تورپاق آلتدااویویان عاباساعیاناولدو
نئجه گتیردیم یارا تیکمه داشلی قاسیمی؟

ئبله حالدا یاذیغین گورو چاتلاما سینمی؟
بونه بیرکندین،نه ده بیرشهرین یاسیدیر
ساز دیللی،سازغرورلو اولکه لرین یاسیدیر
بونه بئش-اون نفرین یوزنفرین یاسیدسر
علینین،شهریارین العسگرین یاسیدیر
جاواب ایسته یه جکلر بیر-بیر قالخیب آیاغا
جاواب ایسته یه جکلر بو ستمه ،بوداغا
حوکمه باخ،قراراباخ قاتلین قانی وارمی؟
سازدا آتیلیب اودا، سازدا یاندیریلارمی؟
کیم سازاهجوم چکیب کیم سازانانکورالدو
سازقالدی،ساز یئرینده اوزو گورباگوراولدو
یاندیریلدی سوسمادی دوغما ائلی سسله ییر
کور اوغلونواوخشاییب چنلی بئلی سسله ییر
یاتاقدا سان اوگونده ن یاتاقداسان اوواختدان
اوناله ، اوهی چقیریق سیلینر می قولاقدان
نه چاره گورمه سمده اوزونو بویاشیمدا
سن سن گونئیلی قشم منیم بیرقارداشیمدا
تویلار،نیشانلارگوروب مجلیس لر یولا سالدین
آنا دیلینده اوتدون آتاکوکونده چالدین
کیملری خاطیرلاییب کیملری سوراقلادین
قوربانینی ایمره نی امراهی واراقلادین
بیر آشیغین سسینده بیر عمرین حیکایتی
یانیق کرم نیسگیلی قاچاق کرم جراتی
شره، بوهتانا دوشدون حر ده،قورخو بیلمه دین
نملی زیندانا دوشدون زیندانا اییلمه دین
اوره ک وطنه باغلی یانماق پئشم دیریئنه
همن حسین عارف همن قشم دیر یئنه
تور پاق عطیرله دولو چینار لار چتیر-چتیر
باشی قارمی قوشقاردان میشووا سالام یئتیر
سالام یئتیر دوستلارا دئی کی داریخماسینلار
اوزانسادا آیریلیق بیرشیرین گوروش ده وار
اینانیرام او واختا، اینانیرام درینده ن
تبریزده ائل اوغلونو باغریما باساجاغام من
شهریارین قبرینه اینانديرین هرکسی
الیمله آپاراجام باکیدان گول دسته سی
نوه مله گئده جه یه م سالماسادا، فریادا
زال بابا نین گوز آچیب بوی آتدیغی اویوردا
اینانیرام هامسینا اینامی وئرمه بادا
اینام ایتنده ایتیر نه وار سا بو دونیادا
اینامالا سینه گردیک میلیون یاغییا ،یادا
قارتان اینامالا قورور یوواسینی قایادا

اینامللائیل تک اوچدو عرب آتدا،قیرات دا
ابدییته دوندو قوچ کور اوغلو حیاتدا
اینامللاچیچک آچیب گولور آرزودا،کامدا
اینام ایتنده ایتیر بو یویه احترامدا
بابالار دووران سوردو آرانیندا، داغیندا
برکتی اینامدیر بیرقاریش تورپاغیندا
چال سازینی،ائله چال قلبیمیزتئل- تئل اولسون
دویغولار دالغا –دالغا فیکرلر سئل -سئل اولسون
بوغاق محنتی، یاسی یئره ده یمز آرخاسی
او شخصین کی آرخاسی وطن اولسون ،ائل اولسون
اینامینی بسله سن ،همیشه گوز اوسته سن
ائشیتمیشم خسته سن ،یاستیغین یونگول اولسون

رامیزدویغون

شوشا چاغیریر

اورگیمده دولانیر ایزی، یولو، یولاغی –
شوشا منی چاغیریر، شوشا سنی چاغیریر.
گؤزله ریم دؤنوب اولوب، قوشا " عیسی بولاغی "
شوشا منی چاغیریر، شوشا سنی چاغیریر.
آدی دیلیمه گلمیر، بوغازیمدا داش تیخاج
قارا ایلانلار کیمی ... قالا دیوارییندا خاچ ...
قیرخ آرشینلیق قویودا شوشا کؤمه یه مؤحتاج
شوشا سنی چاغیریر، شوشا منی چاغیریر.
توستولنن وولکانیم یاری آتش، یاری کول،
اونو گودازا وئرن " تانری " اؤلو، " تانری " کول.
یاش تؤکور " خان بولبول " ، داش تؤکور ساری بولبول
شوشا منی چاغیریر، شوشا سنی چاغیریر.
آنیم شیشه چکیلی، گونوم شیشه چکیلی،
شوشا خاین الی ایله قانلی دیشه چکیلیب.
گوندوزلر گئجه اولوب ... یوخوم عرشه چکیلیب ...
شوشا منی چاغیریر، شوشا سنی چاغیریر.

ساتدی اولو اولوسو، ساتدی خاین گده لر،
قبیرده یاتا بیلمیر، باتمانقیلینج دده لر
شوشا منی چاغیریر، شوشا سنی چاغیریر.
بو گون دره داغ کیمی ... موروو داغدی، قاف داغدی؟
قارا دوغرودان قارا، آغ دوغرودانمی آغدی؟
اجدادلاریمین یوردو ... دیغالارا تاپداقدی –
شوشا منی چاغیریر، شوشا سنی چاغیریر

ح.ش. سوی تورک

بایراق

اوره‌یینده گزدیردییین بایراق
توپراغا دوشن شهیدین
بیر داملا قانی دیر.
آنالارین آغارمیش ساچلاردی
او بم- بیاض اوزرینده شئعیر
یازدیغین آغ کاغیذلار
قلمیندن ایشکنجه باغیرتیسی
کیمی فیشقیران یازی
آتالارین دامارلاریندا
آخان اوتانجاق،

غرورو تاپدالانمیش شرف، ناموس
دویغولاریدی.
بؤیودوکجه ایچینده وولکانا چئویریلن
وطن یانغیسی،
هردن ده....
اوتانج نغمه‌سی
بیل کی توپراق کیمی، فیشنگ کیمی
هم ده بو یالار کیمی، حیرصدن
قیزاران گؤزونده قان رنگلی
پرده اولاجاق
من ده بو حیسلری یاشادیم

هم ده ساتیلمادان
سوسمادان، قهرمانجا تورپاق اولماغا
جان آتدیم
مزاریمی قازا- قازا
عؤمرومو حراج ائتدیم
بیرتک زنجیرلری قیرماق اوچون
ایندی سنین اوزرینده داشدیغین
بایراق اوچون
هرگون روحومدان آخان سیخینتیلاری
دقیقه‌لرجه سئودییمی گؤره‌جه‌ییمه
ایچیمده فیرلاتدیغیم اوخ کیمی
واریمی یوخ، یوخدان وارلیق ائده‌نه
اوره‌ییمده کین، آلینیمدا حرصین
قیریشی، عصب جیزگیلرینی
قارانلیق گئجه‌نین یاریلان باغری
سو ایچمه‌میش چاتلاق چاتلاق
اولان تورپاغا
هوپاراق
فیدانجیق دا اولسا ایندی
قولتوق جیبینده، دوز اوره‌یین اوزرینده
داشدیغین بایراق اولدوم،
اولدوم کی، بایراقسیز سنی کیمسه تانیمایاجاق
سنی تانیتماق اوچون من جانیمی بایراق
ائدیم، بورجومو اؤده‌میش اؤلوم...
سئل اولوب سوکه بیلسن
کوپوک اولماغا نه گره‌ک
ماوی گؤیلرده اسه بیلرکن
بوخچالاردا بوکولو قالماق
نه دئمک
من اؤده‌میش اولدوم بورجومو
بوتون جبهه‌لر بویو
اینانمیرسان آچ باخ
پاسلی تاریخینی، یاسلی گونلرینی
ماینا باسدیم، مفتیلره ایلیشدیم
سیلدیریم داغلاردان، داشقین چایلاردان
گئچدیم
سنین اوزرینده داشیندیغین بایراق اوچون
یادیمدادی آل قان اولموش کؤینه‌ییمی جیرارکن
قانیملا بویادیغیم بایراغی
اینانیردیم سنه امانت ائده‌جه‌ییمی
نیفرت دنیزیندن، آیدین صاباحلارا
بویانارکن،
سیزه یاراشمایان آجیلاری دوشونرک
بیرگون دیبینده حسرتلرینی گئدرجک قدر
دالغالانان بایراغی
سنه ارمغان ائتمه‌یی دوشونوردوم
ساواشدا، ان ایگید عسگر
بایراغی ان اوجایا تاخار
اوز قانی باهاسینا
توش گلر دوشمن گوللـه‌سینه
او گوله- گوله
چونکی او اینانیر و سئویر
برکتلی باهاری اونجه‌دن گورور،
او بایراغی سانجیمیر، سانکی
اوزو بایراق اولور.
بیزه بایراق درسی وئرمک اوچون
مین ایللر بویو سورن تؤره‌لرین
سکوت ایچینده
تاریخ اوکیانیندا
فلسفی آنلاییشی
منطیق باغداشینی
دوغرو گبریب، تورپاغی
قوجاقلارین یالقیز دوشمندن
گئری آلینان تورپاق توزجوقلاری
اوزرینده وطن خریطه‌سی چکمیش
شهیدلیک، ارنلیک، سمفونیسی چالاراق،
چالخالانا- چالخانا ایره‌لییه
اوزانان یول...
گول اوزلو، چیچه‌یی بورنوندا

خینالی قوزولارین سنه هدیه‌سی دیر
بایراق.

لیلی کحالی

وطن

گئدیرم
اوره‌ییم اؤز یانیمدادیر
کوراوغلولار سسی،
نبی‌لر داغی،
سارای‌لاری دنیزی،
آشیق‌لار سازی،
وطنین تورپاغی اووجومدادیر
گئدیرم، اوره‌ییم اؤز یانیمدادیر

ووقار نعمت

قاطار
قاطار
یول‌لاری کؤکس اؤتوردو
گؤی‌لری اسنه‌دی
و دؤنگه‌لری گرنشدی
سن،
هانسی واقوندا یوخولامیشدین
تونل‌لر
واقون -واقون
آه چکدی قاتاری
بئینیمده فیت وئردی قاطار
و بئینمده‌کی،
قایغی‌سیز یوخولاریما دا.
سن هانسی واقوندا یاتمیشدین
کاسیبین باختی کیمی
رئیل‌لرین نبضینده
دؤیونوردو قاطار
وورووردو اوره‌ییم
واغزالین یادداشیندان
هله سیلینمه‌میشدی کی،
رئیل‌لرین نبضینده دایاندی قاطار
و اوره‌ییم.
و یاریمچیق قالدی یوخون
آه!...
سن کیمه یوخو گؤروردون
و من کیمه اؤلموشدوم

عزیز فلاحت دوست

آرازبار

آراز بارین شئح چمنین گزنده
قوخلامیشام عطیر ساچان گولونو
کؤلگه سینده تر بنوشه بیتیرن
بیع لمیشم گول تؤره دن کولونو

سریندی کؤلگه سی مئح اسن گونی
روح وئریر حیاتا دومانی چنی
تاخیل – دریز لرین ،تؤکلومو - دنی
بول چؤرگی ، بوللوق ائدرائلینی
عزیزم اویغاریم ائلیمده سنسن

بارلی باغ بوستانیم گولومده سنسن
سنده دیل آچمیشام دیلیمده سنسن
اوغلو آرازباردان اوزمز الینی

یئمیگیم، چورگیم دنیم سنین دی
یدیم جانا گلدیم جانیم سنین دی
داماریم، غیرتیم قانیم سنین دی
اونوتماز سان بئجردیگین دؤلونو

داغ داشی صفالی دوزو گؤزلدی
بولاغین آخیمی گؤزو گؤزلدی
آشیق ین نغمه سی سؤزی گؤزلدی
باشقا گؤزل ساندیم آنادیلینی

حسن اسدی (شبدیز)
منی آتدین گئتدین

گونش اوزلو، قارا گوزلو، منی آتدین گئتدین
تئللرین تک گونومو یاخشی قاراتدین گئتدین
اوره‌گیم گولشن عشقینده گولر بیر گولودیر
بو آچیلمیش گولو هجریله ساراتدین گئتدین
خیالین «آی» کیمی پارلاردی قارانلیق گئجه‌ده
بختیمین اولدوزوتک ذیروه‌ده باتدین گئتدین
من کی عشقین دنیزیندن تاپیلان گوهریدیم
نییه هجران گؤلونه داش کیمی آتدین گئتدین
گوزلریمدن اله‌نن قان یاشا رحم ایلمه‌دین
ناله‌می گوبلره ظلمیله اوجاتدین گئتدین
یوخلایان بختیمه سن گؤر نئجه لای‌لای چالدین
یام‌یاشیل دویغولاری گور نه اویاتدین گئتدین
اولمایایدیم کاش ازلدن بو گئنیش وارلیقدا
آجی مین دردی شیرین جانیما قاتدین گئتدین

نه بیله‌یدیم

من اوزه‌ردیم گئجه‌لر آیدین امیدلر دنیزینده
چیرپینار دیم گویه‌نرکن دیلکین شانلی دوزونده
پارلایاردیم بولود آلتیندا کی پارلاق گونشین نور خیالیندان
اوجالاردیم جلالیندان
سؤیله‌یردیم امیدیم وار، دایاغیم وار
بو قارانلیق گئجه‌لرده
بولود آلتیندا کؤزرمیش گونشیم تک چیراغیم وار
من امیدلر قانادیلا اوجالاردیم
کؤرپه ترلان کیمی گؤیده
گونشین شعله‌سین اولدوزدان آلاردیم

نه بیله‌یدیم
نه بیله‌یدیم کی اجل اووچوسو اوخ یونمادا گیزلین تله قورماقدا
زامان تک تله‌سرمیش
نه بیله‌یدیم کی اؤلوم یئللری گویلرده اسه‌رمیش
نه بیله‌یدیم کی زامان پنجه‌سی گاهدان
گونشین بوینونا گیزلین دولاشارکن
نفسین اوردا کسه‌رمیش

دئدیلر فاجعه‌لر قورقوسو گویلرده قورولدو
دئدیلر پارلاق امیدلر بولود آلتیندا بوغولدو
الین اللردن اوزولدو، اوجا باش «ساهر»ین اؤلدو
نه دانیشدیم
نه چالیشدیم
اوره‌گیمده آلیشان داغ
یوکسه‌لیب داغ کیمی کوکسومده اوجالدی
ایلدیریم شاخدی گوزومدن
عزانین مارشینی چالدی
بیرده گوردوم کی بوتون اولکه‌میزین غملری
توتغون اوره‌گیمده یییغیلیب
تاپدالانیرلار

بیر زامان گوردوم امیدلر
کوکسومون قان دنیزینده
آل آلوولارلا
یانیرلار

ماشاللاهین پائئلی

پروفسور حوسینبالا میراعلم اوو

دوستوم چینگیز توفیق اوغلونا

قوشقولاق کندی نین اینسان قلبینی اوخشایان سِحر دولو ساکیتلیگینی و راحاتلیغینی نئچه هفته ایدی کی، ائرمنیستانین گوروس رایونو طرفدن قرادلاردان و تانکلاردان آچیلان آمانسیز آتش سسلری پوزوردو. ایشیقلی داغی باریت قوخولو توستو ایچینده بوغولوردو. قاراگؤلون ساغ ساحیلینده کی ائل قبیریستانلیغینی سووئت اوردوسونون تانکلاری ایله یئرله یئکسان ائدن ائرمنیلر کندین قارامال و قویون سورولرینی ده ییغیب آپارمیشدیلار. اودور کی، هامی سکسکه ایچینده ایدی.

کنده وور-توت بئش-آلتی قوش توفنگی واردی. سولطان بیدن ۱۹۰۵-جی ایل ائرمنی-موسلمان داعواسیندان ایندییه قالمیش بیر نئچه بئش آچیلان ایسه ایشه یاریمیردی، داها دوغروسو، چاخماقلاری قیریلمیشدی، دوزلتدیرمک اوچون اوستا تاپیلمیردی. ..

کند خستخاناسیندا داعوا-درمان قالمامیشدی. حکیملر گوللە دن و یاخود مرمیدن یارالانانلاری باغایارپاغی ایله ساغالتماغا چالیشیردیلار. رایون مرکزی ایله علاقه تاما میله کسیلمیشدی. ائرمنیلرین هوجوملاری ایسه آرا وئرمیردی. آخشامکی مرمی یاغیشیندا دوخسان یاشلی هومبتعلی کیشی چارپاییسینداجا پارچا-پارچا اولموشدو. کندین لاپ یوخاریسیندا یورد سالمیش سولطانین گنج عایله سیندن ایسه هئچ بیر نیشانه قالمامیشدیی. مئهرعلی نسلی نین یان-یاناشی تیکیلمیش سککیز ائوی آلوولار ایچینده قوورولوردو. دوشمنی قاراگولون آلتیندا قارشیلایان و دؤیوشده هلاک اولان کند جاوانلاریندان اوچونون جسدینی گؤتورمک مومکون اولمامیشدی. خوجالی فاجیعه سی زامانی دوشمنین غدارلیغی، آمانسیزلیغی باره ده یاییلان خبرلر هامی نین قلبینده واهیمه یاراتمیشدی. کندین، ان آزی، مین ایللیک تاریخینده، بلکه ده، ایلک دفعه ایدی کی، گئجه نین ظولمت قارانلیغیندا هامی قبیریستانلیقدا ایدی. یاناشی قازیلمیش سککیز قبیرین شهید ساکینلری سون منزیله گتیریلمیشدی. قوشقولاق کندی نین ساکینلری تا قدیمدن زردوشت اینانجلارینا صادیق قالمیشدیلار. ایندی ده قاراآغاجین قابیغینی شام عوضی یاندیردیلار. ماغار قورماق، یاس مراسیمی کئچیرمک، احسان وئرمک آرتیق مومکون دئییلدی. ..

دان یئری یاواش-یاواش قیزاریردی. سوکوتو کندین آشاغی طرفینه - نوولو بولاغین هندورینه دوشن قراد مرمیسی نین گورولتوسو پوزدو. سونرا ایتلر هوروشدو، اوشاق، قادین قیشقیرتیسی بیربیرینه قاریشدی، لاپ یاخیندا آوتوماتلارین شاققیلتیسی ائشیدیلدی.

- هامی قاچیر!..

ماشاللاه قونشوسو اکبردن ائشیتدیگی بو سؤزلرین معناسینی اولجه باشا دوشمه دی. سونرا دیکسینن کیمی اولدو و اکبره طرف دؤندو:

- هه، نه دانیشیرسان، کیم قاچیر، هارا قاچیر؟ یئکه قارین، یاستیصیفت اکبر کینایه ایله اونون اوزونه باخاراق دئدی:

- هامی قاچیر، اؤزو ده هارا گلدی. ائرمنیلر کندین یوخاریسینداکی ائولرین هامیسینا اود ووروبلار. سنه دئدیم، قویونلاری سات! سؤزومه باخمادین. ایندی گؤروم اونلاری نئجه آپاراجاقسان، هارا آپاراجاقسان؟

ماشاللاه غضبیندن بیغلارینی چئینه ییب، سرت و کینایه ایله جاواب وئردی:

- هه، نه سورو؟ دوشمن قاپینی کسدیریبدیر ... سن دده نین قبری نین دردینی چک ...

ماشاللاهین یوز اللییه قدر قویونو وار ایدی. سککیز اینگی یانی بوزوولو، اوچ جامیشی یانی بالاغلی ایدی. کهر مادیانی ائرکک بیر کوروک دوغموشدو. بوتون بونلاری یادینا سالدیغی اوچون اؤزونو قینادی. بیر آنلیق ایللردن بری تیکیب-قوردوغو آینابندلی ائوینی، حَیَطینده کی مئیو آغاجلارینی، بابالاری نین، قارداشلاری نین مزارلارینی، کندین آخار-باخارلی اؤروشلارینی، اکین-بیچین ساحه لرینی، قاراگؤلو، ایشیقلی داغینی، چالباییری، پری چینقیلینی گؤزلری اؤنونه گتیردی. یاناقلاریندان سوزولن دوزلو سو دوداقلارینی ایسلاداندا حیسس ائتدی کی، آغلاییر.

ماشاللاه حَیَطدن چیخاندا گؤردو کی، یاماج بویو سیرالانمیش ائولرین هامیسیندا آداملار ال-آیاغا دوشوبلر. کیمی آراباسینی، کیمی آت و اولاغینی یوکله ییر ...

قوشقولاق لاچینین ان اوجقار داغ کندلریندن بیری ایدی.اصلینده، بو، کند دئییل، جنّت ایدی. یازدا گول-چیچک سرگیسی، یایدا یایلاق و مئر-مئیو بازاری، پاییزدا اوت تایالاری، قیشدا آغاپپاق قاری ... بیر سؤزله، کورورت ایدی. دئمه لی، قوشقولاغا الویدا!..

- آی کیشی، نه اوردا قورویوب قالمیسان، گؤرمورسن جاماعاتی؟ گل ییر-ییغیشا کؤمک ائله. یوخسا، الی یا لین، تکباشینا ائرمنیلرله داعوا ائلیه جکسن؟ - آروادی سلمینازین سسی ماشاللاهی فیکیردن آییردی.

- قوی سورونو، دانا-بوزووو چؤله بوراخیم، سونرا ...

- آی کیشی، مخلوق اؤز جانی نین هایینندادیر، سن قویون-قوزو دردی چکیرسن؟ گل آرواد-اوشاغینی بیر یانا چیخارت. گوللّه سسینی، جاماعاتین چیغیر-باغیرینی ائشیتمیرسن؟ ماشاللاه یئنه قورویوب قالدی:

- دئییرسن، سورونو قویوب گئدک؟ قالسین ائرمنی دیغالارینا؟

- ائرمنی دیغالاریندان ائله اوشاقلارینی قوروبا بیلسن، بؤیوک ایشدیر. سورو جانیندان آرتیقدیر؟

یاخشی کی، سلمیناز زیرک و دیریباش ایدی. آرتیق نئچه باغلاما حاضیرلامیشدی. آناسی اصلی اوشاقلاری گئییندیریردی. یالنیز قایناتاسی اساسینا سؤیکه نیب مات-معطل بو ییر-ییغیشا باخیر و دوشونوردو: «اششی، بئله ده ظولم اولار؟ بو جور ائوی، حَیَط-باجانی، ایللر بویو اکیب-بئجردیگین مئیو آغاجلارینی، قویون سوروسونو، یونو، یورغان-دؤشگی، خالچا-پالازی آتیب نئجه گئده سن؟ لاپ، توتالیم، بونلارین هامیسینی یوکله ییب آپاردین، بس دده-بابا قبیرلریمیز، بس، دوغما یورد نئجه اولسون؟»

او، بو دوشونجه لر ایچینده قوورولارکن گلینی سلمینازین سسی گلدی:

- دده، بس نییه ییغیشمیرسان؟

- یاخشی، بس، هارا گئدیریک، قیزیم؟

- ائل هارا، بیز ده اورا. - سلمیناز ایری بیر باغلامایا دویونوواراق آیاغا قالخدی و الی ایله کندی گؤستردی.

ماشاللاه دؤنوب یاماج بویو سیرالانمیش ائولره بیر ده باخدی. کندین بوتون ایتلری هوروشوردو. سس-کویدن قولاق باتیردی. حیوانلار، ائله بیل، فلاکت باش وئردیگینی حیسس ائلمیشدیلر. کند توستونون، قارا-قیشقیریغین ایچینده بوغولوردو.

- آ کیشی، نه دورموسان اوردا، گلیب بونو دارتسانا؟

- یاخشی، سلمیناز. - ماشاللاه، ایستر-ایسته مز، آراسینا خالچا-پالاز ییغیلمیش اؤرکه نی دارتیب دویونله یه-دویونله یه آروادیندان سوروشدو:

- آخی، هارا گئدیریک؟

سلمیناز باغلی یوکو دیشی اصلان کیمی گؤتوروب کنارا قویدو:

- جاماعات هارا، بیز ده اورا ...

ماشاللاه داها بیر کلمه ده دئمه دی. ..

***

فرمان کیشی نه مودتدن بری اوزونو قیرخدیرا بیلمه دیگیندن، ساققالی، آز قالا، سینه سینه قدر اوزانمیشدی. آغدام بازاریندان اون ایل اول آلدیغی بوخارا پاپاغی نین کونجلری نین قیوریم توکلری تؤکولموش، کیرقاریشیق آغ-قارا زولاق یاراتمیشدی. فرمان کیشی الینی جیبینه سالدی. قلیانینی، توتون کیسه سینی و آلیشقانینی گؤتوردویونو یقینلشدیریب آرخایینلاشدی. هر یای سولطان حیدر یایلاغیندا قوردوقلاری آلاچیغین چوبوقلاریندان دؤرد دنه سینی کئچی قزیلیندن توخونموش چاتی ایله ساریییب توققاسینا باغلادی.

بونو گؤرن ماشاللاه آتاسینا یاخینلاشدی:

- اششی، جاماعات نه هایدا، سن نه هایدا؟ بو چوبوقلار نییه گرکدیر؟

- لئیسان آییدیر، آی اوغول. هر آن یاغا بیلر. کؤرپه بالالارین، قوجا آتا-آنان. قارشیدا بیزی نه لر گؤزله دیگیندن خبرسیزیک. آخشاملار بیر چتن کولفتی هارا ییغاجاقسان؟ بو چوبوقلارلا بیر کوما قارالدار، اوستونو جئجیم-پالازلا اؤرتریک. ماشاللاه سسینه حلیملیک قاتدی:

- دده، اونلاری من گؤتوررم. سن اوشاقلاری آپار. گؤروم مالدان-قویوندان نه گتیره بیلیرم.

بیر آزدان مال-قارا بؤیورتوسو، قویون-قوزو مه لرتیسی و ایتلرین هوروشمه سی کنددن خئیلی اوزاقلاردا ائشیدیلیردی. ..

***

قوشقولاق کندی یاواش-یاواش سوکوتا غرق اولدو. آداملار، یورغان-دؤشکله، خالچا-پالازلا یوکلنمیش آرابالار، آتلار و اولاقلار دار داغ جیغیرلاری ایله یاواش-یاواش دره یه ائنمه یه باشلادی. آرا وئرمه دن هورن ایتلرین موشاییعتی ایله قدیم ائلات سفرینه اوخشایان بو کؤچ ائله هئی اوزانیب گئدیر، قورتارماق بیلمیردی.

۱۹۹۲-جی ایلین یازی ایدی. بئلجه، راحات ائو-ائشیکلریندن، حَیَط-باجالاریندان، وار-دؤولتلریندن آیری دوشوب، چتین، کئچیلمز داغ یوللارینا سپلنمیش عاییله نین دیدرگین حیاتی باشلاندی.

داغلارا مؤحکم یاغیش یاغدیغیندان، هکری چایی نین شاققیلتیسی، نریلتیسی، آز قالا، قولاق باتیریردی. گؤروسون دیغ کندینده یئرلشدیریلمیش ائرمنی-روس حربی بیرلشمه لری آرتیللئریيا آتشینه آرا وئرمسه لر ده، چایین سول ساحیلینی دقیق نیشان آلا بیلمیردیلر. گونئیه دوشن مرمیلر ایلان کیمی قیوریلان یوللاردا آردی-آراسی کسیلمه ین کؤچو یولوندان ساپدیرا بیلمیردی.فرمان کیشی نین دیزی طاقتدن دوشموشدو. هکری نین کؤپوکلو سولارینا باخا-باخا خیالن جاوانلیق گونلرینه قاییتدی.

... ائله اوندا دا یاز آیلاری ایدی. گؤیچه ده، درله یزده، ایروان ماحالیندا کندلریمیزی تالان ائدیب، مینلرله آذربایجان تورکونو دیری-دیری یاندیران، گوللله ییب خندکلره تؤکن تایقولاق آندرونیکی، ۱۹۰۵-جی ایل ائرمنی-موسلمان داعواسینی خاطیرلادی. اوندا آندرونیک نؤوبتی حیله یه ال آتاراق، سولطان بیدن آشاغی قاراباغا کئچمک اوچون یول ایسته میشدی. بی جاواب وئرمیشدی کی، منیم عسگرلریم سنین سیلاحلی اوردونو گؤرسه لر دینج دورمازلار. سن بوتون سیلاحلارینی آتینا، ائششگینه یوکله سن، آداملارین الی سیلاحسیز اولسالار، زابوخدان یول وئره بیلرم. حیله ایشلتمک ایسته ین تایقولاق آندرونیک مودریک سولطان بیین قوردوغو تله دن چیخا بیلمیر ...

گون اورتایا یاخین ائرمنی اوردوسو دیغدان زابوخا طرف حرکته باشلاییر. همین دؤیوشده بوتون داشناقلاری سولطان بیین گوللله سی نه و هکری نین کوکره ین سولارینا قوربان وئرن آندرونیک ایکی-اوچ یاخین آدامی ایله قاچیب آرادان چیخا بیلیر.

ماشاللاهین:

- دده، کیمی گؤزله ییرسن؟ - سوالی فرمان کیشینی خیالدان آییردی.

توران قووشوردو. قوبادلی نین سئل یئری کندی نین جاماعاتی اوشاقدان-بؤیویه ائلات یولونا چیخمیشدی. دییرمانچی فتتاح کیشی ده بورادا ایدی. هامی کؤچ هاکؤچون قارشیسینی آلماق، دایاندیرماق ایسته ییردی. هئیهات. .. فتتاح کیشی چتینلیکله ده اولسا، فرمان کیشینی تانیدی. همین گئجه باشلانان دیدرگینلیک ائله حیاتی نین سون گئجه سی اولدو.

کؤچ آرانا دوغرو گئدیردی. بیر آیلیق مشققتلی کؤچ یولو آغجابدی نین تاختا کؤرپو آدلانان اراضیسینده - لاچینین قیش یاتاقلارین دا، مووققتی اولسا دا، سونا یئتدی. ماشاللاه قارغابازاردا آتاسینی، هارامی دوزونده ایسه لاله آدیندا سککیز آیلیق قیز نوه سینی ایتیردی.

کور قیراغی نین ایستی، آغجاقانادلی، میلچکلی، جییر دولوسو نفس آلماغا چاتمایان بوغوق هاواسی سلمینازی مالاریا خسته لیگینه سالدی. مال-قارا، قویون-قوزو قیزدیردی. چوخونون اتی ده اله گلمه دی. یئرده قالانلاری ایسه دیر-دیمزه ساتان ماشاللاه کؤچونو باکییا طرف سوردو. خوجا حسن گؤلونون ساغ ساحیلینده -یاسامال طرفده کی شاملیقدا دالدا بیر یئر تاپدی. کنددن چیخاندا آتاسی نین بیر یئره توپلاییب باغلادیغی دؤرد چوبوقدان، سورتولوب الدن دوشموش خالچا-پالازدان آلاچیق دوزلدیب اورا سیغیندیلار.

او، همیشه مالدان، قویوندان، آتدان، اولاقدان ساتیب دار گون اوچون بیر آز پول ییغدیغینا شوکور ائدیردی. آلت کؤینگینه تیکیب ساخلادیغی او قیپیک-قوروش اولماسایدی، دئمه لی، دیلنچیلیک ائلمه لی اولاجاقدیلار. او، البتته، دوننکی گئجه نی - آلاچیقدا یاتدیقلاری ایلک گئجه نی هئچ واخت اونوتمایاجاقدی. اوشاقلار پئریک دوشموش قوشلار کیمی ننه لری نین قوجاغینا سیغینمیشدیلار. ماشاللاه نه قدر یورغون اولسا دا، گؤزونه یوخو گئتمیردی. قهر اونو بوغور، ایچین-ایچین آغلاییردی. سسینی ایچینده گیزله ییردی. اونون گؤزلرینده اوخونان لال فریادینی، بوغولموش هیچقیریقلارینی یالنیز یاس ایچینده اوزولن اورگی ائشیدیردی. ایچینده کی بو یاسی او، دوغما یوردونا - اؤز ایتن دونیاسینا توتموشدو. او، تانریدان اؤزونه اؤلوم دیله دی. بو واخت، ائله بیل، اوشاقلاردان کیمسه یوخو دا زاریدی. ماشاللاه اؤزونه گلدی. بلی، بو زاریلتی کؤرپه سسی ایدی. اونون بو کؤرپه قارشیسیندا بورجو چوخ ایدی. او، یاشامالی، موباریزه آپارمالی، دوغما تورپاقلارینی دوشمندن گئری آلمالییدی. سونرا ایسه راحات اؤله بیلردی. ..

بلی، گئجه نین سسسیزلیگینده ائلی-اوباسی، عایله سی، اوشاقلاری، دوغما تورپاقلاری، قارشیسیندا مغلوب عسگر کیمی سوسور، سونرا یئنیدن هؤنکورور، هؤنکورووردو ...

او، سحری دیریگؤزلو آچدی. هاوا یئنیجه قیزیردی. اوشاقلار آلاچیغین قاباغیندا اوینایییردیلار. بیر آز آرالیدا - باکی-سومقاییت یولوندا ماشینلار شوتویوردو. عؤمرو بویو داغلارین ساکیتلیگینه، سسسیزلیگینه اؤیرشمیشدی ماشاللاه. ایندی بو ماشین کاروانی نین سسیندن بئزسه ده، گؤره جگی ایشلر باره ده فیکیرلشیردی: «صاباح بیر آز مفتیل آلیب حَیَطی چپرله یم. سونرا ایش آختاریم. آللاهین کؤمگی ایله فهله لیک ده اولسا، بیر ایش تاپا بیلسیدیم، دردیم اولمازدی».

ائله بو زامان کهرابا دنه سینه بنزر بیر آری ماشاللاهین اطرافیندا ویزیلدایا-ویزیلدایا فیرلانیب گئتدی. ماشاللاهین کؤکسوندن غئیری-ایختییاری بیر فریاد قوپدو. حَیَطلرینده کی اوزونسوو آری پتکلری یادینا دوشدو. او، پتکلرین چوخونو جؤکه آغاجیندان اؤزو یونوب دوزلتمیشدی. هر یاز قارانلیق دوشنده پتکلرین آغزینی باغلایار، صوبح تئزدن گؤی بولاغین اوستونده دوزلتدیگی آریخانایا کؤچوروردی. ساعاتلارلا سسسیز-سمیرسیز اوتوروب، طبیعتین بو مؤعجیزه لی وارلیغینا گؤز قویاردی.

گؤی بولاغین هندورینده دونیانین ان گؤزل چیچکلری بیتیردی. ککلیک اوتو، آلما یونجاسی، قانتپر، گولختمی، بالدیرغان چیچکلری آریلارین ان چوخ شیره چکدیکلری قیدا منبعیی ایدی.

باياقکی آری یئنیدن ماشاللاهین باشی اوسته فیرلاندی. سونرا سلمینازا طرف اوچدو. او، اللری ایله صیفتینی قورودو. اصلی آرواد یاشینا یاراشمایان بیر قیوراقلیقلا یئریندن قالخدی:

- آی بالا، او نه آریدیر، واللاه، کنددن چیخاندان بیزدن آیریلماییب. اودئی، بانکایا شیره قاینادیب قویموشام. سیزه دئمیردیم کی، کؤوره لرسینیز، اورگینیز گؤینیر. هر دفعه او آری ائوده فیرلانانda گؤی بولاق، ایشیقلی داغ، سولطان حیدر یایلاغی، قوشقولاغین گونئیینده کی گول لر-چیچکلر گؤزلریمین قارشیسینا گلیر. آللاه مردیمازارا قنیم اولسون ...

ماشاللاه، ائله بیل، آناسی نین سؤزونو ائشیتمیردی. او، سانکی آرییلا هئچ کیمین باشا دوشمه دیگی بیر دیلده دانیشیردی:

- آی کهربا دنه سی، بلکه بیزیم ردیمیزه، ایزیمیزه دوشوب گلمیسن؟ ائرمنیلر پتکلری ده یاندیردیلار؟ ائویمیزین ایزی-توزو قالدیمی؟ هر شئیی تالاییب آپاراندا نییه اونلارین گؤزلری نین دیده سیندن سانجمادین؟ نییه بیزیم قیصاصمیزی آلمادین؟

ماشاللاهی سانکی ایلدیریم ووردو. آلنیندان سوزولن تر بوینونو-بوغازینی ایسلاتدی. آرییا نسه دئمک ایسته دی. آنجاق او، آرتیق اوچوب گئتمیشدی. ..

ماشاللاه اوزون زامان بو حادیثه نی اونودا بیلمه دی. ..

واخت اؤتدوکجه، اؤز قفه سینه اؤیرشن قوش کیمی، ماشاللاه دا اؤز آلاچیغینا اؤیرشیردی. او، آلاچیغا سو دا چکدی، ایشیق دا، گاز دا ...

گئجه لر سحره کیمی گؤزونه یوخو گئتمیردی. بو اوزاق، نهنگ، هارداسا دوغما، هارداسا یاد شهرده اونو و عایله سینی یئنی بیر حیات - چتین، موباریزه ایله دولو بیر حیات گؤزله ییردی. آلتمیش اوچ یاشلی داغ آدامی بو چتینلیکلرین عؤهدهسیندن تکباشینا گله بیله جکدیمی؟ او، ساغلام ایدی، سئمئنت کیسه سینی راحاتجا قالدیریب، چییننینده آپارا بیلردی. آنجاق اونون بو گوجونه هله احتیاج یوخ ایدی. چتینلیک ده بوندا ایدی. لاکین اونون دایانماغا، گئری چکیلمه یه و مغلوب اولماغا حاقی یوخ ایدی.

فلسفه دن باشی چیخمیردی. آما بؤیوک حیات تجروبه سی کئچمیشدی، ساغلام عاغلی واردی و بو آغیی اونو سهو آددیم آتماقدان قورویوردو. اساس مسئله پاییز گلنه قدر بوش بیر ائو تاپماق، یا دا بورادا بیر اوتاق تیکیب، اوشاقلاری خیلاص ائتمک ایدی.

اوجقار داغ کندینده «واز»دان، «نیوا»دان باشقا ماشین گؤرمه ین اوشاقلار چوخ واخت یولون قیراغینا چیخیب رنگبرنگ، اساسن ده، خاریجی ماشینلارا تعجوبله تاماشا ائدیردیلر. بئله واختلاردا اصلی ننه نین اورگی دؤزمور، سسی کنده کی کیمی عالمی باشینا گؤتوروردو. اونون بو تلاش دولو قایغیکئش سسینی ائشیدنده ماشاللاه بیغالتی گولومسه ییردی.

ماشاللاه سحر شیرینچایلا چؤرگینی یئییب، شهرین تانیمادیغی کوچه لریندن بیرینده یئنی اینشا ائدیلن بینایا یاخینلاشدی. اوچ-دؤرد فهله و اونلارا گؤستریش وئرن پروراب نه باره ده سه موباحیثه ائدیردیلر، باشقا بیریسی ایسه نهنگ کرانین پنجره سیندن یقین کی، اونلارین گؤستریشینی گؤزله ییردی. ماشاللاه یاخینلاشیب سالام وئردی. گؤزوجو اونو سوزوب، یالنیز باشلارینی ترپتدیلر. سونرا ماشاللاهین پروراپا اوخشاتدیغی آدام الینی جیبینه سالیب بیر اللیلیک چیخارتدی و اونا طرف اوزاتدی:

- سحرین گؤزو آچیلمامیش قویمازلار کی. .. - دئدی. ماشاللاه قیزاریب، اولجه نسه کوبود بیر سؤز دئمک ایسته دی. آنجاق حیرصینی بوغوب:

- قارداش من دیلنچی دئییلم، - دئدی. پروراب دؤنوب ترس-ترس اونا باخدی:

- بس نه ایسته ییرسن؟

- ایش آختاریرام.

- نه؟ - پروراب برکدن دیللندی.

فهله لر قهقهه چکدیلر.

- گئت-گئت، آی کیشی، بورادا ایش نه گزیر؟ گئت، مانع اولما. ماشاللاه علاجسیز قالیب باشقا گؤیدلنلره(آپارتمان) طرف اوز توتدو و اوردا داها کسکین ایستئهزا ایله قارشیلاندی. او، بیلیردی کی، اولان-قالانی نه وارسا، بئش-اون گونه قورتاراجاق، اودور کی، موطلق ایش تاپمالییدی. بئلجه او، ناهار ائتمه دن تیکینتی مئیدانچالارینی دولاشدی. داش داشیماغا، سئمئنت قاریشدیرماغا، زیر-زیبیل تمیزله مه یه، الیندن نه ایش گلیرسه، هر شئی ائتمه یه حاضیر ایدی. آما اونون کیمی بو ایشلری باجارانلار یوزلرله، مینلرله ایدی. بونا گؤره ده، هر یئرده عئینی جاوابلاری آلیردی. آخشام اوستو، یورغون، آج-یالاواج آلاچیغینا گلدی. نه قدر اوزونه نیکبین و شن ایفاده وئرمه یه چالیشسا دا، اصلی آروادلا سلمیناز او دقیقه ایشین نه یئرده اولدوغونو حیسس ائتدیلر.

ایشتاهاسیز چؤرگینی یئییب چؤله چیخدی، کتیلین اوستونده اوتوروب فیکره گئتدی. اصلی آرواد سلمینازین چای آپارماق ایسته دیگینی گؤروب پادنوسو اوندان آلدی و اوغلونون قاباغینا قویوب:

- ندیر، نه اولوب؟ - دئیه سوروشدو.

- هئچ ... هئچ یاندا ایش تاپماق اولمور. بئله گئتسه، بیلمیرم نئیلیه جییک؟

- داریخما، اوغول. اؤزونو اوزمه، بالا ... آنانین دا بیر آز احتیاطی وار، آجیندان اؤلمریک ...

ماشاللاه گولومسه ییب، آناسی نین قیریش دوشن دوغما، مئهربیان اوزونه باخدی و فیکیرلشدی کی، جمعی نئچه آی بوندان قاباق کنده آناسی نین اوزونده بیر دنه ده قیریش یوخ ایدی ...

***

آیلی گئجه ایدی. اوشاقلار یاتامیشدیلار. سلمیناز ائوین قاباغیندا سامان اوسته پالاز سریب تیکیش تیکیردی. اصلی آرواد عئینگینی تاخیب قوران اوخویوردو. قونشو ائودن موسیقی صدالاری گلیردی. بیر آز آرالیدان ایسه آرا وئرمه دن اؤتوب کئچن ماشینلارین اوغولتوسو، سیقنال سسلری ائشیدیلیردی. ماشاللاه صاباح آلاتاوا طرفه گئده جگینی دوشونوب، اورادا بیر ایش تاپاجاغینا اومید ائدیردی. چونکی لاپ آخشام اوستو تصادوفن راستلاشدیغی قونشوسو اونا مصلحت گؤرموشدو کی، آلاتاوا طرفه گئتسین، تیکینتیده اؤزونه بیر ایش تاپا بیلر.

ماشاللاه سحر تئزدن اوزو یوخاری - آلاتاوا طرفه قالخدی. تیکیلمکده اولان دوققوزمرتبه لی بینالاردان بیرینه باش چکدی. تصادوفن ایکی-اوچ گون اول باکییا گلمیش همکندلیسی ایله راستلاشدی. همکندلیسی سوروشدو:

- نه وار، نه یوخ؟ یولو نئجه گلدینیز؟

- چتین ده اولسا، باکییا چاتدیق.

- ایش تاپمیسان؟

- هله یوخ، بئکارچیلیقدی.

- هه، بیلیرسن نه وار؟ بایاندورلولار هر گون یئنی یاسامالدا تیکیلن دوققوزمرتبه لی بینانین اطرافینا پیغیشیرلار. او بینانین منزیللری اوجوز ساتیلاجاق، اؤزو ده نیسیه. قاچقینلار اولجه دن آدلارینی یازیب پانئل دیوارلاری نیشانلاییرلار. دئییلنه گؤره، آدینی یازدیغین پانئل هانسی مرتبه یه، هانسی منزیله دوشسه، سنین کیدی.

بو خبر ماشاللاهی بیر خئیلی سئویندیردی. گؤره سن، گئجیکمه میشدی کی؟ آرتیق بیر ساعاتدان سونرا او، یئنی یاسامالدا ایدی. خوشبختلیکدن پانئللرین هامیسی داشینمامیشدی. ماشاللاه دیگیرجکلی قلمله، چتینلیکله ده اولسا، پانئللردن بیری نین اوستونه آدینی یازدی. سونرا یازی نین نظره چارپمادیغینی گؤروب، رئزین پارچاسینی یاندیردی، کولونو ماشین یاغی ایله قاریشدیریب بؤیوک حرفلرله «ماشاللاه!» سؤزونو تزله دی. سئوینجیندن آز قالیردی اویناسین. او، داها اومیدسیز دئییلدی. هئچ کیمه بویون آیمیه جکدی، هئچ کیمه ال آچمایاجاقدی. تکی ائوی اولسون، ایشله ییب پولونو اؤدیه جکدی ...

آخشام سلمینازی یانینا چاغیردی.

- نه وار؟ چیچگین آچیلیب، خئییر اولا؟ - سلمیناز شاد بیر خبر ائشیده جگینی حیسس ائدیب، گوله-گوله سوروشدو.

- خئییردیر. ائویمیز اولاجاق. بیزیمچون دوققوزمرتبه لی ائوتیکیلیر.

- بیر ائو بو قدر مخلوقون هانسینا چاتاجاق؟

- نه بیلیم؟ سن دئمه، چوخدان تیکیلیرمیش. باغ اولسون، کیمسه خئییرخواه ایش گؤروب، نیسیه تیکیر ...

***

نهایت، سئنتیابرین اورتالاریندا، بینانین تیکینتیسی باشا چاتدی. ماشاللاه صوبح تئزدن بیر-بیر بلوکلارا گیریب اؤز پانئلینی آختارماغا باشلادی - ایکینجی بلوکدا یئددینجی مرتبه دن آزاجیق آشاغیدا - دیواردا «ماشاللاه» سؤزونو اوخویاندا نه ائده جگینی بیلمه دی. اصل مؤعجیزه باش وئرمیشدی: اونون آدینی یازدیغی پانئل آسانسورا دوشموشدو

عاباس دایی نین حیکایه لری(۳)

رضا ریاضی

ائل اوغلو آغا محموددان آیریلیب ، اوز یئنیشه آغا صمدین ائوینه ساری یوللانماقدا ، عاباس دایی له بیر دز یاش اوت دالیندا ، بیر توربا نوبارمیوه (گیرده شیرین آلماسی) قولتوغوندا ، اوز ـ اوزه گلیرلر . هارا گئدیرسن ، بوهای ـ کوی ندیر سوروشوب ، ماجرادان باش چیغاردیر.

ـ ایندی اونون اوزو گورمه لی دیر . دایان من ده گلیم .

سس لر اوجالدیق جا دایی دا باشینی تووللایا ـ تووللایا قاپی لارینا یئتیشه رک ، توربانی یئره قویوب ، یونجا تاییینی دا اوستونه آتیر.

دوزلو باجی نین خیردا قیزی یانیندا بیر طرفده سوساراق ، آغا صمد ده دالانین اورتاسیندا بیر انتی (بیر باشا) قیشقیریر . رنگی قاچمیش ایوب آغا ، بیر آیاغی ایکینجی دالاندا ، بیر آیاغیدا حیاط سکگی لرینده ، آناسی و باجیلاری ددده ـ بالا آراسیندا تیتیرییه ـ تیتیرییه حاییل دوروب لار.

ـ نه خبرین دیر حاجی !؟ سسین فله یین قولاق لارینی باتیریب ، اوزوندن چیخمیسان . اینان میرسان ، من ده رسولی شاهیدی ! اوزونه رحمین گلمیر ـ گلمه سین ، بو آرواد ـ اوشاق لار هانچی گوناهین صاحیبی دیلار؟

آغا صمدین رنگی سولوب ، دوداق لاریدا قورویاراق ، ال ـ قولونو اولچه ـ اولچه اوزونو بیر دایی یا ، بیرده اوغلونا ساری توتوب دئییر: آتامین آتاسیندان یادیگار قالان جویزقاپی سینی یوخ ائله ییب کی هئچ ، اوچو سانانا جادا قجله قانادی کیمی ایکی دنه یوزتومن لیغی ، سوزومو ائشیدیرسن موزالان عاباس !؟ بیر آیین عرضینده بو یئکه لیقدا جاناوار ، ایکی یوزتومنی وئردی بادا ! یعنی تورکوسو بو اولار کی مورتوضون او ،گه وه زه اوغلو حبیبی دورتون کیمی آتدی یوخاریبا کی هئچ ، بیر ایستیکان دا اوستوندن سرین سو ایچدی !

ـ آی گول اوغلان آغا ایوب ، قادان دوشسون یئمیین لرین جانینا ، محموددان آیریشاندان سونرا سنه بیرزاد یئتیش مه دی ؟

ـ اوو ... او ...نییه .. دا .. یی قوطو ایچینده دی . اودو .. ها . نیسیه طلبیم ده واردی . اوو ... آغلییا ـ آغلییا هم اللری له گوزونون یاشینی سیلیر ، هم ده آناسینین چادیراسی له بورنونون سویونو .

ـ قوطو !؟ قوطو ایچینده ۳۵ قیران اون شاهی پول وار . "اصفهان اوزاق ، کردی سی یاخین" باخ عاباس ! گلینین جاهاز لارینا سن ده باخ ! آی قیز ، بیر قلم ـ کاغیذ گتیر دایی دا سیاهی گوتورسون ! بو نه دی ؟ اوچ دنه کاغیذدان نازیک لایلون بوشقاب. (حوللّه ـ حوللّه) بو نه دی ؟ ایکی دنه ساخسی پییالا . بو نه دی ؟ ساققیز . بونه دی ؟ دورد ـ بئش دنه قنفید (شوکولات نوعو) . بو نه دی ؟ اون شاهیلیق قیزداراغی . گئده کوپی اوغلو ایکی یوز تومن نولدو ، نولدو !؟ گئده سوپانین بیری سوپا ایکی یوز تومن نولدو ، نولدو !؟ آتامین آتاسیندان قالان قاپی نولدو ... نولدو !؟

ایکی الینی باشیندا کی عرقچینا چیرپیب یئنه ده قیشقیریر: ایکی یوز تومن نولدو ، قاپی نولدو !؟ دئیه ـ دئیه اوغلونون اوستونه جومور .

ایوب آغا قیچینی قاپی آراسیندان چکیب ، دورد سکگینی بیرائله ییب اوزونو حیاطا آتیر .

عاباس دایی اوزونو دوزلو باجییا توتوب ، حاجی ائوینه گلمه ییندی خبر آلیر .

دوزلو باجی آغا مهدینین بیر طرفدن دایی قیزی سی ، بیر طرفدن ده خانیمیسینین باجی سی اولاراق ، محبت دوعاسی آلماغا گلمیش دیر. آغیر ایاق ، ساده ، تئز اینان باجی ، ارینین ائوینی دئسم بو دوعا پوللارینان ییخدی ، اینانماسان ! آما عوضینده اوره یی یوخا چؤره یی کیمین نزیک ، یوموشاق اید ی . عؤمرونون اوّلیندن – آخیرینیا دک هئچ کیمه پیسلیک آرزولا مایبب ، هئچ کیمین ده قلبینی سیندیر مادی.

ناهار چاغی باشدان ـ آیاغا هریانی جیم جیلاق سولو ـ پالچیقلی میر حسین باغلارینی سوواراراق ، یورقون ـ یورولموش ، آج ـ سوسوز ائولرینه داخیل اولور:

ـ ائله دئمیرم ها میزه حوسئن ، خیردا قیزین دونو اپرییب ائی ...

ـ ای وای ، من هئی دئییرم واجیب بیر زاد یادیمنان چیخیب ها ، ایندی بوساحات بازاردان آلیب ، قاییدارام ... (گولمه جه ایله دئییب ، باجی دا اینانیر)

ـ یوخ ائی ، اوستو ـ باشین بیر طوو زیغ دی ائی ، هله بیر چای ایچ سوننان ....

یاخچی ، دالی سینی داها حدسیله مک اولار . آخی ایراد دا توتماق اولماز . نییه کی سیدلر کوچه سیندن باشقا آیری بیر یئر تانیمایبب ، آتاسینین سون بئشیک قیزی ایدی "اون قیزین اولسون ، سون بئشییی ده قیز اولسون" . هر نه اولاندان سونرا یئددی قارین اوشاق حمل ائیله ییب ، آراساتا چیخاردیب ، کورلوقدان ـ زاددان دا چکمه میش دیر. ایندی ده آیری بیر اتفاق دوشمه ییب کی ، حاج صمدین دوعالارینین بیر آزجا اثری اولسا ، هر زاد حل اولان دیر.

ـ واله عاباس آغا نه دئییم . بو قیزین یئیه سی کی گلیب صاحیب اولمور.

ـ ائی وای نه نه دئمه نه آبوروم .. (گولومسه ییر)

ـ یوخ ائی ائله دئمیرم ائی ، دایی دا اوزوموزون کی دی ده. گلمیشم بیر اونا بیرده میزه حوسئنه محبت دوعاسی آلام. ائله دئمیرم ها ، بو حاجی نین دوعا لاری دا کسه ردن دوشوبدور.

آغا صمد اونون سوزلرینی ائشیده رک ، اوغلونو بوراخیب ، دوزلو باجینین اوستونه هوجوم گتیریر.

ـ منیم دوعالاریمین کسری یوخدو !؟ روقیه نی اوغلون باغیر ایسته ییردی !؟ یوخ ! من یازدیم . کیچیک خانیمی گیژسیف اله ایسته ییردی !؟ یوخ ! من یازدیم . بویوک قیزین قاسیم آغا بوشامیردی !؟ نییه . من یازدیم . و... ایندی منیم دوعالاریم کسه ردن دوشوبدور !؟ بو نه دئییر!؟ عالمین دورد گوشه سیندن ائلچی گلیر . سرباز نه قانیر حئیوا کالدی یا شیرین دی . ناز و نعمت ایچینده غرق اولوب لار، هئچ بیلمیرلر هانچی شاهین دوورانی دی . یالاه اوتوز تومنی ترله گلسین ، اوننان سورا دئییم کسه ری واردی یا یوخدو . نییه سید جلالین یانینا گئتمیرسن!؟ او یازان دوعالاری بی بورو ـ برگرد اثرقویار! چوخ آلیر هن !؟ پولون یوخدور هن!؟ ائی وای بولارین الینن . اوف ... سکته ائله مه سم یاخچی دی.

ـ شاهین مه مه سینی یئییم ، اوننان ایشیم یوخدور کی . ائله دئمیرم کی ، من دئییرم اولاری بیرآججا کارلی یاز، بیرآز دا آز پول آل گینن . آخی میزه حوسئنین پولو یوخ دی نه ... (گولور)

ـ خیر آغا ، معلوم دییل کیم ـ کیمه دی ! "آرا قاریشیب ، مسسب ایتیب" آخی نوه ـ نتیجه صاحیبی اولان آرواد ، میر حسین نین محبتینی نه گودورسن؟ دایی دئییب شوخلوغا باشلاییر.

البته آغا صمدین باره سینده ایکی موضوونو بیلمه لی ییک . بیری بودور کی اونون ان بویوک حوسنو شوخ طبعلیغی و آییشانلیغی دیر. ایکینجی سی ده بودور کی نه فقط اهل و عیالیندان ، بلکه اوزوندن ده دونیا مالینی قیسناردیر. مثلا عؤمرونون اولیندن ـ آخریناجا اونو زنوزحمامیندا گورن اولمادی. قیشین چیله سینده اونون حمامی ، حسن باغینین کهریزی دی. یول یوخاریا گلنده ، گورنی اولوب ، خبر آلسایدی کی حاجی هاردان گلیر سن؟ گوله ـ گوله شصت یله دئیردیر: "اله سنه ده قیسمت ائله سین ، جومه قوسلوندان" .

عاباس دایی اوزونو حاظیرلایاراق ، سوروشور:

ـ او وار ـ دوولتی کیمه ییغیرسان؟ آرواد ـ اوشاغان قییمیرسان کی هئچ ، اوزوندن ده قیسنیرسان! هریانا باخیرسان سوواخ ـ پالچیق دی. بو دیوارلاری آغارت سان " عمر ستلجم اولار" یا گوناها باتیب مله لر(ملک) اوچوب قاچار!؟ آخی حاجی ائوی ده بئله اولار؟

حاجی صمد اوزون اتگینین دویمه لرینی باغلایاراق، یئکه قارنین اوستونو اورتور. دوشونو ایره لی وئریب ، بیرالینی دیوارا ، بیر الینی ده جیبینه چیرپیب ، گوله ـ گوله دئییر: عاغیللی آدام دا پولونو وئریب گچه یاخار دووارا !؟ یوخ آغا یوخ . یوخ خانیم یوخ . آدام پولونو قویار جیبینه ، الینی ده محکم قویار اوستونه . دئیه ر: پولوم . اودا دئیر: جانیم . عغلین اولدو پولون اولمادی نه فایداسی .

ـ واله نه دئییم حاجی ! اوز گومانیما بیر بالاجا عغلیم گئرک اولا . اما " نه او قدردوولتیم وار کی دیواندان قورخام ، نه او قدر ده ایمانیم وار کی شیطاندان قورخام "

ـ البتده اوزون یاخچی بیلیرسن کی پولو اولمایانین ایمانی دا اولماز.

ـ البته آج آدامین ایمانی اولماز .

ـ اووانديندا سالسان تایکئش دوشمز . گویلونو چوخ بولاندیرما . فرقی یوخدور . و ، سوزونون ادامه سینده گوله ـ گوله معجزین شعرینی هجویله مه یه باشلاییر :

قیزیلی قیز کیمی آل قوینووا یات ائیله سحر
سنه نه ، گر اولا دونیا هامیسی زیر و زبر
کنارا قویما زر و سیمیوی ای نور ـ بصر
جان کیمی باغریوا باس درهم ودیناری داداش
چونکی پولدور کیشی نین غم گونوغمخواری داداش

* *

ـ نفتچی عاباسا گوره بیر سوزلر ائشیدیرم !؟ بیلیرسن کی اونا فیطیره ـ زکات دا یئتیشه بیلر !؟

ـ بیر آزینی آپاریب وئرمیشم ، قالانینی دا وئره جاغام . محموددا اوزو بیله ر .

ـ او کی بالتانی لاپ دیبدن ویریر . اوزون گینه ده تورشویوب قاش ـ قاباغین سالللاندی !؟ آل اوغلان . آل بو آلمالاردان یئییب آغزینی بوش قویما . "مال یئمزین مالینی یئییرلر"

ـ بولاری هاردان درمیسن !؟ عجب جیس گیرده شیرین لردی !

ـ حاج صمدین باغیندان منه ده پای یئتیشیب ، آنا سودوندن ده حلالدی .

اونلار دئیه ـ دئیه ، یئیه ـ یئیه مچید قاباغینا یئتیشیب ، اوره گی ، اوو اوره ییینه دونموش محمود ، یوگوروب قاباقلارینا چیخیر .

ـ نولدو ؟ نه دئدی ؟ هئچ کیمه دئمه ییین ها !

ـ گو..... یوخدور ، بس نییه قجیر (قارتال) اوواسینا داش آتیردین !؟ تورا دوشمو سن ، تاب دان کی دوشمه میسن . آل ، آلمالاردان یئگینن ، اوره یه قوت وئره ر . صاحیبی فیکر ائیلیر ، یئیه جاقدیر ! یئمه دیر ، یئینمییه جاقدیر . سئولییه نی ده تاریخ دیر:

پرپر وورور چیراغی کور اولاجاق اوجاغی
جان یئتیشیب دوداغا آسیلاجاق توخاجی

عاباس دایی آدام لارین هم ـ همه سینین آرالیغیندان ، آلمالاری پایلا ـ پایلایا آغا مهدی یه یئتیش میش دی . بیرده ـ بیر توربانین دیبینه ال آتدی . اوچ دنه دن آرتیق قالمامیش دی . اوچونو ده اونا وئریب دئدی:

ـ توت گینن . بیری سنین ، بیری خانیمین ، بیری ده تقی بالانین .

ـ اوز بالالارین نئجه ؟ اولارا نه آپاراجاقسان ؟

ـ سندن بیزه چوخ یئتیشیب . اولارا دا یئتیشه ر. آللاه کریم دی ، شاه کورکنیمدی.

گون ، چوخدان دیرکی باتمیش دیر . آغا مهدی نین اوزونون رنگی آی ایشیغین شووقوندا پوزقون گورسه نیردی. داها دانیشماغادا حوصله سی قالمامیش دی. یئنه ده جیغالانی ایکی بولوب ، موشلوگه تاخیب ، آلیشدیریب ، توستولویه ـ توستولویه ائوینه ساری یولا دوشور.

موزالان عاباس ، یونجا دزینی چیگنینه آلیب ، یانلارینی باسا ـ باسا یول گئده راق ، دوزلو باجینین دونیاسی ذهنینده سئیره گلیر :

اریددیغین قویروق یاغی
باج وئریسن دویو ـ بالی
سیچان یئییب قورما ـ زادی
فضله یئ موشدان دئییسن
سوماخ پالانی نئیلیسن

دونیا ادبیاتی

(اسپانیا ادبیاتیندان)

ایلقار خیبولو

نئجه کی آیدین‌دیر ،هر ادبیاتین دونیا سوییه سینده اینکشاف ائتمه‌سی و چیچکلنمه‌سی ،چئشیدلی ندنلردن آسیلی‌دیر.بو ندنلری دوزگون الده ائدیب ،گرچک‌لشدیرمک، هر ادبیاتین گلیشمه‌سینده دانیلماز و اینانیلماز ائتگی‌لری اولاجاقدیر.بو ندنلری بوتؤولوکده بئله دئیه بیله‌ریک :توپلوم‌دا نه قدر ادبیات وادبیاتچی‌یا ده‌یه‌ر و ئریلیرسه ،ادبیات و ادبیاتچی اؤنملی ساییلیزسا و اونلارا حؤرمت بسله‌نیرسه بیر او قدر ادبیاتچی دیرچه‌لیب، ادبیات گلیشیب ،و ده‌یرلی اثرلر یارانمالی‌دیر بئله بیر حالدا ادبیات توپلومون گؤوده سینه هوپاراق دیش اؤلکه لرده ده یایملانیب و بوتون ادبیات دونیاسیندا اؤزه‌ل یئر قازانمالی‌دیر .هر ادبیاتین اینکیشاف پروسه‌سینین دؤنوش نوقطه‌سی ،یارانمیش اثرلری دونیانین دیری دیللرینه چئویرمک‌ده دوغرولور و بو مسئله یعنی ادبیاتین دونیالاشماسی ،توپلوم ایچره کوتلوی لشیب و دونیا اینسانلارلا یاخین ایلگی‌لشمکده جانلانیر . بوردا بو ندنلری ایسپانیول ادبیاتیندا اؤته‌ری آچیقلا ماق ایسته‌ییره‌م:

۱- ادبیات و ادبیاتچی‌یا ده‌یر وئریب و اونا حؤرمت بسله‌مک:

۵۰۰ ایل بوندان اؤنجه ، ایسپانیا میللتی کلاسیک ادبیاتی اوخوماقلا چوخ ماراقلانیردی. تحصیل قازانماق و درس اوخوماق دیله‌یی ، ایسپانیا میللتی‌نین آراسیندا چوخ آرتمیشدی نئجه کی ۱۵۵۱-ینجی ایلده سالامانکا بیلیم یوردو تک باشینا ۵۸۵۰ کیمسه اؤیرنجی‌سی واریدی.بو دؤورده ادبیاتین یوکسک سوییه‌ده ایره‌لی آدیملاماغینین ندنلرینی لاپ قاباریق شکیلده حاکیمییت و دربارین آپاردیغی سییاست‌ده گؤره بیله‌ریک. بو زامان‌لاردا ادیب‌لر دربار و اؤزه‌للیکله اشراف طرفیندن آلقیشلانیب و اونلارا انعام وئریلیردی. بو چاغلاردا قهرمانلیق و چوبانلیق ژانرینده سئوگی ناغیل‌لاری ایسپانیا میللتی‌نی داها آرتیق ماراقلاندیریردی و عوام اینسانلاردان،باش دوشونن اینسانلارا دک بو اثرلری اوخویوردولار . یاواش –یاواش رومان یازماغا زمینه یارانیردی او جومله دن ۱۵۵۳-جی ایلده شیطنت‌چیلیک سبکینده اولان بیرینجی رومان ،«تورمس لی لازیلو »آدلی بیر کیتاب ایدی و او ناغیل‌دا آلچاق اینسانلاری ناغیلین قهرمانی ائدیب و یوخسوللوغو عیصیانلا ،عیصیانی‌دا زارافاتلا اؤده‌ییردی.۱۵۹۹دادا ماتئوآلئمان«کوزمان دوالفراچه» آدلی بیر رومان یاراتدی.بو رومان بیر نفر آلچاق ،شوخلوقچو و شن یاشایان بیر کیمسه‌نین یاشام صحنه‌لری‌دیر.و نئچه ایل بوندان سونرا سروانتس بو ایکی ناغیلی ادغام ائتمک له «دون کیشوت» رومانی‌نی یاراتدی.

بو دؤورده ادبیاتچی‌یا ده‌یر وئریب اونا حؤرمت بسله‌مه‌یی باشقا بیر فورمادادا گؤره بیلیریک.ایسپانیا میللتینه ایلنجه ساییلان،شاعیرلر آراسیندا کی یاریشمالار ایدی. لوپه دووگا دئمیشکن ۳۰۰ شاعیر «ملک الشعرا»مقامی‌نی قازانماغا رقابت ائدیردیلر ومیللت دژخیم‌لرین عقیده آراماق سیستمینده،کیلیسانین دئدیکلریندن چیخان سوچلولارین یاندیریلیب و اینجیدیلمک‌لریندن لذّت آپاریردیلارسا،بیراو قدرده شئعیر یاریشمالاریندان‌دا لذّت آپاریردیلار.

شئعیرلر اؤیره‌دیجی قونولاردا،نثرلر اؤیود،ناغیل‌لار سئوگی ژانرینده ،سجع‌لر چوبانچیلیق و گولمه‌لی قهرمانلیق شئعیرلری و اپیک قصیده‌لر و غزل‌لر دن عیبارت ایدی.

و نهایت‌ده ادبیاتچی‌یا حؤرمت بسله‌مه‌یین سون درجه‌سی‌نی اینسانلارین لوپ دووگایا قارشی نئجه سایقی گؤسترمه سینده گؤزوروک.لوپ دووگا،۱۰۰۰ینجی پیئسی یاییملاندیراندان سونر،بوتون اینسانلار اراسیندا یوخاری درجه‌ده سئویملی بیراینسانا چئوریلیر.نئجه کی لوپ دووگا هر بیر یئره گئتدیکده اونو اورتالاییب قادینلار و اوشاقلار الینی اؤپوردولر.لوپ دووگانین سونونجو شئعیری آلتین چاغ آدلی بیر شئعیردیر.

۲- اثرلرین یوکسک سایی‌دا یاییملانماسی:

دئمک ،هر اینسان بیر کیتاب‌دیر،اؤزاوخوجوسونو گؤزله‌یه‌رک و هر یارادیجی،یاشام موزه‌سینده گؤرمه‌لی و اوخومالی بؤیوک بیر یاپیت‌دیر،اینسانلاری گؤزله‌یه‌رک. نه قدر صنعت‌چی‌نین یاراتدیغی اثر یوکسک سویه‌ده اکرانا قویولوب و گئنیش بیر دوروم‌دا چیخیش ائده بیلیرسه،اوقدر یارانان اثر کوتله‌وی‌لشیب،داها آرتیق تنقید اولونوب و میللتین دویغولاری‌یلا اویغونلاشیب اوندان سونرا یارانان اثرلرین‌ده گوجله‌نیلمه‌سینده اونملی ایز بوراخاجاق.بو آرادا ایسپانیول ادبیاتیندا«دون کیشوت» میگل سروانتس‌ین اثری ایندی‌یه دک،دئمک اولار دونیانین بوتون دیری دیللرینه چئوریلیب و ۳۰میلیون نسخه‌دن آرتیق ساتیلیب‌دیر («دون کیشوت» انجیل‌دن سونرا دونیادا لاپ چوخ

ـ یوخ ائی ائله دئمیرم ائی ، دایی دا اوزوموزون کی دی ده. گلمیشم بیر اونا بیرده میزه حوسئنه محبت دوعاسی آلام. ائله دئمیرم ها ، بو حاجی نین دوعا لاری دا کسه ردن دوشوبدور.

آغا صمد اونون سوزلرینی ائشیده رک ، اوغلونو بوراخیب ، دوزلو باجینین اوستونه هوجوم گتیریر.

ـ منیم دوعالاریمین کسری یوخدو !؟ روقیه نی اوغلون باغیر ایسته ییردی !؟ یوخ ! من یازدیم . کیچیک خانیمی گیژسیف اله ایسته ییردی !؟ یوخ ! من یازدیم . بویوک قیزین قاسیم آغا بوشامیردی !؟ نییه . من یازدیم . و... ایندی منیم دوعالاریم کسه ردن دوشوبدور !؟ بو نه دئییر!؟ عالمین دورد گوشه سیندن ائلچی گلیر . سرباز نه قانیر حئیوا کالدی یا شیرین دی . ناز و نعمت ایچینده غرق اولوب لار، هئچ بیلمیرلر هانچی شاهین دوورانی دی . یالاه اوتوز تومنی ترله گلسین ، اوننان سورا دئییم کسه ری واردی یا یوخدو . نییه سید جلالین یانینا گئتمیرسن!؟ او یازان دوعالاری بی بورو ـ برگرد اثرقویار! چوخ آلیر هن !؟ پولون یوخدور هن!؟ ائی وای بولارین الینن . اوف ... سکته ائله مه سم یاخچی دی.

ـ شاهین مه مه سینی یئییم ، اوننان ایشیم یوخدور کی . ائله دئمیرم کی ، من دئییرم اولاری بیرآججا کارلی یاز، بیرآز دا آز پول آل گینن . آخی میزه حوسئنین پولو یوخ دی نه ... (گولور)

ـ خیر آغا ، معلوم دییل کیم ـ کیمه دی ! "آرا قاریشیب ، مسسب ایتیب" آخی نوه ـ نتیجه صاحیبی اولان آرواد ، میر حسین نین محبتینی نه گودورسن؟ دایی دئییب شوخلوغا باشلاییر.

البته آغا صمدین باره سینده ایکی موضوونو بیلمه لی ییک . بیری بودور کی اونون ان بویوک حوسنو شوخ طبعلیغی و آیینشانلیغی دیر. ایکینجی سی ده بودور کی نه فقط اهل و عیالیندان ، بلکه اوزوندن ده دونیا مالینی قیسناردیر. مثلا عؤمرونون اولیندن ـ آخرینا جا اونو زنوزحمامیندا گورن اولمادی. قیشین چیله سینده اونون حمامی ، حسن باغینین کهریزی دی. یول یوخاریا گلنده ، گورنی اولوب ، خبر آلسایدی کی حاجی هاردان گلیر سن؟ گوله ـ گوله شصت یله دئیردیر: "اله سنه ده قیسمت ائله سین ، جومه قوسلوندان" .

عاباس دایی اوزونو حاظیرلایاراق ، سوروشور:

ـ او وار ـ دوولتی کیمه ییغیرسان؟ آرواد ـ اوشاغان قییمیرسان کی هئچ ، اوزوندن ده قیسنیرسان! هریانا باخیرسان سوواخ ـ پالچیق دی. بو دیوارلاری آغارت سان " عمر ستلجم اولار" یا گوناها باتیب مله لر(ملک) اوچوب قاچار!؟ آخی حاجی ائوی ده بئله اولار؟

حاجی صمد اوزون اتگینین دویمه لرینی باغلایاراق، یئکه قارنین اوستونو اورتور. دوشونو ایره لی وئریب ، بیرالینی دیوارا ، بیر الینی ده جیبینه چیرپیب ، گوله ـ گوله دئییر: عاغیللی آدام دا پولونو وئریب گچه یاخار دووارا !؟ یوخ آغا یوخ . یوخ خانیم یوخ . آدام پولونو قویار جیبینه ، الینی ده محکم قویار اوستونه . دئیه ر: پولوم . اودا دئیر: جانیم . عغلین اولدو پولون اولمادی نه فایداسی .

ـ واله نه دئییم حاجی ! اوز گومانیما بیر بالاجا عغلیم گئرک اولا . اما " نه او قدردوولتیم وار کی دیواندان قورخام ، نه او قدر ده ایمانیم وار کی شیطاندان قورخام "

ـ البته اوزون یاخچی بیلیرسن کی پولو اولمایانین ایمانی دا اولماز.

ـ البته آج آدامین ایمانی اولماز .

ـ اووانديندا سالسان تایکئش دوشمز . گویلونو چوخ بولاندیرما . فرقی یوخدور . و ، سوزونون ادامه سینده گوله ـ گوله معجزین شعرینی هجویله مه یه باشلاییر :

قیزیلی قیز کیمی آل قوینووا یات ائیله سحر
سنه نه ، گر اولا دونیا هامیسی زیر و زبر
کنارا قویما زر و سیمیوی ای نور ـ بصر
جان کیمی باغریوا باس درهم ودیناری داداش
چونکی پولدور کیشی نین غم گونوغمخواری داداش

❊ ❊

ـ نفتچی عاباسا گوره بیر سوزلر ائشیدیرم !؟ بیلیرسن کی اونا فیطیره ـ زکات دا یئتیشه بیلر !؟

ـ بیر آزینی آپاریب وئرمیشم ، قالانینی دا وئره جاغام . محموددا اوزو بیله ر .

ـ او کی بالتانی لاپ دیبدن ویریر . اوزون گینه ده تورشویوب قاش ـ قاباغین سالللاندی !؟ آل اوغلان . آل بو آلمالاردان یئییب آغزینی بوش قویما . "مال یئمزین مالینی یئییرلر"

ـ بولاری هاردان درمیسن !؟ عجب جیس گیرده شیرین لردی !

ـ حاج صمدین باغیندان منه ده پای یئتیشیب ، آنا سودوندن ده حلالدی .

اونلار دئیه ـ دئیه ، یئیه ـ یئیه مچید قاباغینا یئتیشیب ، اوره گی ، اوو اوره یینه دونموش محمود ، یوگوروب قاباقلارینا چیخیر .

ـ نولدو ؟ نه دئدی ؟ هئچ کیمه دئمه یین ها !

ـ گو..... یوخدور ، بس نییه قجیر (قارتال) اوواسینا داش آتیردین !؟ تورا دوشمو سن ، تاب دان کی دوشمه میسن . آل ، آلمالاردان یئگینن ، اوره یه قوت وئره ر . صاحیبی فیکر ائیلیر ، یئیه جاقدیر ! یئمه دیر ، یئینمییه جاقدیر . سئولییه نی ده تاریخ دیر:

پرپر وورور چیراغی کور اولاجاق اوجاغی
جان یئتیشیب دوداغا آسیلاجاق توخاجی

عاباس دایی آدام لارین هم ـ همه سینین آرالیغیندان ، آلمالاری پایلا ـ پایلایا آغا مهدی یه یئتیش میش دی . بیرده ـ بیر توربانین دیبینه ال آتدی . اوچ دنه دن آرتیق قالمامیش دی . اوچونو ده اونا وئریب دئدی:

ـ توت گینن . بیری سنین ، بیری خانیمین ، بیری ده تقی بالانین .

ـ اوز بالالارین نئجه ؟ اولارا نه آپاراجاقسان ؟

ـ سندن بیزه چوخ یئتیشیب . اولارا دا یئتیشه ر. آللاه کریم دی ، شاه کورکنیمدی.

گون ، چوخدان دیرکی باتمیش دیر . آغا مهدی نین اوزونون رنگی آی ایشیغین شووقوندا پوزقون گورسه نیردی. داها دانیشماغادا حوصله سی قالمامیش دی. یئنه ده جیغالانی ایکی بولوب ، موشلوگه تاخیب ، آلیشدیریب ، توستولویه ـ توستولویه ائوینه ساری یولا دوشور.

موزالان عاباس ، یونجا درینی چیگنینه آلیب ، یانلارینی باسا ـ باسا یول گئده راق ، دوزلو باجینین دونیاسی ذهنینده سئیره گلیر :

اریددیغین قویروق یاغی
باج وئریسن دویو ـ بالی
سیچان یئییب قورما ـ زادی
فضله یئ موشدان دئییسن
سوماخ پالانی نئیلیسن

دونیا ادبیاتی

(اسپانیا ادبیاتیندان)

ایلقار خیبولو

نئجه کی آیدین‌دیر ،هر ادبیاتین دونیا سوییه سینده اینکشاف ائتمه‌سی و چیچکلنمه‌سی ،چئشیدلی ندنلردن آسیلی‌دیر.بو ندنلری دوزگون الده ائدیب ،گرچک‌لشدیرمک، هر ادبیاتین گلیشمه‌سینده دانیلماز و اینانیلماز ائتگی‌لری اولاجاقدیر.بو ندنلری بوتؤولوکده بئله دئیه بیله‌ریک :توپلوم‌دا نه قدر ادبیات وادبیاتچی‌یا ده‌یه‌ر و ئریلیرسه ،ادبیات و ادبیاتچی اؤنملی ساییلیزسا و اونلارا حؤرمت بسله‌نیرسه بیر او قدر ادبیاتچی دیرچه‌لیب، ادبیات گلیشیب ،و ده‌یرلی اثرلر یارانمالی‌دیر بئله بیر حالدا ادبیات توپلومون گؤوده سینه هوپاراق دیش اؤلکه لرده ده یایملانیب و بوتون ادبیات دونیاسیندا اؤزه‌ل یئر قازانمالی‌دیر .هر ادبیاتین اینکیشاف پروسه‌سینین دؤنوش نوقطه‌سی ،یارانمیش اثرلری دونیانین دیری دیللرینه چئویرمک‌ده دوغرولور و بو مسئله یعنی ادبیاتین دونیالاشماسی ،توپلوم ایچره کوتلوی لشیب و دونیا اینسانلارلا یاخین ایلگی‌لشمکده جانلانیر . بوردا بو ندنلری ایسپانیول ادبیاتیندا اؤته‌ری آچیقلا ماق ایسته‌ییره‌م:

۱- ادبیات و ادبیاتچی‌یا ده‌یر وئریب و اونا حؤرمت بسله‌مک:

۵۰۰ ایل بوندان اؤنجه ، ایسپانیا میللتی کلاسیک ادبیاتی اوخوماقلا چوخ ماراقلانیردی. تحصیل قازانماق و درس اوخوماق دیله‌یی ، ایسپانیا میللتی‌نین آراسیندا چوخ آرتمیشدی نئجه کی ۱۵۵۱-ینجی ایلده سالامانکا بیلیم یوردو تک باشینا ۵۸۵۰ کیمسه اؤیرنجی‌سی واریدی.بو دؤورده ادبیاتین یوکسک سوییه‌ده ایره‌لی آدیملاماغینین ندنلرینی لاپ قاباریق شکیلده حاکیمییت و دربارین آپاردیغی سییاست‌ده گؤره بیله‌ریک. بو زامان‌لاردا ادیب‌لر دربار و اؤزه‌للیکله اشراف طرفیندن آلقیشلانیب و اونلارا انعام وئریلیردی. بو چاغلاردا قهرمانلیق و چوبانلیق ژانرینده سئوگی ناغیل‌لاری ایسپانیا میللتی‌نی داها آرتیق ماراقلاندیریردی و عوام اینسانلاردان،باش دوشونن اینسانلارا دک بو اثرلری اوخویوردولار . یاواش –یاواش رومان یازماغا زمینه یارانیردی او جومله دن ۱۵۵۳–جی ایلده شیطنت‌چیلیک سبکینده اولان بیرینجی رومان ،«تورمس لی لازیلو »آدلی بیر کیتاب ایدی و او ناغیل‌دا آلچاق اینسانلاری ناغیلین قهرمانی ائدیب و یوخسوللوغو عیصیانلا ،عیصیانی‌دا زارافاتلا اؤده‌ییردی.۱۵۹۹دادا ماتئوآلئمان«کوزمان دوالفراچه» آدلی بیر رومان یاراتدی.بو رومان بیر نفر آلچاق ،شوخلوقچو و شن یاشایان بیر کیمسه‌نین یاشام صحنه‌لری‌دیر.و نئچه ایل بوندان سونرا سروانتس بو ایکی ناغیلی ادغام ائتمک له «دون کیشوت» رومانی‌نی یاراتدی.

بو دؤورده ادبیاتچی‌یا ده‌یر وئریب اونا حؤرمت بسله‌مه‌یی باشقا بیر فورمادادا گؤره بیلیریک.ایسپانیا میللتینه ایلنجه ساییلان،شاعیرلر آراسیندا کی یاریشمالار ایدی. لوپه دووگا دئمیشکن ۳۰۰ شاعیر «ملک الشعرا»مقامی‌نی قازانماغا رقابت ائدیردیلر ومیللت دژخیم‌لرین عقیده آراماق سیستمینده،کیلیسانین دئدیکلریندن چیخان سوچلولارین یاندیریلیب و اینجیدیلمک‌لریندن لذّت آپاریردیلارسا،بیراو قدرده شئعیر یاریشمالاریندان‌دا لذّت آپاریردیلار.

شئعیرلر اؤیره‌دیجی قونولاردا،نثرلر اؤیود،ناغیل‌لار سئوگی ژانرینده ،سجع‌لر چوبانچیلیق و گولمه‌لی قهرمانلیق شئعیرلری و اپیک قصیده‌لر و غزل‌لر دن عیبارت ایدی.

و نهایت‌ده ادبیاتچی‌یا حؤرمت بسله‌مه‌یین سون درجه‌سی‌نی اینسانلارین لوپ دووگایا قارشی نئجه سایقی گؤسترمه سینده گؤرورو‌ک.لوپ دووگا،۱۰۰۰ینجی پیئسی یاییملاندیراندان سونر،بوتون اینسانلار اراسیندا یوخاری درجه‌ده سئویملی بیراینسانا چئوریلیر.نئجه کی لوپ دووگا هر بیر یئره گئتدیکده اونو اورتالاییب قادینلار و اوشاقلار الینی اؤپوردولر.لوپ دووگانین سونونجو شئعیری آلتین چاغ آدلی بیر شئعیردیر.

۲- اثرلرین یوکسک سایی‌دا یاییملانماسی:

دئمک ،هر اینسان بیر کیتاب‌دیر،اؤزاوخوجوسونو گؤزله‌یه‌رک و هر یارادیجی،یاشام موزه‌سینده گؤرمه‌لی و اوخومالی بؤیوک بیر یاپیت‌دیر،اینسانلاری گؤزله‌یه‌رک. نه قدر صنعت‌چی‌نین یاراتدیغی اثر یوکسک سویه‌ده اکرانا قویولوب و گئنیش بیر دوروم‌دا چیخیش ائده بیلیرسه،اوقدر یارانان اثر کوتله‌وی‌لشیب،داها آرتیق تنقید اولونوب و میللتین دویغولاری‌یلا اویغونلاشیب اوندان سونرا یارانان اثرلرین‌ده گوجله‌نیلمه‌سینده اونملی ایز بوراخاجاق.بو آرادا ایسپانیول ادبیاتیندا«دون کیشوت» میگل سروانتس‌ین اثری ایندی‌یه دک،دئمک اولار دونیانین بوتون دیری دیللرینه چئوریلیب و ۳۰میلیون نسخه‌دن آرتیق ساتیلیب‌دیر («دون کیشوت» انجیل‌دن سونرا دونیادا لاپ چوخ

سایی‌دا یاییملانمیش کیتابلاردان‌دیر.) بیز بو یاییم مسئله‌سی‌نی نئچه یوز ایل بوندان اؤنجه باشقا اثرلرده باشقا بیر فورمادا گؤره بیله‌ریک. اؤرنک اولاراق گارسیلا زودلاوئگا وارلی بیر عائیله‌ده یاشایان ایگید و دؤیوشچو بیر ادبیاتچی ایدی.لاوگا غزل قالیبینی ایسانییادا گئنل‌لشدیردیک‌دن سونرا،نهایت‌ده چوخلو جسارت و قورخمازلیغینا گورا ۳۳ یاشیندا اؤلدورولدو. بو شاعیرین شئعیرلری ایکی قطعه‌ده و بالاجا بیر شکیلده چاپ اولوندو و هر یئره اسپانیا اوردوسو گئدیردی‌سه بو کیتابلار اویئرلرده یاییملانیردی.لاوگانین اؤلوموميللتی چوخ کدرلندیردی.نییه کی میللت،لاوگانی گئنیش سوییه‌ده یاییملانمیش کیتابلارینین واسیطه‌سیله تانیمیشدیلار اونون کیتابینی بسته‌له‌ییب،تصنیف‌لر یاراتمیشلار پیئس یازانلاردا اؤز پیئس‌لرینده دووگانین شیئعیرلریندن یارارلانیردیلار.

۳-یارانمیش اثرلری دونیانین دیری دیللرینه چئویرمک:

یارادیجی اؤز جوغرافییاسینین سرحدلرینده یاشاییب،تاریخ و فولکلورونو تانییب و اؤز میللتینی دوشونورسه یاراتدیغی اثرلر آرتیق کوتله‌وی‌لشیر واونون یاراتدیغی اثرلر اؤز خالقینین اؤزه‌للیکلرینی داشییر .بیر یازیچی هر نه قدرمیللتینین دویغولارینی ایستکلرینی سوسیال و سییاسال دورومونو دوزگون تانییرسا یاراتدیغی اثرده بو دورواملارا باغلی آرتیق خالق آرا آد قازانمالیدیر.آنجاق بو اثرلر مرزلری سندیریب دونیالاشمالیدیرلار کی بو دونیالاشماغا بر نئچه عامیل گره‌ک‌لیدیر:

(۱)اثرلرین دونیا دیری دیللرینه چئوریلمه‌سی (۲)دونیا میللت‌لرینین دویغولارینی،ایستکلرینی،سوسیال و سیاسال دورومونو گئنل سوییه‌ده ایفا ائتمه‌سی:یعنی بوتون اینسانلار اثرله ایلگی‌له‌نه بیلسین و و اثر اؤلکه ایچینده اولان سیمگه‌لره ، اؤزه‌ل عادت عنعنه‌لره و اؤزه‌ل بیر میللته عاییید اولسادا،دونیانین هر بیر یئرینده و هربیر اینسان طرفیندن اوخونورسا ایضاحلارا احتیاج اولماسین.اؤرنک اولاراق،«گراسیان»آدلی بیر نفر یسوعی کشیش،«انتقاد»آدیندا اوچ جیلدلیک بیر کیتاب یازیر.بوکیتاب شوپنهاوری ماراقلاندیریر و بو کیتابی آلمانجایا چئویرمه‌یه مجبور ائدیر.شوپنهاور بو کیتابی چئویردیکده،اونو دونیانین ان گؤزه‌ل کیتابلارینداn سایییر. ناغیل بئله‌دیر کی،ایسپانیالی بیر گمی‌چی سنت هلن آداسیندا‌غرق اولدوقدا وحشی بیر آدامی بربیت ائتدیکده،آوروپا تمددونون‌دن انتقاد ائدیر...کی بو ناغیلی بیر قاپاناق بیلیرلر«رابینسون کروزوئه»انگلستان لی «دیفوئه»نین اثرینه.اثرلرین دونیا دیللرینه چئوریلمه‌ییندە،کالدرون اثرلریندن‌ده آد آپارماق اولار. کالدرون (۱۶۸۱-۱۶۰۰)ایسپانیانین بؤیوک درام یازان وشاعیرلریندن ایدی. کالدرون حقوق اوخویاراق تئزلیکله بو ایشدن الینی اوزدو و پیئس یازماغا باشلادی. بیر نئچه واختلار نیظام‌دا دؤیوشچولوک ائتدی. نئچه ایل روحانیت پالتاریندا قوللوق ائتدی.و اونا گورادا بو شاعیر و یازیچی‌نین پیئس‌لر و غزلری‌ده مذهبی بویاسی وار.آنجاق غیر مذهبی پیئس‌لردن‌ده «شلی درام» کالدرونون«حئیرتلندیریجی اووسونچو» آدلی اثرینی آزاد بیر شکیلده چئویردی و«زالامیه شهرداری‌سی‌نین باشقانی»آدلی بیر اثرده «فیتو جرالد»-ین واسیطه‌سیله انگلیسجه‌یه چئوریلدی.

۴-کوتلوی لشمک و بوتون اینسانلارا یازماق :

ایسپانیانین بیر سیرا گؤزه‌للیک سئورلیک اثرلری و ادبی سبک‌لری،کلاسیک ادبیات دؤره‌سینده یاراندی و ،دونیا ادبیاتی‌نین شکیل‌لنمه‌سینده دانیلماز بیر نقشی اولدو.«شهسواران» ناغیل‌لاری‌نین ایده‌آلیسمینه و ایبریا یاریم آداسیندا اولان،اورتا چاغین نجیب زاده‌لری‌نین قارشیسندا بیر چئشید کوتله دوشونن ناتورالیسم ظهور ائتدی و اؤزوندن سونراکی یازینال دئوریلمه‌لرینده دانیلماز ائتگی‌سی اولدو.ایسپانیول ادبیاتیندا بو سیرا اثرلردن بیرینجی‌سی« کمدی تراژدی‌سی »سلستینا ،فناندو روخاس-ین اثری‌دیر.رئالیسم سبکینده یارانان باشقا اثر پیکارئسک رومانی (لات‌چیلیق ادبیاتی)دیر.لاساریود تورمس آدلی بیر اثر کی یازیچی سی بللی دئییل،بو یازینال سبکین ان آدلیم اثری‌دیر.

بو یازینال ده‌به‌ریشین یوخاری سوییه‌سی سوندا «دون کیشوت» اثرینده لاپ آیدین گؤرونور. بو اثر چوخلو کاراکتر و صحنه‌لری‌ایله مدرن رومانین تمل داشین قویان‌دیر.

بو کوتله‌وی‌لشمه یالنیز ادبیات‌دا یوخ بلکه اینسانی علم‌لرده‌ده باش وئردی و «متنوعات»آدلی اثرلرین یارانماغینا سبب اولدو.و اثرلرآوروپانین باشا باشیندا یاخشی قارشیلاندی و چئشیدلی دیللره چئوریلدی «متنوعات»ائله بیر یازینال اثردیر کی چئشیدلی علم‌لرین بیر یئره ییغیشماغیندان یارانیر،بونلارین بیر بیریله ایلگی‌سی اولماسادا،چوخلو اؤیره‌دیجی آماجلاری وار.

۵-میللت‌له یاشاماق و میللتی دوشونمک :

خوزه مارتی دئمیشکن:ایلک اونجه عدالت، سونرا هنر گلمه‌لی‌دیر.«یاشام کوره‌سینی ایستی ساخلاماغا هر بیر شئی حتی هنری‌ده گره‌ک اودون ایچینه آتاق.ده‌میر ایراده‌لره مالک اولان صنعچی‌نین بوینوندا آغیر بیر گؤره‌و و اونملی بیر سورون اولسا،اودا اؤز میللتی و یا مظلوم و الی قولو زنجیرلنمیش میللتلرین یولوندا چالیشیب،اثر یارادیب و اونلارین تاپدالانمیش حاقلاری اوغروندا بیر تریبون اولوب و اونلارین سسینی دونیایا چاتدیرماق‌دیر.مظلوم میللتی یاشاتماق اونلارا گوار یاراتماق حتی دوستاق ائدیلیب و عدالت‌سیزلیگین سویوق میله‌لرین آرخاسیندا قاندالانماق او جومله صنعتچی‌لرین اؤزه‌للیکلریندن‌دیر کی تاریخ‌ده آدلاری قیزیل بیر بایراق کیمی یئللە‌نمکده‌دیر.یانیس ریتسوس،پابلو نرودا،خوزه مارتی،اوکتاویو پاز ،صمد بهرنگی،رابین درانات تاگور ،ناظیم حکمت و... .

میللتین کؤکسونده چیرپینان جانلی اوره‌ک کیمی حیات تاپان یازیچی اوزامان ابدی‌لشیر کی بیرچوروموش توپلومون لایه‌لرینده،میللتین آلت بیلینجینده یئرلشمیش قالاق-قالاق دردلرینده‌ن دانیشا و اؤز کسگین قلمینین اوجوندان اعتراض قیشقیرتیلارینی کاغاذ اوستونده سسلندیره.ایسپانیادا بوبارده‌ده چوخلو اؤرنک‌لری سایماق اولار و حتی چوخ کئچمیش زامانلاردادا بئله بیر یازیچیلارو اثرلرله اوزبه‌اوز اولورق.

« سفید برفی » ناغیلی(۲)

دکتر حسن م. جعفر زاده

« سفید برفی » ناغیلی - " ترجمه نسخه سی - امین آذر نشری – تبریز ۱۳۸۵- یاشارمشیرفر "

سفید برفی Snow White

یکی بود یکی نبود . سالها قبل دختری زیبا با نامادری اش زندگی می کرد . نام این دختر زیبا سفید برفی بود. نامادری اش یعنی ملکه همیشه به زیبایی او حسادت می کرد . او هر روز جلوی آینه جادویی اش می ایستاد و از او می پرسید چه کسی از همه زیباتر است ؟ و آینه می گفت شما زیباترین زن دنیا هستید . تا اینکه یک روز آینه گفت : من یک دختر می شناسم که از شما هم زیبا تر است و گفت که او سفید برفی است. در همین حین سفید برفی در حیاط بود و داشت برای خودش کار می کرد و آواز می خواند .

شاهزاده جوانی که از آن اطراف می گذشت ، صدای او را شنید و وارد قصر شد. سفید برفی تا او را دید دوید و در بالکن خود را پنهان کرد. در این حین ملکه داشت آنها را نگاه می کرد. او به جلاد خود دستور داد تا سفید برفی را به بهانه گل چیدن به جنگل ببرد و او را بکشد . جلاد اول قبول نکرد ولی ملکه گفت اگر اینکار را نکند ، خود جلاد را خواهد کشت و جلاد نیز به اجبار قبول کرد . او سفید برفی را به جنگل برد اما وقتی خواست او را بکشد دلش تاب نیاورد و گریه کنان به سفید برفی گفت که تو باید فرار کنی چون ملکه به تو حسادت می کند و به من دستور داده است تا تو را بکشم. سفید برفی نیز فورا داخل جنگل فرار کرد و در داخل جنگل موجودات عجیبی می خواستند سفید برفی را شکار کنند. سفید برفی که خیلی خسته شده بود روی زمین افتاد و شروع کرد به گریه کردن . پس از مدتی حیوانات جنگل دور او جمع شدند . سفید برفی از آنها خواست تا کمکش کنند . حیوانات سفید برفی را به یک کلبه ی کوچک در داخل جنگل بردند. سفید برفی در را زد و گفت اجازه می دهید داخل شوم ؟ و بعد به آرامی داخل کلبه شد. داخل کلبه هفت صندلی و تخت خواب کوچک بود. او با خود گفت شاید هفت بچه کوچولو اینجا زندگی می کنند. خانه خیلی کثیف بود او به کمک حیوانات شروع کرد به تمیز کردن خانه . در همان نزدیکی در یک معدن الماس ، هفت کوتوله مشغول کار بودند و آنها صاحبان آن خانه بودند.وقتی که کار کوتوله ها تمام شد ، همگی یعنی دکتر اخمو شنگول ، خجالتی ، خنگول ، خواب آلو ، و عطسه به طرف خانه آمدند . وقتی که به خانه رسیدند دیدند که چراغ خانه روشن است . آنها آرام وارد خانه شدند و دیدند یک نفر در تختشان خوابیده است آنها ابتدا خواستند که او را بکشند ولی تا خواستند او را بکشند ، دیدند که او یک دختر است نه یک غول بدجنس . سفید برفی در همان حین بیدار شد و ماجرا را برای آنها تعریف کرد و به آنها التماس کرد که او را بیرون نکنند او هم در عوض برایشان غذا می پزد و خانه را تمیز می کند.

سپس سفیدبرفی به آشپزخانه رفت تا شام را آماده کند و به کوتوله ها گفت که تا شام حاضر شود ، آنها دست و صورتشان را بشویند.در آنطرف جنگل یعنی در قصر ، ملکه دوباره از آینه پرسید چه کسی زیباترین زن دنیاست ؟ آینه گفت : سفید برفی . بعد به ملکه گفت که سفید برفی زنده است و جایش را نیز نشان داد.

ملکه عصبانی شد و به زیر زمین رفت و معجونی درست کرد و آن را خورد و به یک جادوگر پیر تبدیل شد . سپس یک سیب را لمس کرد و با خود گفت که اگر سفید برفی از این سیب بخورد به خواب خواهد رفت و فقط وقتی از خواب بیدار می شود که کسی او را ببوسد.

صبح روز بعد کوتوله ها برای کاربه معدن رفتند و هنگام رفتن به سفید برفی گفتند : مواظب ملکه باشد و با غریبه ها حرف نزند. بعد از رفتن کوتوله ها ، ملکه به طرف کلبه رفت و از سفید برفی پرسید : عزیزم تنهایی ؟ و سپس از سفید برفی خواست که او را داخل خانه ببرد چون او خسته است. سفید برفی هم جادوگر را داخل خانه برد . جادوگر به او سیب را تعارف کرد . در همین موقع چند تا از پرنده ها جادوگر را شناختند و شروع کردند به نوک زدن او و حیوانات رفتند تا کوتوله ها را خبر کنند . ولی تا رسیدن کوتوله ها ، سفید برفی از آن سیب خورده بود و بیهوش روی زمین افتاده بود . در همان لحظه با رعد و برق آسمان ، طوفان شدیدی به پا شد. ملکه ترسید و فرار کرد ولی کوتوله ها همان لحظه سر رسیدند.

اخمو فریاد زد : او را بگیرید و بعد جادوگر را تا بالای کوه بزرگی تعقیب کردند . جادوگر خواست یک سنگ بزرگ را روی آنها بیاندازد ولی ناگهان با رعد و برق شدیدی سنگ زیر پای ملکه شکست و او به ته دره سقوط کرد. کوتوله ها گریه کنان سفید برفی را داخل تابوت گذاشتند و هر روز به او سر می زدند و سر تابوت گریه می کردند. تا اینکه پس از مدتی ،یک روز شاهزاده جوان از آنجا می گذشت که آنها را دید و به سمتشان رفت و وقتی سفید برفی را در تابوت دید ، شروع کرد به گریه کردن و او را بوسید. ناگهان سفید برفی بیدار شد و کوتوله ها خوشحال شدند . بعد از آن شاهزاده و سفید برفی با هم عروسی کردند و همراه شاهزاده به سوی قصرشان رفتند.

اونودولماز خاطیره

آزرائللی «منوچهر فضلی خلف»

اینسانین، یاشاییشیندا، بیر گونلر، آنلار اولور کی، اونودولمازلیغا چئوریلیر. ۱۳۷۵–جی ایلین گوز فصیلی‌نین سونوندا، دئکابر آیی‌نین سون گئجه‌لرینده باغلار، باغچالار، تارلالار، بار-بهره‌لرینی ائللره بخش ائتدیکدن سونرا، گوز فصیلی یئرینی قارلی، بورانلی قیشا وئریب، چیلله یوخوسونا حاضیرلانان چاغلاردا. ایستی، اوره‌یه‌یاتان بیر قوناقلیغا چاغیریلمیشدیم. او مجلیس نئچه باخیمدان گوللو-چیچکلی باهارا، بارا اوتورموش یازا بنزه‌ییردی. قوناقلیق یئنی دونیایا گؤز آچمیش بیر اوغلان اوشاغی‌نین دوغوم گونو اوچون، گؤزل، «باریش» آدینی اونون قولاغینا چاغیرما مراسیمی، ختنه توًره‌نی، جاوان شاعیریمیز «والی گؤزه‌تن»ین اوزون بیر سوره‌دن سونرا آوروپادان قاییتدیغی اوچون قورولموش بیر مجلیس ایدی. نئچه ادبییاتچیلار، هونر ساحه‌سینده چالیشانلار. چوخ مئهربیان، گؤزل سیمالی قوناقلارین دا حوضورلاری وارایدی. منجه او توپلانتی‌نین، قوناقلیغین گؤزللییینی تام شکیلده کامیل ائدن اوستاد محمدعلی فرزانه، حیات یولداشی ایله بیرلیکده اورادا حاضیر اولدوغو ایدی. مجلیس رسمی بیر فورمادا قورولمادان، شاعیر والی گؤزه‌تن، قوناقلار و قوناقچی‌لار طرفیندن اوستاد فرزانه‌دن خاهیش ائتدی، اوستاد اؤز سؤزلرینی و تاپشیریقلارینی بویورسونلار. سونرا ایجازه وئرسینلر مجلیس قوپوز اوستادی حسن شرفی‌نین سازی‌ایله آچیلسین، اوندان سونرا جاوانلارین دانسی ایله داوام تاپسین. اوستاد فرزانه بویوردولار: - [نه‌دن دانس سوزونه چاتدیقدا سوزونوز دایاندی؟ اویناماق دا موسیقی، شئعیر و ساییر هونرلر کیمی موقددس و گوزل بیر هونردیر...، چوخ گوزل آد سئچیب‌سینیز، اوزون عوًمور یاشاسینلار، بو گوزل، «باریش» آدینی سئچن آتا- آنا و یا بو آدی سئچن هر کیمسه. باریش سوزو صولح، باریشیق مفهومونو داشیمادان اوول اوزو بیر گوزل و اوره‌یه یاتان سوزدور. بیزیم یاشادیغیمیز عصیرده ایکی بویوک ساواش یاشانیبدیر. بو ایکی ساواشدا میلیونلارجا اینسان اؤلوبلر. هر حالدا باریش موقددس و ایلاهی ایستک‌دیر. بویوک بیر یازیچی یازیر: «نه قدر بدبخت‌دیر او اینسان کی، صولحدن اونجه، ساواشین سونونجو گوللـه‌سینین قوربانی‌سی اولور» منیم اؤزومون آرزیمدیر، دونیانین سونونجو ساواشینین سونونجو گوللـه‌سی منیم اوره‌ییمه ده‌یسین، اما دونیا باریشا چاتسین.]

بلکه‌ده اوستاد فرزانه ایله تانیش اولمایانلار، اوستادی یاخیندان تانیمایانلار، اوستادین بو سوزلرینی شوعار فرض ائتسین‌لر؛ اوندان ساری دئمه‌لی‌یم، اونوتمایاق اوستاد ۱۳۲۹-جو ایلده، تبریزده صولح جمعییتینده فعالییت گوستردییی اوچون ۵ ایل دوستاقلیغا محکوم اولونور، ۴ ایله یاخین قازاماتدا قالیر.

گئجه‌نین اورتا ساعاتلارینداً، او بالاجا بئی، «باریش» یورولدوقدان و یاراسینین آغریسیندان چیغیر- باغیر ائدیردی، چوخ آغلادیقدان سونرا قوناقلار اونون دورومووندان راحاتسیزلیق حیس ائدیردیلر. خانیم فرزانه، آچیق سیمالی، آغ بیرچک آنامیز، اوزونو مجلیس‌ده اوتورانلارا توتاراق دئدی : بو باریش اوغلان هم اوزونو هم سیزی یوردو، ایسته‌ییرسینیزمی اونو ییرمی ثانییه‌ده اووندوروب، یوخلادام؟

مجلیسده اولانلار هئچ نه دئمه‌دن بیری- بیرینه باخدیلار. خانیم فرزانه دئدی : تا بیر بالاجا یاستیق تاپیب گتیره‌سینیز، من ده سیزه بیر خاطیره‌دن سوز آچیم. آوروپا سفرلرینین بیریسینده، قاتارین ایچینده، بیز اولان کابینده، آوروپالی خانیمین قوجاغیندا بیر جوجوق وارایدی. او کورپه، قاتارین ایچینه گلدیکدن باشلادی چیغیر- باغیرا، اونون آغلاماسی هامینی بئزیکدیرمیشدی. من اوشاغین آناسیندان ایسته‌دیم، اونو منه وئرسین، اووندوروب یوخلادیم؛ آوروپالی آنا، کونلو ایستر- ایسته‌مز اوشاغینی منه وئردی. اوشاغی قیچلاریم اوسته یاتیردیم. اینانین! اوتوز ثانییه‌دن سونرا، شیرین یوخودایدی. اورادا اولانلار چوخلو تعججوب‌له، دیل‌له- ایشاره‌ایله بیری- بیریندن سوروشوردولار، بو خانیم نه ائتدی ...؟ بیری اؤزومدن سوروشدو: «بونا موسککین وئردینیز؟»

او بیری دئدی: «هیپنوتیزم ائتدینیز؟»

داها بیری دئدی: «بو خانیم جادوگردیر.»

من اونلارین جاوابیندا دئدیم: « یوخ، من بونون قولاغینا بیر سوزلر دئدیم»

اونلارین بیری تعججوب‌له سوروشدو: «مگر او سیزین دیلینیزی بیلیرمی؟ نه جور بیزدن بیر کیمسه سیزین دئدیکلرینیزی باشا دوشمه‌دی؟!

دئدیم: «اورک دیلی ایله دئدیم، اودا اورک قولاغی ایلا دینله‌دی».

خانیم فرزانه سوزونه داوام وئردی: آوروپالی اوشاغی اوتوز ثانییه‌ده یوخلاتدیم سا ! او آوروپالی ایدی. بیزیم بو گوزل اوغلوموز تورکدور. دامارلارینداً تورک قانی وار. او، دئدیکلریمی چوخ گوزلجه‌سینه آنیب اون ثانییه‌ده یوخلامالی‌دیر.» ...

اوشاغی دیزلرینین اوسته یاتیریب، باشلادی:

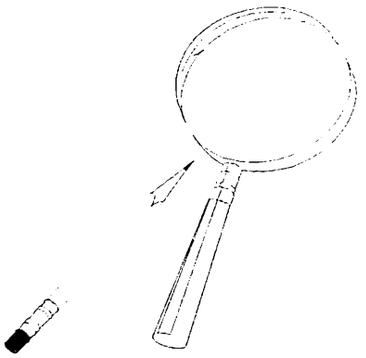
«لایلای بالام لای... لای... لا...ی
گوزل بالام لای... لای... لا...ی
لایلای بالام لای... لای... لا...ی
باریش بالام لای... لای... لا...ی

چوخ باغیرما اوجادان
سسین گئتدی باجادان
آللاه سنی ساخلاسین
چیچکدن، قیزیلجادان
لایلای باریش لای... لای... لا...ی
.....»

اوشاق، یاواش- یاواش مورگوله‌ییردی.

«لایلای گولوم لای... لای... لا...ی
لایلای دئییم یاتاسان
قیزیل گوله باتاسان
قیزیل گولون ایچینده
شیرین یوخو تاپاسان
لایلای با...ریش لا...لا...»!!

بایاتی‌لار بیتمه‌دن اوشاق چوخ شیرین یوخویا گئتمیشدی.

مطبوعات دیلی و آلینما سؤزلر پروبلئمی

پروفسور. قولو محرملی

موعاصیر دؤورومؤزده، سورعتلی تئکنولوژی پروسئسلرین گئتدییی، خالقلارین و مدنیتلرین داها دا یاخینلاشدیغی، گلوباللاشما مئیل‌لرین آرتدیغی بیر زاماندا بو پروسئسی ضرورته چئوریلیر. دونیا ایله اونسییت نتیجه‌سینده یارانان موناسیبتلر، چاغداش تئکنولوژیا ساحه‌سینده گلیشمه‌لر دیله زامان- زامان یئنی سؤزلر گتیریر. آذربایجان میللی مطبوعاتی‌نین بانیسی حسن بئی زردآبی هله ۱۳۵ایل اوول «اکینچی» قزئتینده بئله یازیردی: «دیل ائیله بیر شئی‌دیر کی، اونو اؤز حالیندا ساخلاماق مومکون دئییل. ائله کی، قارانلیق اوتاغین قاپیسی آچیلدی، قئیری طایفالار ایله گئدیش- گلیش آرتدی، آرتیق شئی‌لر اله گلدی و عادت‌لر ده‌ییشیلدی، تزه سؤزلرین قدری ده گونو- گوندن آرتاجاقدیر. بئله سؤزلرین آرتماغی‌نین دیله ضرری یوخدور، خئیری وار. چونکو او سؤزلر ترققی ائتمه‌یه سبب اولورلار».

باشقا دیلدن سؤزآلمادا مقصد یئنی آنلاییشلاری ایفاده ائتمک و اونلاری معناسینا گؤره بیر- بیریندن فرقلندیرمک‌دیر. آلینما سؤزلر، خوصوصن تئرمینولوگیا دیلین یئگانه ساحه‌سی‌دیر کی، بورادا اساس ایش دیلچیلردن زیاده چئشیدلی عئلم و یا پئشه صاحیب‌لرینین عؤهده‌سینه دوشور. سیاسی تئرمینولوگیانی سیاست شوناسلار، ایقتیصاد تئرمینلرینی ایقتیصادچیلار، موسیقی تئرمینلرینی موسیقی شوناسلار، «طب» تئرمینلرینی طبیب‌لر و س.یارادیرلار. بونو خوصوصی دئمه‌یه ائحتیاج وار کی، تئرمینولوگییا، تئرمین یارادیجیلیغی بازیسه(؟؟؟؟؟) لاقئید اولان دیلدن و اونونلا مشغول اولان عئلمدن فرقلی اولاراق ایدئولوژی سجییه داشییر و تاماميله اوست‌قورووم سجییه‌لی سوسیال فاکت دیر.

آذربایجان ۲۰-جی عصرین سونلاریندا اؤز مستقیل‌لیگینین ایکنجی دؤورونه قدم قویاندان دیلیمیزین تئرمین یارادیجیلیغیندا دا یئنی مئیل‌لر اوزه چیخماغا باشلادی. بو ساحه‌ده آپاریجی مئییل اؤزونو، ایلک نؤوبه‌ده، آنا دیلینه، اونون تاریخینه داها چوخ یاخینلاشماقدا گؤستردی. خوصوصن تئرمین یارادانلار، اساسن، کؤهنه سؤزلره و میللی دیل ماتئرییالینا اوستونلوک وئردیلر. موستقیل‌لیگین ایلک دؤورونون یئنی آب- هاواسی اوچون بو، بلکه ده، طبیعی بیر حادیثه ایدی.

آلینما سؤزلر حاققیندا دانیشارکن اونلارین ایفاده ائتدییی رئالییالاری(/؟؟؟؟)، هانسی آنلاییشلاری، نه‌یی بیلدیرمه‌لرینی، دقیق معناسینی نظره آلماق گرکدیر. تاسسفوف کی، بعضن بو سؤزلر ائحتییاج اولمادان، یئرسیز ایشله‌دیلیر. مثلن، دیلیمیزده «دوکان» سؤزو اولا- اولا اینگیلیسجه‌دن آلینمیش «مارکت» و یا «شوپ» سؤزونه ائحتییاج وارمی! یا خود «کئیفییت» عوضینه «کالیته»، «شففاف‌لیق» عوضینه «ترانسپرنس»، «ایصلاحات» عوضینه «رئفورما»، آرتیق دیلده اوتوروشموش «تئلویزیا» عوضینه «تئلویزیون»، «تزییق» عوضینه «تانسیون» ایشلتمه‌یه نه ائحتییاج وار؟

دوزدور، بعضن ائله سؤزلرله راست‌لاشیریق کی، اونلاین ایفاده ائتدییی مفهوم تئرمینولوژی معنا ایله او قدر باغلی اولور کی، همین سؤزلری قبول ائدیب میللی دیله گتیرمه‌یه مجبور اولوروق. مثلن، کونسئنسوس، پارلامئنت، سورروقات، آلیانس، کومپرومیس، بایت، پیکسئل و س.کیمی. دیل حادیثه‌سی بئین الخالق سجییه‌لی‌دیر. واختیله اینگیلیسلر روس دیلینده‌کی «قلاسنوست»، «پئرئسترویکا» سؤزلرینی اولدوغو کیمی موعیین فونئتیک ده‌ییشمه ایله قبول ائدیبلر. اما بیز تاریخن روس دیلیندن قئید- شرط‌سیز یوزلرله سؤز قبول ائتدییمیز حالدا، اینگیلیس و آلمانلاردان فرقلی اولاراق دیلیمیزده بو سؤزلره «آشکارلیق» و «یئنی‌دن قوروما» کیمی اوغورلو قارشیلیق تاپا بیلدیک.

حتتا همین واختلاردا دیلیمیزده چوخدان بری وطنداشلیق حوقوقو قازانمیش بعضی آلینما سؤزلری ده، مثلن، «نومره‌نی» سای سؤزو ایله، «کامپیوتئری» بیلگی‌سایارلا، «کورومو» یئترسای‌لا عوض ائتمه‌یه باشلادیق.

اؤتن عصرین ۹۰-جی ایللری‌نین اوواللرینلرینن باشلایاراق خاریجی دیللردن سؤز آلماق و کوتلوی تئرمینلر یاراتماق ساحه‌سینده روس دیلینین یئرینی دیلیمزه داها یاخین اولان تورک دیلی توتماغا باشلادی. حتتا تورکلرین دوزلتمه‌لرینه ایندی پئشمان اولدوقلاری بعضی سؤزلر ده دیلیمزده گتیریلدی («طییاره» عوضینه «اوچاق»، «مکتب» عوضینه «اوکول». «موعللیم» عوضینه اؤیرتمن کیمی). خالقین دیلینه کئچمه‌سه ده، مطبوعات و یازی دیلینده بو پروسئس هله ده داوام ائدیر و ایستر- ایسته‌مز بوتون موثبت و منفی جهت‌لری ایله یاشادیغیمیز دؤورون دیل منظره‌سینی سجییه‌لندیریر.

بوگون آذربایجاندا مستقیل، آزاد مطبوعات اورقانلاری‌نین و اؤزل تئله رادیو کاناللاری‌نین سایی آرتماقدادیر. محض ماسس-مئدییانین بئله گئنیش شبکه‌سی خاریجی دیللردن آلینما سؤزلری سورعتله دیلیمیزه داشیماقدادیر. بو سببدن قزئتلریمیزین و اکران- ائفیریمیزین دیلینده تئرمین موختلیفلیگی، آلینما سؤزلرین بوللوغو اؤزونو گؤسترير و من پرینسیپچه بونا پیس باخمیرام. اونا گؤره کی، آذربایجان تئرمینولوگییاسی آرتیق فورمالاشیب و ایندی اکران- ائفیرده و مستقیل قزئتلرین صحیفه‌لرینده‌کی تئرمین سربست‌لیگینی ادبی دیل اوچون، موعیین معنادا، تجروبه لابوراتوریياسی کیمی قبول ائتمک مومکوندور.

دیل جانلی اورقانیزم‌دیر، بورادا اؤزونو گؤسترن موختلیف تظاهورلره، او جوملەدن حاضیردا مطبوعاتین، تئلویزییا و رادیونون دیلینده گئدن پروسئسلره طبیعی باخماق لازیمدیر. حاضیردا قزئت صحیفه‌لرینده، اکران- ائفیرده چوخالماقدا اولان آلینمالارا دا بو پریزمادان یاناشماق گرکدیر. سون ایللرده بئله سؤزلرین سایی گئتدیکجه چوخالیر. مثلن، بوگون تئله رادیو وئریلیشلرینده و مطبوعات‌دا: آنالوق، پروئکت، آدئکوات، کووردیناتور، آقرئسیو، سیتواسییا، کومپرومات، تئندئنسیا، تورنه، فونکسیونئر، ائتالون، پرئمئیرا، کونتور، آدمینیستیراسییا، پرووایدئر، مونستر، کازوس، دیسکرئدیتاسییا، مئتود ، پرئتنزییا، فاکتور، رئیئستر، ائلئکتورات، اینتریقانت، ائللمئنت، کریتیک، ریچاق، تراوما، پارتنیور، باریئر، فورمولا کیمی یئرینه دوشن و دوشمه‌ین آلینما سؤزلر گئنیش ایشلنمکده‌دیر.

آلینما سؤزلر تکجه غرب‌دن- آوروپا دیللریندن گلمیر. سون ایللر بعضی قزئتلرده عرب و فارس منشالی سؤزلره ده ائحتیاج اولمادان ماراق آرتیب: اینتهاسی، هرچند، بینای-یی قدیم، ذاتن، واقعه، قوم، اعضا (عوضو معناسیندا)، عیزت-ی نفس، اعیان-ی شریف، صدحیف، حاجت، بیلمه‌ررە، بوروزه وئرمک، سایه-ی مرحمت، شاید، القرض، تشریف بویورماق، خشنود اولماق، آگاه ائتمک و س.کیمی کؤهنلمیش سؤزلرین ایشلنمه‌سینه نه مؤضو، نه ده ژانر، اوسلوب طلب‌لری ایله ده هئچ جور حاق قازاندیرماق اولماز. جمعییتده دیلین تاثیرینین آرتماسی ایله باغلی قزئت و اکران- ائفیر لئکسیکاسیندا بو ساحه‌یه عاییید سؤزلرین چوخالماسی دا گؤز قاباغیندادیر. عیبادت، ایفطار، یاسین، بئیت، بیدت سؤزلری‌نین ایشلکلییین آرتماسینی، همچینین میسسیونئرلیک و مذهب‌لرله باغلی ایفاده‌لرین مئدیایا گلیشینی دانماق اولماز.

مطبوعات صحیفه‌لرینده تورک دیلیندن آلینمیش گوندم، پروژه، کولتور، آبی، دوروم، باشقان، یازار، اؤیرتمن، کؤتو. شاکا تیپلی سؤزلرین ده یئرلی- یئرسیز ایشله‌دیلمه‌سی اعتیراض دوغورور. ائله حاللار دا اولور کی، آلینما سؤزلر دیلیمزه منصوب اولدوغو خاریجی اورفیوملا و تلففوظ قایدالارینی گتیریر: «space» یازیر، ائسپئیس دئییریک. ائله‌جه ده، «Azeronline» یازیر، آمما آزئرونلاین تلففوظ ائدیریک. بونلار ادبی دیل نورمالارینا ضید دیر. آلینما سؤزلرده تکجه قاواراییشا خلل گتیرن معنا سهولری یوخ، ایما سهولری- سؤزون دوزگون یازیلیشینی بیلمه‌مک ده بیزی ناراحات ائدیر. مثلن، بعضی مقاملاردا «deklarasiya» عوضینه «dekloرasiya»، «konsensus»عوضینه «kansensus» یازیلماسی تاسسوف دوغورور.

آذربایجان دیلی مؤوجودولوغو عرضینده ان موختلیف دیللرله علاقه‌ده اولوب و بو دیللردن هم شیفاهی، هم ده یازیلی یوللا گلن ضروری سؤزلری اؤز لئکسیکاسینا داخیل ائدیب. حتتا بو خاریجی سؤزلرین اکثرییتی دیلیمیزین شکیلچی‌لرینی قبول ائده‌رک اؤز آلینما لیباسینی ایتیریب. دیلده بو پروسئس طبیعی شکلیده گئدیر. اما بورادا اساس پروبلئم مطبوعاتدا آلینما سؤزلرین و تئرمینلرین معنالاری‌نین دوروست درک و ایضاح اولونماماسی، اونلارین یئرلی- یئرینده ایشله‌دیلمه‌مه‌سی‌دیر. یاددا ساخلاماق لازیمدیر کی، خاریجی سؤز او زامان ایشله‌دیلمه‌لی دیر کی، فیکرین دقیق ایفاده‌سی اوچون بو سؤزه، حقیقتن، کسکین ائحتیاج وار. بو قایدانین گؤزلنیلمه‌مه‌سی دیلین و نیطقین زیبیللنمه‌سینه گتیریب چیخاریر. ایندی بیز قزئت صحیفه‌لرینده، تئله رادیو وئریلیش‌لرینده، رئکلام ماتئرییاللارییندا، خوصوصن چوخ سایلی دوبلاژ فیلم‌لرینده، دئمک اولار کی، هر گون یئنی سؤز و ایفاده‌لره راست گلیریک. تاسسوف کی، هم قزئت موخبیرلرینین اؤز یازیلمالارییندا، هم ده تئله آپاریجیلارین، دیکتورلارین، وئریلیشه دعوت اولونموش شخصلرین چیخیشلارییندا دا اؤزونو گؤسترن بئله آلینمالارین اکثرییتینین معناسی، بعضی حاللاردا گئنیش آودیتوریا اوچون آیدین اولمور. بعضن ده آپاریجی و وئریلیش ایشتیراکچیلارینین اؤزلری بو آلینما سؤزلری یئرینده ایشلتمیرلر. بئله اولدوقدا معنا دولاشیقلیغی یارانیر و عئینی سؤز یانلیش اولاراق بیر نئچه معنادا چاتدیریلیر.

ادبی رئداکته قایدالارینا گؤره، باشقا دیلدن آلینمیش سؤز قزئتده ایلک دفعه ایشلندیکده اونون ییغجام دا اولسا ایضاحی و یا دیلیمیزده‌کی قارشیلیغی وئریلمه‌لی‌دیر. تاسسوف کی، بو

گرکلی پرینسیپ چوخ واخت اونودولور. آلینما سؤزون دقیق معناسینی، منشاینی، گؤتورولدویو دیلده ایفاده ائتدیی معنانی بیلمه‌دن اونو قزئت صحیفه‌سینه و یا ائکران- ائفیره چیخارماق دوغرو دئییل‌دیر. بیز دانیشیغیندا ایشلتدییی آلینما سؤزون معناسینی بیلمه‌مه‌سی سببیندن ائکراندا آرزو اولونماز وضعییتده دوشن آداملاری آز گؤرمه‌میشیک. طبیعی کی، مطبوعاتداکی یازیلاردا و اکران- ائفیرده بئله خوشا گلمز وضعییت‌لرین یارانماسی‌نین بیر سببی ده ایضاحی لوغلت‌لره بیگانه‌لیکدیر.

اصلینده، مطبوعات تاریخیمزده آلینما سؤزلرین متن داخیلینده ایضاحی عنعنه‌سی «قزئتین مورادی خالقین گؤزونو آچماقدیر» - دئیه‌ن حسن بئی زردآبی‌نین «اکینچی»سی ایله باشلاییر. هله او دؤورده اوخوجویا آیدین اولمایان، اما قزئت صحیفه‌سینه چیخان یئنی سؤزلرین (مث.، قوبئرنییا، پوچت، تئلئفون، تورپئدو و س) ایضاحینی وئرمکله ده قزئت معاریفچیلیک ایشی آپاریردی. سونرالار نشر اولونان مطبوع اورقانلاردا دا، خوصوصن ۲۰-جی عصرین اوواللرینده‌کی دؤوری نشرلرده («شرقی- روس»، «حیات»، «ایرشاد»، «موللا نصرالدین»، «فویوضات»، «آچیق سؤز» و س.) بو عنعنه داوام ائتدیریلمیشدیر. بو دؤورده آ.صحت، س.م.قنی‌زاده، م.شاه‌تاختلی، ا.آغاوغلو، ا.حسین‌زاده و باشقا قودرتلی قلم صاحیبلری موختلیف قزئتلرده‌کی یازیلاریندا آلینما سؤزلری ایشله‌درکن بو پرینسیپه خوصوصی دیققت یئتیریردیلر. خوصوصن او.ف.نئمانزاده و ن.نریمانوون بیر چوخ پوبلیسیستیک مقاله‌لرینده آوروپا دیللرینده ایجتیماعی- سیاسی پروسئسلری عکس ائتدیرن چوخ سایلی آلینما تئرمینلرین (کوممونا، بیرژا، بویکوت، بلوکادا، حوروییت و س.) ماراقلی ایضاحی وئریلمیشدیر. او.حاجی بئی‌اوف و م.ا.رسول‌زاده‌نین او دؤورده بیرگه نشر ائتدیردیکلری «سیاسی، حوقوقی، ایقتیصادی و عسگری سؤزلرین تورک-روس و روس-تورک دیللرینده لوغتی» (۱۹۰۷) محض ۲۰-جی عصرین اوواللرینده میللی مطبوعاتدا ایشله‌نن آلینما سؤزلرین ایضاحینا اولان جیددی ائحتییاج ایره‌لی گلمیشدیر. تصادوف دئییلدیر کی، «تازه حیات» قزئتی (n-71.iyul1907) بو لوغتین چاپینی اوخوجولارینا اورک‌آچان «خوش موژده» کیمی تقدیم ائتمیشدیر.

سووئت آذربایجانین مطبوعاتیندا دا ادبی دیلده گئدن پروسئسلره حسساسلیقلا یاناشیلمیش، او جوملەدن آلینما سؤزلرین ایشلنمه‌سینده آیدین پرینسیپلر اؤزونو گؤسترمیش‌دیر. موعیین ایدئولوژی چرچیوه‌نین مؤوجود اولدوغو بو ایللرده آلینما سؤزلرین کوتله‌وی اینفورماسیا واسیطه‌لرینه- قزئت- ژورنال صحیفه‌لرینه، ائکران- ائفیره چیخماسینا حدسیز طلب‌کارلیقلا یاناشیلمیش‌دیر. هم سؤز دوزلتمه پروسئسی، هم ده روس دیلی واسیطه‌سی‌ایله باشقا خاریجی دیللردن آلینان سؤزلر چوخ‌سایلی موذاکیره‌لردن سونرا دیلیمیزین ایشلک فوندونا داخیل ائدیلمیشدیر. همین دؤورده آلینما سؤزلره و بو سؤزلرین متن داخیلینده ایضاحینا خوصوصی حساسلیقلا یاناشیلماسی اولدوقجا موثبت فاکت کیمی یادداشلاردا قالمیشدیر.

موستقیللیک دؤورونده دیلیمیزین ایشلکلییی داها دا آرتمیشدیر. خوصوصن کوتله‌وی انفورماسیا واسیطه‌لری‌نین کمییتجه آرتماسی، قزئت صحیفه‌لرینده، اکران- ائفیرده موختلیف، پلورالیست فیکیرلرین عکس ائتدیریلمه‌سی دیلیمیزین لئکسیک فوندونون و ایفاده ایمکانلاری‌نین گئنیشلنمه‌سینه سبب اولموشدور. طبیعی کی، بو پروسده بعضن ضرورتدن، بعضن ده خوصوصی ائحتیاج اولمادان خئیلی آلینما سؤز گلمیشدیر. بو سطیرلرین موالیفلری اکران- ائفیرده و مطبوعات صحیفه‌لرینده چوخالماقدا اولان همین آلینما سؤزلرین ایظاهی ساحه‌سینده احتییاجلاری، نظره آلاراق «مئدیادا ایشله‌نن آلینما سؤزلر»آدلی بیر ایضاحی لوغت حاضیرلایاراق ایجتیماعییت‌ده تقدیم ائتمیشدیر. لوغتده، اساسن، او سؤزلر یئر آلمیشدیر کی، مطبوعاتدا، اکران – ائفیرده و گونده‌لیک دانیشیقدا همین سؤزلر داها گئنیش ایشله‌نیر.

بئله‌لیکله، بیز مطبوعاتدا و اکران- ائفیرده ایشله‌نن آلینما (اجنبی) سؤزلردن بحث ائدرکن بیر نئچه مقاما دیققت یئتیرمه‌یی واجیب سایییریق: ۱- ضرورت اولمادان بو سؤزلر دیله گتیریلمه‌مه‌لی‌دیر؛ ۲- بو سؤز موطلق یئرینده‌دیر؛ ۳- آلینما سؤزلرین یازیلیسی و تلففوظو میللی دیلین قایدالارینا اویغون اولمامالی‌دیر. بئله اولمادیقدا گلمه سؤزلرین ایشلنمه‌سی ایله باغلی دیلده موعیین قایداسیزلیق و معنا دولاشیقلیغی یارانا بیلیر.

نهایت، بو مؤضونو آذربایجان خالقینین معنوی دایاقلاریندان بیری بؤیوک اوزئییر حاجی بئی‌اوون آلینما سؤزلرله باغلی فیکیرلری ایله بیتیرمک ایستردیم. «هر کس دانیشیغیندا و یازیسیندا ایشلتدییی اجنبی سؤزلرین معناسینی دقیق آنلامالی‌دیر. بیلمک گرکدیر کی، هر بیر تزه سؤز ایفاده ائتدییی آنلاییشی دقیق بیلدیرمه‌لی‌دیر... ایکی اوخشار سؤزدن- آنا دیلینین اؤز سؤزو ایله اجنبی سؤزو یاناشی قویدوقدا فیکری، معنانی داها دولغون ایفاده ائده‌نی سئچمک لازیم‌دیر».

بوگون آذربایجاندا مستقیل، آزاد مطبوعات اورقانلاری‌نین و اؤزل تئله رادیو کاناللاری‌نین سایی آرتماقدادیر. محض ماسس-مئدییانین بئله گئنیش شبکه‌سی خاریجی دیللردن آلینما سؤزلری سورعتله دیلیمیزه داشیماقدادیر. بو سببدن قزئتلریمیزین و اکران- ائفیریمیزین دیلینده تئرمین موختلیفلیگی، آلینما سؤزلرین بوللوغو اؤزونو گؤسترین و من پرینسیپچه بونا پیس باخمیرام. اونا گؤره کی، آذربایجان تئرمینولوگییاسی آرتیق فورمالاشیب و ایندی اکران- ائفیرده و مستقیل قزئتلرین صحیفه‌لرینده‌کی تئرمین سربست‌لیگینی ادبی دیل اوچون، موعیین معنادا، تجروبه لابوراتوریاسی کیمی قبول ائتمک مومکوندور.

دیل جانلی اورقانیزم‌دیر، بورادا اؤزونو گؤسترن موختلیف تظاهورلره، او جوملەدن حاضیردا مطبوعاتین، تئلویزییا و رادیونون دیلینده گئدن پروسئسلره طبیعی باخماق لازیمدیر. حاضیردا قزئت صحیفه‌لرینده، اکران- ائفیرده چوخالماقدا اولان آلینمالارا دا بو پریزمادان یاناشماق گرکدیر. سون ایللرده بئله سؤزلرین سایی گئتدیکجه چوخالیر. مثلن، بوگون تئله رادیو وئریلیشلرینده و مطبوعات‌دا: آنالوق، پروبئکت، آدئکوات، کووردیناتور، آقرئسیو، سیتواسییا، کومپرومات، تئندئنسیا، تورنه، فونکسیونئر، ائتالون، پرئمئیرا، کونتور، آدمینیستیراسییا، پرووایدئر، مونستر، کازوس، دیسکرئدیتاسییا، مئتود ، پرئتنزییا، فاکتور، رئیئستر، ائلئکتورات، اینتریقانت، ائلئمئنت، کریتیک، ریچاق، تراوما، پارتنیور، باریئر، فورمولا کیمی یئرینه دوشن و دوشمه‌ین آلینما سؤزلر گئنیش ایشلنمکده‌دیر.

آلینما سؤزلر تکجه غرب‌دن- آوروپا دیللریندن گلمیر. سون ایللر بعضی قزئتلرده عرب و فارس منشالی سؤزلره ده ائحتیاج اولمادان ماراق آرتیب: اینتهاسی، هرچند، بینای-یی قدیم، ذاتن، واقعه، قوم، اعضا (عوضو معناسیندا)، عیزت-ی نفس، اعیان-ی شریف، صدحیف، حاجت، بیلمه‌رره، بوروزه وئرمک، سایه-ی مرحمت، شاید، القرض، تشریف بویورماق، خشنود اولماق، آگاه ائتمک و س.کیمی کؤهنلمیش سؤزلرین ایشلنمه‌سینه نه مؤضو، نه ده ژانر، اوسلوب طلب‌لری ایبله ده هئچ جور حاق قازاندیرماق اولماز. جمعییتده دیلین تاثیرینین آرتماسی ایبله باغلی قزئت و اکران- ائفیر لئکسیکاسیندا بو ساحه‌یه عایید سؤزلرین چوخالماسی دا گؤز قاباغیندادیر. عیبادت، ایفطار، یاسین، بئیت، بیدت سؤزلری‌نین ایشلکلییین آرتماسینی، همچینین میسسیونئرلیک و مذهب‌لرله باغلی ایفاده‌لرین مئدیایا گلیشینی دانماق اولماز.

مطبوعات صحیفه‌لرینده تورک دیلیندن آلینمیش گوندم، پروژه، کولتور، آبی، دوروم، باشقان، یازار، اؤیرتمن، کؤتو. شاکا تیپلی سؤزلرین ده یئرلی- یئرسیز ایشله‌دیلمه‌سی اعتیراض دوغورور. ائله حاللار دا اولور کی، آلینما سؤزلر دیلیمزه منصوب اولدوغو خاریجی اورفیوملا و تلففوظ قایدالارینی گتیریر: «space» یازیر، ائسپئیس دئییریک. ائله‌جه ده، «Azeronline» یازیر، آمما آزئرونلاین تلففوظ ائدیریک. بونلار ادبی دیل نورمالارینا ضید دیر. آلینما سؤزلرده تکجه قاوراییشا خلل گتیرن معنا سهولری یوخ، ایما سهولری- سؤزون دوزگون یازیلیشینی بیلمه‌مک ده بیزی ناراحات ائدیر. مثلن، بعضی مقاملاردا «deklarasiya» عوضینه «dekloرasiya»، «konsensus»عوضینه «kansensus» یازیلماسی تاسسوف دوغورور.

آذربایجان دیلی مؤوجودولوغو عرضینده ان موختلیف دیللرله علاقه‌ده اولوب و بو دیللردن هم شیفاهی، هم ده یازیلی یوللا گلن ضروری سؤزلری اؤز لئکسیکاسینا داخیل ائدیب. حتتا بو خاریجی سؤزلرین اکثرییتی دیلیمیزین شکیلچی‌لرینی قبول ائده‌رک اؤز آلینما لیباسینی ایتیریب. دیلده بو پروسئس طبیعی شکلیده گئدیر. اما بورادا اساس پروبلئم مطبوعاتدا آلینما سؤزلرین و تئرمینلرین معنالاری‌نین دوروست درک و ایضاح اولونماماسی، اونلارین یئرلی- یئرینده ایشله‌دیلمه‌مه‌سی‌دیر. یاددا ساخلاماق لازیمدیر کی، خاریجی سؤز او زامان ایشله‌دیلمه‌لی دیر کی، فیکرین دقیق ایفاده‌سی اوچون بو سؤزه، حقیقتن، کسکین ائحتیاج وار. بو قایدانین گؤزلنیلمه‌مه‌سی دیلین و نیطقین زیبیللنمه‌سینه گتیریب چیخاریر. ایندی بیز قزئت صحیفه‌لرینده، تئله رادیو وئریلیش‌لرینده، رئکلام ماتئرییاللارییندا، خوصوصن چوخ سایلی دوبلاژ فیلم‌لرینده، دئمک اولار کی، هر گون یئنی سؤز و ایفاده‌لره راست گلیریک. تاسسوف کی، هم قزئت موخبیرلرینین اؤز یازیلمالارییندا، هم ده تئله آپاریجیلارین، دیکتورلارین، وئریلیشه دعوت اولونموش شخصلرین چیخیشلارییندا دا اؤزونو گؤسترن بئله آلینمالارین اکثرییتینین معناسی، بعضی حاللاردا گئنیش آودیتوریا اوچون آیدین اولمور. بعضن ده آپاریجی و وئریلیش ایشتیراکچیلارینین اؤزلری بو آلینما سؤزلری یئرینده ایشلتمیرلر. بئله اولدوقدا معنا دولاشیقلیغی یارانیر و عئینی سؤز یانلیش اولاراق بیر نئچه معنادا چاتدیریلیر.

ادبی رئداکته قایدالارینا گؤره، باشقا دیلدن آلینمیش سؤز قزئتده ایلک دفعه ایشلندیکده اونون ییغجام دا اولسا ایضاحی و یا دیلیمیزده‌کی قارشیلیغی وئریلمه‌لی‌دیر. تاسسوف کی، بو

گرکلی پرینسیپ چوخ واخت اونودولور. آلینما سؤزون دقیق معناسینی، منشاینی، گؤتورولدویو دیلده ایفاده ائتدیی معنانی بیلمه‌دن اونو قزئت صحیفه‌سینه و یا ائکران- ائفیره چیخارماق دوغرو دئییل‌دیر. بیز دانیشیغیندا ایشلتدییی آلینما سؤزون معناسینی بیلمه‌مه‌سی سببیندن ائکراندا آرزو اولونماز وضعییتده دوشن آداملاری آز گؤرمه‌میشیک. طبیعی کی، مطبوعاتداکی یازیلاردا و اکران- ائفیرده بئله خوشا گلمز وضعییت‌لرین یارانماسی‌نین بیر سببی ده ایضاحی لوغلت‌لره بیگانه‌لیکدیر.

اصلینده، مطبوعات تاریخیمزده آلینما سؤزلرین متن داخیلینده ایضاحی عنعنه‌سی «قزئتین مورادی خالقین گؤزونو آچماقدیر» - دئیه‌ن حسن بئی زردآبی‌نین «اکینچی»سی ایله باشلاییر. هله او دؤورده اوخوجویا آیدین اولمایان، اما قزئت صحیفه‌سینه چیخان یئنی سؤزلرین (مث.، قوبئرنییا، پوچت، تئلئفون، تورپئدو و س) ایضاحینی وئرمکله ده قزئت معاریفچیلیک ایشی آپاریردی. سونرالار نشر اولونان مطبوع اورقانلاردا دا، خوصوصن ۲۰-جی عصرین اوواللرینده‌کی دؤوری نشرلرده («شرقی- روس»، «حیات»، «ایرشاد»، «موللا نصرالدین»، «فویوضات»، «آچیق سؤز» و س.) بو عنعنه داوام ائتدیریلمیشدیر. بو دؤورده آ.صحت، س.م.قنی‌زاده، م.شاه‌تاختلی، ا.آغاوغلو، ا.حسین‌زاده و باشقا قودرتلی قلم صاحیبلری موختلیف قزئتلرده‌کی یازیلاریندا آلینما سؤزلری ایشله‌درکن بو پرینسیپه خوصوصی دیققت یئتیریردیلر. خوصوصن او.ف.نئمانزاده و ن.نریمانوون بیر چوخ پوبلیسیستیک مقاله‌لرینده آوروپا دیللرینده ایجتیماعی- سیاسی پروسئسلری عکس ائتدیرن چوخ سایلی آلینما تئرمینلرین (کوممونا، بیرژا، بویکوت، بلوکادا، حوریییت و س.) ماراقلی ایضاحی وئریلمیشدیر. او.حاجی بئی‌اوف و م.ا.رسول‌زاده‌نین او دؤورده بیرگه نشر ائتدیردیکلری «سیاسی، حوقوقی، ایقتیصادی و عسگری سؤزلرین تورک-روس و روس-تورک دیللرینده لوغتی» (۱۹۰۷) محض ۲۰-جی عصرین اوواللرینده میللی مطبوعاتدا ایشله‌نن آلینما سؤزلرین ایضاحینا اولان جیددی ائحتییاج ایره‌لی گلمیشدیر. تصادوف دئییلدیر کی، «تازه حیات» قزئتی (n-71.iyul1907) بو لوغتین چاپینی اوخوجولارینا اورک‌آچان «خوش موژده» کیمی تقدیم ائتمیشدیر.

سووئت آذربایجانین مطبوعاتیندا دا ادبی دیلده گئدن پروسئسلره حسساسلیقلا یاناشیلمیش، او جوملەدن آلینما سؤزلرین ایشلنمه‌سینده آیدین پرینسیپلر اؤزونو گؤسترمیش‌دیر. موعیین ایدئولوژی چرچیوه‌نین مؤوجود اولدوغو بو ایللرده آلینما سؤزلرین کوتله‌وی اینفورماسیا واسیطه‌لرینه- قزئت- ژورنال صحیفه‌لرینه، ائکران- ائفیره چیخماسینا حدسیز طلب‌کارلیقلا یاناشیلمیش‌دیر. هم سؤز دوزلتمه پروسئسی، هم ده روس دیلی واسیطه‌سی‌ایله باشقا خاریجی دیللردن آلینان سؤزلر چوخ‌سایلی موذاکیره‌لردن سونرا دیلیمیزین ایشلک فوندونا داخیل ائدیلمیشدیر. همین دؤورده آلینما سؤزلره و بو سؤزلرین متن داخیلینده ایضاحینا خوصوصی حساسلیقلا یاناشیلماسی اولدوقجا موثبت فاکت کیمی یادداشلاردا قالمیشدیر.

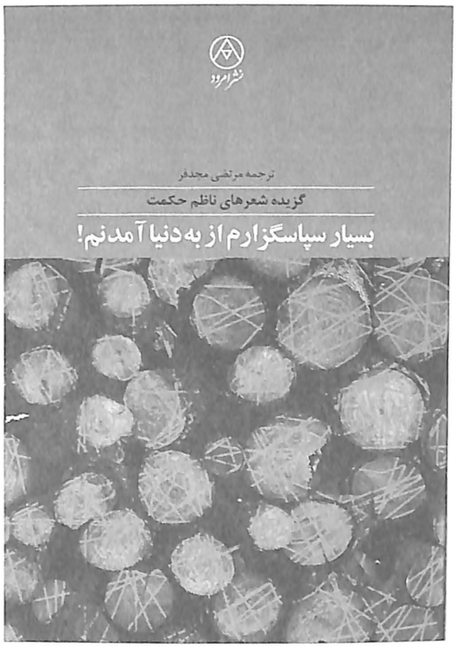
موستقیللیک دؤورونده دیلیمیزین ایشلکلییی داها دا آرتمیشدیر. خوصوصن کوتله‌وی انفورماسیا واسیطه‌لری‌نین کمییتجه آرتماسی، قزئت صحیفه‌لرینده، اکران- ائفیرده موختلیف، پلورالیست فیکیرلرین عکس ائتدیریلمه‌سی دیلیمیزین لئکسیک فوندونون و ایفاده ایمکانلاری‌نین گئنیشلنمه‌سینه سبب اولموشدور. طبیعی کی، بو پروسده بعضن ضرورتدن، بعضن ده خوصوصی ائحتیاج اولمادان خئیلی آلینما سؤز گلمیشدیر. بو سطیرلرین موالیفلری اکران- ائفیرده و مطبوعات صحیفه‌لرینده چوخالماقدا اولان همین آلینما سؤزلرین ایظاهی ساحه‌سینده احتییاجلاری، نظره آلاراق «مئدیادا ایشله‌نن آلینما سؤزلر»آدلی بیر ایضاحی لوغت حاضیرلایاراق ایجتیماعییت‌ده تقدیم ائتمیشدیر. لوغتده، اساسن، او سؤزلر یئر آلمیشدیر کی، مطبوعاتدا، اکران – ائفیرده و گونده‌لیک دانیشیقدا همین سؤزلر داها گئنیش ایشله‌نیر.

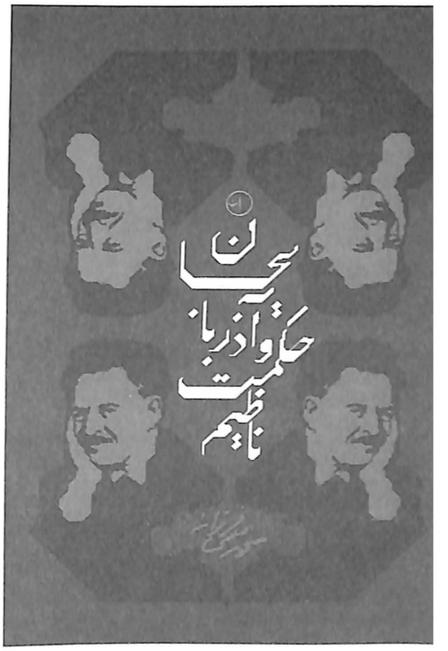
بئله‌لیکله، بیز مطبوعاتدا و اکران- ائفیرده ایشله‌نن آلینما (اجنبی) سؤزلردن بحث ائدرکن بیر نئچه مقاما دیققت یئتیرمه‌یی واجیب سایییریق: ۱- ضرورت اولمادان بو سؤزلر دیله گتیریلمه‌مه‌لی‌دیر؛ ۲- بو سؤز موطلق یئرینده‌دیر؛ ۳- آلینما سؤزلرین یازیلیسی و تلففوظو میللی دیلین قایدالارینا اویغون اولمامالی‌دیر. بئله اولمادیقدا گلمه سؤزلرین ایشلنمه‌سی ایله باغلی دیلده موعیین قایداسیزلیق و معنا دولاشیقلیغی یارانا بیلیر.

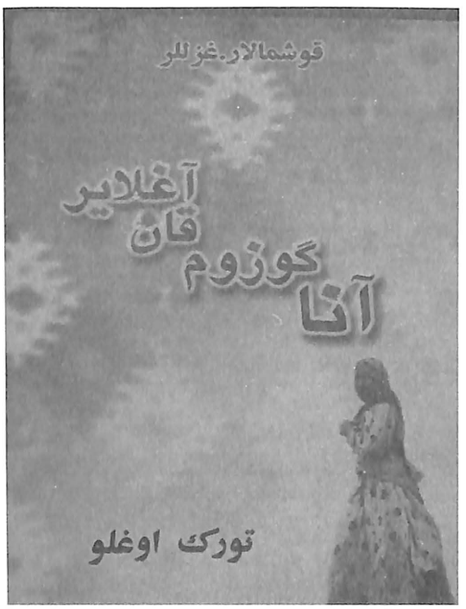
نهایت، بو مؤضونو آذربایجان خالقینین معنوی دایاقلاریندان بیری بؤیوک اوزئییر حاجی بئی‌اوون آلینما سؤزلرله باغلی فیکیرلری ایله بیتیرمک ایستردیم. «هر کس دانیشیغیندا و یازیسیندا ایشلتدییی اجنبی سؤزلرین معناسینی دقیق آنلامالی‌دیر. بیلمک گرکدیر کی، هر بیر تزه سؤز ایفاده ائتدییی آنلاییشی دقیق بیلدیرمه‌لی‌دیر... ایکی اوخشار سؤزدن- آنا دیلینین اؤز سؤزو ایله اجنبی سؤزو یاناشی قویدوقدا فیکری، معنانی داها دولغون ایفاده ائده‌نی سئچمک لازیم‌دیر».

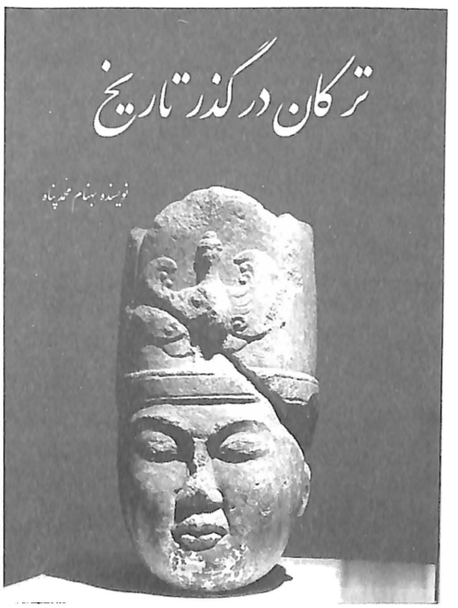
کتاب بوخچاسی

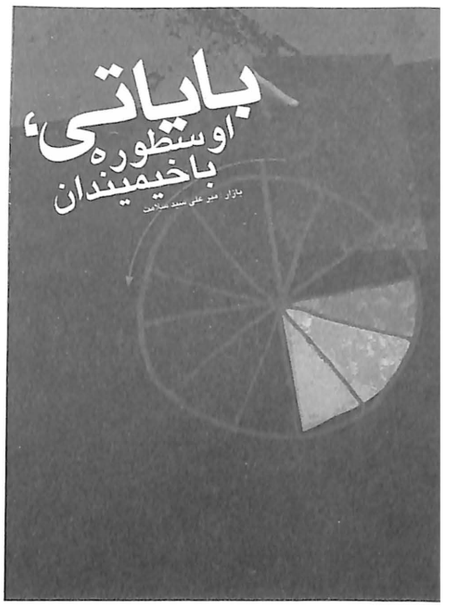

		فرهنگی –	

لطفاً مبلغ مورد نظر را به حساب جاری شماره ۷۸۶۵۴۸ بانک ملی شعبه دانشگاه تهران کد :۷۸ (قابل پرداخت در کلیه شعب) به نام ماهنامه خدا آفرین واریز نموده و فیش آن را همراه با فرم پر شده به آدرس مجله ارسال فرمایید.

صندوق پستی : تهران ۱۴۷-۱۳۱۱۴۵ ماهنامه خدا آفرین

نام :	نام خانوادگی :	تلفن تماس :	مدت اشتراک :

آدرس پستی :